Viktorija Daujotytė

Janina Degutytė

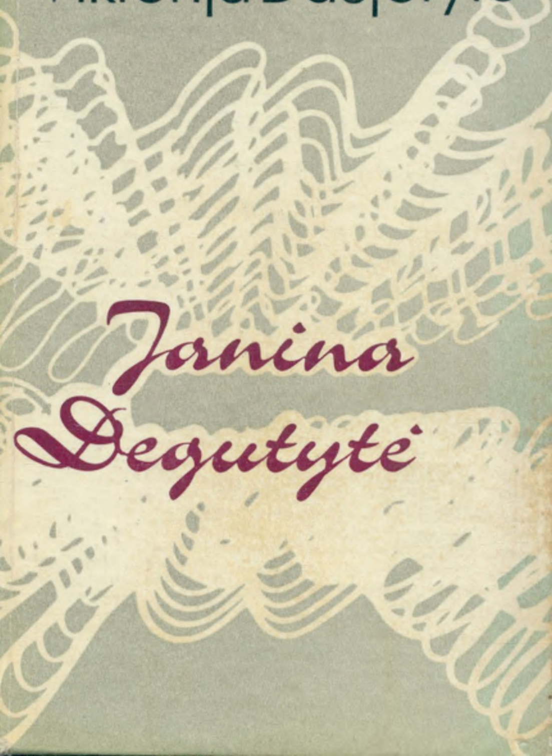

Viktorija Daujotytė

Janina Degutytė

Gyvenimo ir kūrybos apybraiža

Vilnius 1984

83.3L7
Da 405

Recenzavo filol. m. kand.
RIČARDAS PAKALNIŠKIS

D $\frac{4603010202-073}{M\,852(08)-84}$ 4—84 © Leidykla „Vaga", 1984

PRATARMĖ

Ar gyvenimas poetui ir nėra pirmiausia kūryba, o kūryba — tikrasis gyvenimas? Kiek įmanoma ir kiek galima šias medžio šakas išskleisti, kad pajustum šaknų plotį, gylį? Kad nuo jų vėl eitum prie viršūnės — kūrybos, svarbiausio kūrėjo gyvenimo mato? Neišvengia šių ir panašių svarstymų nė vienas monografinio tyrinėjimo autorius. Ypač kai rašoma apie kūrėją, atšventusį tik pirmąją oficialaus jubiliejaus datą. Tarybinis lietuvių literatūros mokslas šiandien ir priartėjo prie šios ribos — prie mūsų poezijai reikšmingos kūrėjų kartos. Janina Degutytė — iš jos gretų. Humanistinio, pilietinio patoso, atviro emocionalaus skambėjimo jos kūryba lietuvių tarybinės lyrikos raidoje užima svarbią vietą. Janinos Degutytės rinkinių yra išversta į rusų kalbą, daug atskirų kūrinių į kitas tarybinių tautų bei užsienio kalbas. Poetės baras žymus ir lietuvių vaikų literatūroje. Žinoma Janina Degutytė ir kaip poezijos vertėja. Poetės nuopelnai tarybinei literatūrai ir kultūrai įvertinti Lietuvos TSR valstybine ir Lietuvos komjaunimo premijomis, jai suteiktas Lietuvos TSR nusipelniusios meno veikėjos vardas. Janina Degutytė yra apdovanota Darbo raudonosios vėliavos ordinu.

Apie Janinos Degutytės kūrybą parašyta nemaža straipsnių ir recenzijų (K. Ambraso, V. Kubiliaus, I. Kostkevičiūtės, J. Macevičiaus, E. Ma-

tuzevičiaus, A. Masionio, R. Pakalniškio, A. Rabačiauskaitės, T. Rostovaitės, V. Zaborskaitės ir kt.). Kritika niekada nebuvo išleidusi Janinos Degutytės iš savo akiračio. Ir ši poetės gyvenimo bei kūrybos apybraiža rašyta ne tuščioje vietoje, mintyse turint gana turtingas, kartais kiek prieštaringas, bet palankias, teigiamas poetės kūrybos interpretacijas. Galvojant apie visuomeninę Janinos Degutytės kūrybos recepciją, ieškota ir gyvesnio, konkretesnio jos poezijos pėdsako gyvenime. Nedarant didesnių apibendrinimų, pasiremta ir skaitytojų įspūdžiais, spausdintais ir specialiai kauptais. Biografijoje nevengta ir dar labai gyvos medžiagos (laiškų, įspūdžių), kurią šio darbo autorei pateikė poetei artimi žmonės. Svarbus šaltinis — išsamūs Janinos Degutytės atsakymai į parinktus klausimus. Emociniam pasitikėjimui, atviram pokalbiui nuteikianti poetės asmenybė bei kūryba, gyva įspūdžių, laiškų, pokalbių medžiaga veikė ir šios knygos „būdą"— palyginti laisvą galvojimą, interpretavimą. Norėta atidengti gyvą gyvenimo-poezijos nervą, o liesti jį ir skaudu, ir nelengva. Ir atsakinga. Tačiau tikėta, kad eilėraščiai yra kitaip skaitomi, jei šis tas žinoma apie jų autorių.

Į Janinos Degutytės eilėraščius žiūrėta ir specialiu literatūriniu požiūriu, nevengiant sprendimų, bet jų ir neabsoliutinant. Eilėraščiai teberašomi.

Galvojant apie darbą, sukauptą J. Degutytę artimai pažįstančių žmonių įspūdžių, poetės laiškų. Iš dalies jais pasinaudota ir be atskirų nuorodų. Autorė nuoširdžiai dėkoja visiems padėjusiems rašant šią knygą.

BIOGRAFIJOS METMENYS

„ČIA KELIO PRADŽIA..."

Atėjusi į pasaulį 1928 metų liepos 6 dieną, Janina Degutytė priklauso tai ypatingai „trisdešimtųjų metų gimimo" kartai, kuri daugelio tautų literatūrose tebeturi lemiamą balsą. Kartai poetų, kurių vaikystę ir jaunystę rūsčiai brandino karas ir pokaris. „Buvo karas. Bombardavimai. Šaudymai. Išdavystės. Įskundimai. Gaudynės. Kasdieninės procesijos gatvėse — žydų, belaisvių... Visa tai negalėjo praeiti nepastebimai, veikė vienaip ar kitaip — sukeldami manyje protestą, neviltį, troškimą kažką padaryti, kad šito pasaulyje nebūtų. Jau tada pajutau žmogaus laikinumą ir trapumą šioje žemėje. Begalinį žmogaus dvilypumą: budelį ir kūrėją, esesininką ir Bethoveną. <...> Taip mane ir suformavo — nuožmus laikas ir nė kiek ne gailestingesnė gyvenimo situacija" [1].

Kokia ji? Ką iš jos galima ir reikia atverti skaitytojui, apskritai literatūros žiniai? „Negalima nuginčyti ryšio tarp gyvenimo faktų ir kūrybos",— sako poetė, pridurdama, kad kūryba nėra veidrodis, tuos faktus atspindintis (DA, 1). Kūrėjo biografijoje svarbiausia yra tai, kas leidžia pajusti kūrybos ištakas, premisas, pasaulėjautos šaknis. Yra ir platesnis kūrėjo biografijos reikšmės aspektas. Liudija ir vieno laiko, tos pačios kartos žmonių gyvenimus, ryškina bendresnius moralinius, etinius pagrindus.

---

[1] J. Degutytės atsakymai į knygos autorės anketą. 1980 m. birželio mėn., p. 13—14. Mašinraštis — monografijos autorės asmeniniame archyve. (Toliau cituojant iš šio šaltinio, tekste nurodoma santrumpa DA ir puslapiai.)

Kūrėjo faktinė biografija negali būti atviresnė už kūrybinę. Kūrybos atvirumas yra pats giliausias, toje gelmėje atskiri faktai, ir tikri, ir atviri, kaip šapeliai plaukioja paviršiuje. Biografinės peripetijos savaime apie kūrybą nedaug tegali pasakyti, bet jos yra tos pačiõs surizgusios žmogaus-kūrėjo grandinės mazgai — projekcijos į gilesnius, esmingesnius dvasios klodus. Kūryba yra faktų atskirumo ir išoriškumo nugalėjimas, viską dvasioje sujungiantis, išsprendžiantis ir sutaikantis atvirumas. Biografija — kelias, kuriuo skaitytojas gali nueiti prie kūrybos pradžios, sustoti prie pagrindinių jos šaltinių, pajusti poetinių peripetijų psichologinį podirvį.

„Gimiau Kaune, Šančiuose. Čia Nemunas, smėlėta VI Kranto gatvelė ir aukštas klevas gale namo..."[2] Maža žalia gatvelė, atsiremianti į Nemuną. Medinis keturių butų su mansarda namas, statytas senelio rankomis. Kelios vyšnaitės, plačiai išsikerojusios alyvos ir aukšta aukšta kriaušė, kurios net iššalusios senelė neleido nukirsti. „Du darželiai, pilni gėlių: kvepiančių žirnelių ir naktinių fialkų, jurginų ir pinavijų, smidro ir diemedžio, o nasturtos aplink namus švietė" (DA, 2). Gimtųjų namų vaizdas tiesiogiai tapomas eilėraštyje „Mano priemiestis" (rink. „Šiaurės vasaros"):

---

[2] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1977, t. 1, p. 237.

Kauno priemiestis. Šančiai. Akmens ir smėlis.
Mažyčių namelių, mažyčių sodelių eilės.
Ir pavasario klevas — kaip žalias, vingrus šešėlis,
Nuo nevaikiškų ašarų drėgnos lūpos ir eilės.

„Nuo nevaikiškų ašarų..." Nevaikiška, skaudesnė negu našlaitės Janinos Degutytės vaikystė. Vaikystė be motinos meilės, be jos globiančios šilumos — ji buvo pragerta. „Nežinau, iš kur atėjo ta baisi liga, lemties prakeiksmu paženklinusi jos veidą... Visada gėrė viena" (DA, 2). Sunkios vaikiškos nevilties valandos. Tačiau motinos (1902—1983) mirtis daug ką pridengė, atverdama kūrybai gyvą kraujo ryšį. Vaikiška meilė, gailestis, sumišęs su skaudžiu, jau nevaikišku kaltės jausmu. Gal ta baisiai skriaudžiamo vaiko ištikimybe jau tada reiškėsi pareigos, atsidavimo žmonėms dvasia — nesavanaudiška ir nieko sau nereikalaujanti. Ji plaukė iš tėvo — be abejo.

Stasys Degutis (1902—1942), kilęs iš gausios valstiečių šeimos nuo Žiežmarių, buvo geros, šviesios ir taurios prigimties žmogus. Atsisakęs dalies, jis išėjo į Kauną mokytis. Pats užsidirbdamas duoną, baigė aukštesniąją technikos mokyklą, dirbo žemės ūkio įstaigose, važinėjo po kaimus, statydamas žmonėms trobesius. Mylėjo savo darbą, visaip padėjo žmonėms. Buvo gal pernelyg patiklus. Dar besimokydamas apsigyveno Simono Bedarfo, poetės senelio, namuose, pamilo ir vedė jo dukterį gražuolę Janiną Bedarfaitę. Senelis, kuris mirė nuo širdies smūgio, dar prieš gimstant Janinai, buvo Šmito fabriko darbininkas, auksinių rankų šaltkalvis. Buvęs Amerikoje, mokėjęs rusų, lenkų, vokiečių ir, matyt, anglų kalbas. „Nežinau, kaip jis mokėjo lietuviškai",—yra pridūrusi poetė (DA, 7). Nebuvo išimtis — Kauno Šančiuose tuo metu daug kas kalbėjo lenkiškai. Griežtas, tvarkingas, šykštokas, savarankiško ir nepriklausomo elgesio. Būdamas apie trisdešimties metų, svečiuose pamatė šešiolikmetę tarnaitę, išsivedė ją kaip stovi, perėjo per parduotuves, aprengė ir vedė (DA, 7). Senelė iš motinos pusės Stasė Bedarfienė (1878—1946) — be tėvo, artimiausias būsimos poetės žmogus. Buvo kilusi iš Lietuvos pakraščio, sakydavusi, kad netoli Baltarusijos, turėjo daug seserų. „Rašyti senelė nemokėjo, tik skaitė. Bet skaitė daug. Viskuo domėjosi, visko klausinėjo. Tiek vidinės inteligencijos, tiek imlaus proto ir šviesios širdies — kaip reta" (DA, 6). Išaugino šešis vaikus, trys mirė. Bet daugiausia šilumos patyrė iš žento, poetės tėvo, globojusio ją, gydžiusio. „Senelė be galo mylėjo mano tėvą — labiau negu kai kuriuos savo vaikus. . ." (DA, 5). Senelė ir tėvas, šviesusis žmogiškumo pasaulis, atsvara prieš tamsųjį, baugųjį. Bet 1942 metais atsitiktinai žuvo tėvas. „Senelė, prisėdus ant savo lovos, kartojo pabalusiom lūpom tą pačią frazę: „Kas dabar bus su tavim?" (ten pat). Kai nebeliko tėvo, senelė tapo vienintele užuovėja — iš jos rankų nebuvo sunki ir duonos riekė, kurią ji slapčia išnešdavo alkanai mergaitei. Tačiau neilgam — senelė mirė 1946 metų „baltą vasario pūgos naktį nuo insulto". Nuo kirvio smūgio griuvo kriaušė, alyvos buvo iškirstos dar anksčiau — taip trūkinėjo ir ryšiai su gimtuoju kampu, kuriame su pertraukomis (pora metų prabėgo Kėdainiuose ir trejetas Telšiuose) būsimoji poetė išgyveno iki 1948 metų, čia sugrįždama ir iš studijų — jau iš dėdės nuomojaman butelin.

Sekant artimiausius poetės giminystės ryšius, ryškėja gana aiškūs priešingų linijų, charakterių ir likimų susikirtimai. Išoriškesni — kaimo ir miesto. Miestietė mama nemėgusi kaimo ir kaimiečių. Tėvas taip ir likęs kaimo vaiku, ir jo motina neparodžiusi šilumos anūkei, nes ji buvo „tos miestietės" dukra. Skirtingos kalbos — namuose girdėjosi ir lenkų kalba. Motinos išdidumas, begalinis vitališkumas — iš vienos pusės ir bevališkumas, visiškas silpnumas — iš kitos. Tėvo gerumas, o kartu ir neryžtingumas. Senelio karštumas („kaip ugnis"), praktiškumas, griežtas savarankiškumas ir tykus, senelės gerumas, šviesumas, begalinis pažinimo troškimas. Ir tėvo, ir motinos šeimose tarp brolių ir seserų ryškūs charakterių, gabumų kontrastai, jaučiama gaivališkos jėgos valdžia. Neieškosime tiesioginių paralelių, įtakų, bet jos yra, visada savo klaidžiais surizgusiais keliais lemdamos žmogaus likimą. „Šiaip ar taip, jie visi sulipdė mane. Ir tie, kas tiesė ranką, ir tie, kas atsuko nugarą" (DA, 9). Du ryškūs vaikystės antipasauliai — juodas girtų motinos naktų košmaras ir tėvo šviesumo, senelės gėlių, žydinčių alyvų, varvančios kriaušės, morkų pyrago ar vėliau slapta tiesiamos duonos riekės — žmoniškumo pasaulis. Visi žmonės, vienaip ar kitaip pažinti imliausiame vaikystės ir paauglystės amžiuje, jungėsi prie vieno ar prie kito pasaulio. To paties kraujo — vienas alkano vaiko akivaizdoje šėrė šunį kumpiu, o kita (jauniausia motinos sesuo) savo kad ir menkais rūbais dengė iki pirmosios algos. „Mokslas apie juodą ir baltą <...> tęsėsi bene ilgiausiai" [3].

Juodo ir balto antinomijos, įvairiais tiesioginiais ir metaforiškais vaizdiniais atsikartojančios J. Degutytės poezijoje, turi savo psichologinį pagrindą.

Kad ir kokia sunki būtų vaikystė, vis tiek ji yra pasakų šalis, visa ko pradžia. „Bet vaikystė — kūrybos užuomazga. Branduolys, kuris vėliau apsidangsto lukštais — tuo, ką atneša laikas (ir lemtis). Šerdis, kuri apsitraukia rievėm (bet gyvybės sultys teka kaip tik šerdyje). Pradžių pradžia, kuri suformuoja žmogaus kūrybą (ir gyvenimą)" (DA, 1).

Čia kelio pradžia, kur klevai
Skamba savo šakom ir lapais. Kur žydi
Ramybe ir jaukumu kvapios bulvės melsvai...

„Kelio pradžia"

Ramybės ir jaukumo vaizdas — įspūdis, nepaliestas baisaus tikrovės košmaro. Bet tai jau „Šiaurės vasarų" įspūdis, distancijos įspūdis — susitaikymas, apvalytas ir išgrynintas, o kartu ir išlaikęs savo tikrumą. „...Ankstyvoj vaikystėj mane sunku buvo prisišaukti. Aš gyvenau savo pasauly su žo-

---

[3, 4] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1967, p. 453.

lėm ir medžiais, su paukščiais ir akmenimis. Visi jie buvo labai geri, vienas kitą mylėjo ir mane gindavo nuo visa pikta. Paskui aš ilgai nenorėjau sutikti su tuo faktu, kad žmogaus ranka gali būti sunkesnė už akmenį. Net didžiuliai medžiai jau nebepajėgė manęs apginti"[4]. Ankstyviausioje vaikystėje gamtos pasaulis — gyvas, tikras, atjaučiantis ir gelbstintis. „Kaune, prie vartelių, augo didžiulis klevas. Ir jis man padėjo. Ir Nemunas" (DA, 13). Prie namo Telšiuose, kur būsimoji poetė gyveno nuo septynerių iki dešimties metų, „augo sena obelis, patvory jazminų krūmai, kuriuose buvo mano slėptuvė. Ir dar buvo erškėtrožių krūmas — mano karališkas bokštas" (DA, 11). Gamta ir tikrumas, ir pasaka, pavirtimo ir pasivertimo galimybė: krūmas — karališkas bokštas. Ypatingas vaizduotės paslankumas — laukta, kad nuo motinos bus nuimtas užkeikimas, o vyskupas (Telšiuose matėsi gražūs jo rūmai) pakvies vargšus žmones ir išdalins jiems po kambarį su kilimu (DA, 11). Stiprus neteisybės, melo pojūtis, teisingumo ir meilės troškimas. Vaizduotė kompensavo viską, ko trūko realybėje. „Dažniausiai aš ir piešdavau (labai mėgau — ištisom valandom) motiną, tėvą ir krūvą vaikų. Tai buvo mano laimės vizija" (DA, 12). Sunkiõs ir skaudžiõs vaiko vienatvės dvasinė kompensacija. Šitos kompensacijos linkme bus einama ir pirmosiomis knygomis — iki pat „Šiaurės vasarų" rinkinio, pirmojo tikro žingsnio į save, į savo tamsą, praradimus ir netektis, nuskaidrintus dvasinės šviesos.

Labai anksti (septynerių—aštuonerių metų) pajusta mirties galimybė — kaip išsivadavimas. „Tik buvo gaila tėvo" (DA, 10). Gimnazijoje prasidėjusi sunki liga — širdies reumatas su visom galimom pasekmėm iki to, kad jau pirmame kurse buvo sunku užlipti į ketvirtą aukštą. Sunki liga ankstyvoje jaunystėje lemtingai atriboja žmogų, jį išskiria. Ypatingos išorinės ir vidinės aplinkybės formavo uždarą poetės charakterį. Žodžiams jos pasaulyje buvo ankšta. „Tėvui ir senelei niekada nereikėdavo „atsiverti" žodžiais: mes ir be jų nuoširdžiai susikalbėdavom"[5]. Žodžiais nebuvo galima pasakyti to, kas buvo iš tikrųjų — paskutinėm išgalėm slepiant nuo tėvo ir senelės. Anksti pajusta ypatinga žodžio galia, pasakiška, stebuklinga, gera ir pikta. „Man baisu buvo tai paversti žodžiais — atrodo, kad viską pakartoji dar kartą" (DA, 3). Geroji žodžio galia apgaubs ne kartą — ypač gyvenant pirmaisiais Salomėjos Nėries poezijos įspūdžiais.

„...Gal dėl to, kad tylėjimas buvo neišvengiamas, o gal tokia mano prigimtis —

---

[5] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1977, t. 1, p. 238.

paguodą lengviausiai priimdavau iš nebylių gamtos rankų. Medis nieko neklausinėdavo, žolei negėda buvo rodyti ašaras" (DA, 23). Atvira užuojauta vaikystėje tokia pat skaudi, verčianti susigūžti, kaip ir skriauda,— gal dar labiau žeidžianti. Gamta nėra atvira, ji neardo žmogaus visumos, o ją tvirtina. Žmogus joje yra savimi, o vaikas dažniausiai pasakos veikėju, kuriam viskas įmanoma ir galima. Pasakiškoji gamtos galia — pirmas ryškus būsimos poetės jausminis išgyvenimas. Paguoda, ateinanti pasakos keliu. Pasakiškas pasirodė ir pirmą kartą pamatytas kaimas. „Aš pamilau kaimą, kaip mylėjo jį tėvas. Paskui visą laiką jo ilgėjausi kaip kažko nerealaus, kaip sapno, kuris nepasikartoja" (DA, 14). Pirmieji labai stiprūs pasakos — realybės sandūros įspūdžiai (kažkada tai jau buvo — vizijoje, mintyje, sapne ar tikrovėje) įeis ir į poeziją:

Čia pirmą kartą.
Bet jau buvau
po tuo kankinamai mėlynu dangum,
Tarp aukštų —
lyg nuo žemės atsiplėšusių — medžių,
Prie miško ežero —
Lyg pamirštam šuliny.

„Miško ežeras"

„Mane suformavo netektys,— sako poetė.— Jos prasidėjo taip anksti ir taip viena po kitos" (DA, 10). Gilesnį šių žodžių planą atveria eilėraščio „Atėjau" eilutės:

Aš kadais atėjau liepoj į šitą žemę —
Kasvakar netekti saulės ir kasryt susitikti su aušra.

„Kasvakar netekti saulės ir kasryt susitikti su aušra" — netektys ir atradimai keičia vienas kitą, be tų šviesių pragiedrulių žmogaus siela išsektų ir išdžiūtų kaip nemaitinamas šaltinis. Šviesųjį, iš mažens seseriška širdim juntamą gamtą su žmogiškuoju tiesos, gėrio, grožio pasauliu jungė ir žmonės — iš pradžių tėvas, senelė, jauniausioji motinos sesuo, vėliau draugai, mokytojai, bičiuliai. Iš mažens Janina Degutytė linko stebėti žmones, juos charakterizuoti. Tėvui kalbantis su interesantais, „aš visada sėdėdavau kamputy ir stebėdavau. Turėdavau savo simpatijas ir antipatijas" (DA, 5). Ypatingų vaikystės aplinkybių išugdytas pastabumas ilgainiui išaugo į nuojautą, intuiciją, kuri nė karto neapgavo — „ką pavadinu draugu, tas draugu ir išlieka. <...> Ne su kiekvienu greit suartėju, bet suartėjus — jis išlieka manyje visam laikui" (DA, 16). Nuo vaikystės iki šiol Janina Degutytė apsupta draugų, lyg pati gamta būtų pasirūpinusi sutrūkinėjusius kraujo ryšius pakeisti dvasiniais bičiulystės saitais. Telšiuose, be karališko erškėtrožės bokšto, „pulkas nuostabių draugų: žemaičiukų, žydukų ir čigoniukų" (DA, 11). „Baltaplaukiai ir juodžiai" sukosi aplink ir Kaune — dažnai alkani, apskurę — tempdavau iš namų, ką tik turėjau, kad juos pasotinčiau. <...> Nemėgau draugauti su išsipusčiusiom kaspinuotom mažom panelėm" (DA, 15). Įgimtas ir tėvo nuolat palaikomas demokratiškumo, socialinės lygybės jausmas — „nepakenčiu <...> gobšumo, visko vertinimo pinigais ir abejingumo" (DA, 9).

Mokytis Janina Degutytė pradėjo Kaune, tėvams grįžus iš Telšių, VII gimnazijoje. „Gimnazijoje turėjau kelias drauges, iš jų viena tebeliko tokia iki pat savo mirties. Gyvenom gretimose gatvelėse: ji penktam Krante, o aš šeštam. Vakarais lydėdavom viena kitą valandų valandas, kol visi kiemai ir namai nutildavo" (DA, 15).

Draugystė su bendraamžiais vaikystėje ir jaunystėje itin svarbu. Kaip svarbu supratimas ir taktiška parama sunkiomis valandomis. Jau gimnazijoje sveikata buvo silpna, o reikėjo rūpintis pragyvenimu. Namuose seniai viskas buvo parduota — baldai, rūbai, daiktai. Klasės draugės slapta palikdavo suole sumuštinių, kviesdavosi pietų. Didelį taktą, jautrumą rodė ir mokytojai, supratę pamokų praleidinėjimą. Ypač gera buvo klasės auklėtoja Antanina Dragūnaitė, mokiusi lotynų kalbos, mylėjusi literatūrą, ypač R. Tagorę. G. Petkevičaitės-Bitės auklėtinė, ši šviesi mokytoja rėmė būsimą poetę sunkiausiais momentais. Iš mokytojų ji patyrė ir pirmuosius pripažinimo, paskatinimo žodžius. „Mokyklą gerbiau ir mylėjau,— be išlygų sako poetė.— Atsimenu daug širdingų mokytojų". Ir labai aukštas mokytojo pareigos ir pašaukimo įvertinimas: „Mokytojo misija yra šventa. Tam tikra prasme — vieno žmogaus atžvilgiu — didesnė negu poeto" (DA, 19).

ĖJIMAS Į SAVE

Kada apie ją pradėta galvoti — apie poeto misiją, apie poeziją? Ilgą laiką tai buvo atskiri dalykai — poezija nebuvo jungiama su savimi. Eita į ją nesąmoningai, apgraibom, lyg kažkas nematomas vedė už rankos. Pirmieji besiformuojančios kūrybinės sąmonės požymiai pastebimi gana anksti — gyva, gamtos pasaulį transformuojanti vaizduotė, įsigyvenimas, įsijautimas, patirto įspūdžio stiprumas ir pastovumas, savotiškas sielos neramumas — „naktim girdėdavosi traukiniai, kurie net vaiko galvoje pažadindavo keistą slaptą ilgesį" (DA, 11). Anksti pabudęs troškimas kažką daryti, kad žemėje būtų šviesiau, teisingiau. Konkretesnė pradžia — „gal tos palaimingos valandos, kai sėdėdavau prie knygų spintos ant žemės, atsivertus enciklopediją ir kitas išmintingas knygas, žiūrinėdama iliustracijas" (DA, 27). Visiško užsimiršimo valandos. Stiprus ir sukrečiantis atsivėrimas muzikai — „turėjau apie devynerius metus, kai kine pamačiau Paryžiaus simfoninį orkestrą, grojantį Bethoveną ir Listą. <...> Atrodė, tie žmonės — šventieji (eičiau į ugnį paskui juos), o muzika — palaima, stebuklas, kuris pasiėmė mane visą ir sutirpdė savyje" (ten pat). Pirmas iki šiol neužmirštas teatro spektaklis — K. Binkio „Atžalynas", matytas pradinės mokyklos salėje. Paskui Čiurlionis. Meno pasaulis nustebusiom vaiko akim vėrėsi nepaprastai ryškiai, skaudžiai ir akinančiai. Kartu budo ir noras kažką daryti pačiai — piešti savo įsivaizduojamos laimės viziją, pačiai groti (buvo penkerių ar šešerių metų, kai tėvas nupirko smuiką ir žadėjo vesti pas mokytoją, tik žuvo tas smuikas...). Sugalvodavo istorijas-pasakas, dešimties dvylikos metų pradėjo rašyti ir eilėraščius, niekam jų nerodydama. Iki šiol atsimenamas motyvas: narve uždarytas laisvės trokštantis paukštis. Iš keturioliktų metų išliko pavasario peizažas, „o jau pirmas tikras, kurio man tada nebuvo gėda parodyti, vadinosi „Tau, Tėvyne", parašytas bene 1945 ar 1946 metais. <...> Kodėl aš pasirinkau poeziją, o ne prozą? Man atrodo, ne aš pasirinkau, o mane pasirinko, nes pradėjau rašyti visiškai negalvodama būt poete. Norėjau būti gydytoja — gelbėti žmones nors nuo fizinio skausmo, tada dar nesupratau, kad poezija gelbsti nuo dvasinio" (DA, 25). J. Degutytės savarankiškas medicininis, kaip ir psichologinis, pasiruošimas gana išsamus, ne kartą stebinęs ir specialistus.

J. Degutytės poezijos pradžia ir spontaniška („pradėjau rašyti be ypatingo svarstymo, tarsi savaime"), ir kartu ieškanti prasmės — santykio su žmogumi. Kam? Tas prasmės ieškojimas būsimą poetę visam gyvenimui sujungė su knyga. „Visą laiką kamavo žinių alkis. Vadovėlių, užrašų buvo maža. Gelbėjo knygos. Ir ne tik grožinė literatūra. <...> Paskutinėse klasėse skaičiau I. Teno „Meno filosofiją", monografijas, senų leidinių recenzijas apie meno veikalus, kritinius straipsnius, menininkų dienoraščius ir laiškus. Rusų kalba skaičiau laisvai ir su žodynu — vokiškai" (DA, 19). Tolesni ieškojimo žingsniai į filosofiją, psichologiją. Ir domėjimasis šiomis sritimis nebuvo savitikslis, šaltas tyrinėjimas. Jis aiškiai nukreiptas į save. „O man reikėjo suprasti ir kitus, ir save — ne tik iš smalsumo, o dėl to, kad išsitverčiau. <...> Iš daugelio autorių rasdavau kažką sau — iš Senekos, iš Šopenhauerio, Heidegerio, gal daugiausia iš Šelingo ir Kjerkegoro" (DA, 40). Filosofijos mintis tampa išmintim, padedančia gyventi, kai sutampa su paties žmogaus atrastomis, iškentėtomis tiesomis. Galima jausti, kad Kjerkegoro filosofijoje Janinai Degutytei buvo svarbūs žmogaus vienatvės apmąstymai, Šelingo naturfilosofijoje — sudievintos gamtos pojūtis. Iki šiol Janinos Degutytės kūryba dar nėra iki galo atvėrusi savo giliojo klodo (žmogaus prigimties, likimo refleksijos), kuris yra jos svarstymuose, požiūryje į meną, literatūrą. Galbūt esama ir tam tikro prieštaringumo tarp minties, refleksijos gylio ir spontaniško, tik emociškai teaktyvizuojamo kūrybos proceso?

... 1948 metais J. Degutytė baigė Kauno VII gimnaziją. Ji buvo suaugesnė už savo bendraklasius ne tik metais, bet ir skaudžia gyvenimo patirtimi bei savarankiškumu. Juk vidurinį mokslą baigė pati užsidirbdama pragyvenimui. Polinkių ir interesų ratas — literatūros, meno — jau buvo susiklostęs, bet prasta sveikata, sunkios materialinės aplinkybės vertė atsisakyti studijų. Bet žmogus gyvena tarp žmonių — „gal tai vienas pačių didžiausių mano patirtų stebuklų,— sako poetė.— Atėjo klasės auklėtoja su pinigais — išvažiavau į Vilnių studijuoti literatūros" (DA, 22). Tačiau susirgusi po pusantro mėnesio grįžo ir atsigulė ilgiau negu metams. Beveik nebebuvo vilties — tada, netikėtai išgirdusi gydytojų pokalbį, sunaikino savo ankstyvuosius dienoraščius. Ir staiga gyvenimas vėl pasisuko šviesiąja puse — viena ligonė, blokadą pergyvenusi leningradietė, atidavė tada taip sunkiai gaunamą peniciliną. Pakilo — po dvejų metų (1950) vėl įstojo į pirmą universiteto kursą. „Universitetas... Aš taip į jį veržiausi, kaip į išganymą" (DA, 22).

Iš pradžių gyveno studentų bendrabutyje Totorių 5, vadinamoje „Totorynėje". Bendrabutis senas, be jokių patogumų, šildomas krosnimis, bet iš čia viskas buvo netoli — universitetas, teatras, filharmonija. Į koncertus eidavo už paskutines kapeikas, nors vakarienei likdavo tik duona ir vanduo. Pirmuosiuose kursuose J. Degutytė dar lankė prie Dailės muziejaus veikusį meno pažinimo būrelį, vadovaujamą P. Gudyno. Ir daug skaitė, tik su paskutiniaisiais palikdama skaityklą. Vertėsi iš stipendijos, dar padėdama ir motinai. Taip pat nelengvai ir savarankiškai gyveno ir jos artimiausios draugės. Dalindavosi ir džiovintų obuoliukų sauja, ir vakarykščiais ant primuso bendrabučio koridoriuje virtais kopūstais. Apie gražesnį drabužį nebuvo ko nė galvoti.

Sunkūs pokario metai, palengva iš hitlerinės okupacijos slogučio atsigaunantis universitetas. Ir aukštuosius mokslus su didžiausiu entuziazmu šturmuojančių liaudies vaikų gretos. Ypatingi pirmojo pokario penkmečio studentai — „jie kibo į mokslus ir menus su tokiu godumu, tarsi norėdami atsigriebti ir už ankstesnes kartas. Jie buvo apsisprendę ir savarankiški, nes painiuose jų reikaluose mažaraščiai tėvai menkai ką tegalėjo patarti. Jie buvo veiklos žmonės, nes žodžiais nieko neatstatysi ir nepastatysi. Dievaižin kokiais būdais prasimaitindami, jie tvirtai tikėjo: tai niekis, vis viena netrukus būsime žymūs gydytojai, architektai, direktoriai, poetai"[6]. J. Degutytė buvo tarp pačių varganiausių, neparemiamų nei čerkasu, nei lašiniais. Optimistų karta, mokėjusi šypsotis ir pro vargą, nepriteklius. „Ar atsimeni „Totorynę"? Vis tik geri buvo laikai... Pilna planų ir iliuzijų... Taip, mokėjome juoktis... Ir švilpauti... (Iš J. Degutytės laiško). J. Degutytės juoką — kvatojimą iki ašarų — užkrečiantį, gaivališką, o kartais ir neviltingą — visi įsidėmėjo iš tų dienų — iš „Totorynės"...

Čia begyvenant susiformavo artimiausių draugų ratas, nusistovėjo interesai. Dėl silpnos sveikatos J. Degutytė aktyviau nedalyvavo visuomeninėje veikloje. Iš tėvo perimtas ir išsaugotas demokratiškumas, tarsi įgimtas socialinio teisingumo jausmas, ankstyvoje vaikystėje reiškęsis savo mažų draugų „šelpimu" ir noru puošniuose vyskupo namuose apgyvendinti vargšus, padėjo jai orientuotis vis dar nelengvoje ideologinėje situacijoje, skaudžiuose pasaulėžiūros klausimuose. Savo ligos, sunkių materialinių sąlygų ji nebuvo linkusi apibendrinti, žiūrėjo kaip į atskirą, jai tekusią skirtį, sugebėdama užjausti kitus, kuo galėdama padėti ar tiesiog gyventi draugų rūpesčiais. Be šito sugebėjimo peržengti savo ratą apskritai negali susiformuoti gilesnės kūrybinės pajautos. Menas yra bendrumo ieškojimas — bendrumo tarp savęs ir kitų, tarp žmogaus ir gamtos. Begalinis integracijos procesas, kurio centras yra dvasinis kuriančiosios asmenybės aktyvumas. Meno pasaulis, knygos, draugai, kuriuos ji, gerai pažindama žmones, sugebėdavo „rasti".

---

[6] *Šimkus* V. Gimęs pačiu laiku.— Pergalė, 1980, Nr 2, p. 136.

Neturiu pažįstamų gerų,
Tik draugų — brangių brangių draugų.

Iš jaunystės pastebimas J. Degutytei būdingas globos jausmas — lyg ji būtų stipresnė, tvirtesnė, galinti ir aukotis. Laiške draugei, kurios eilėraščius vertino ir kuri visiškai neturėjo kūrybai sąlygų, taip rašė: „Man viena mintis neduoda ramybės — sakysim, mane paskiria kokiam lengvesniam darbui, kur daugiau laiko, aš atvažiuočiau į Griežpelkius, o tu..." Kaip pasakoja studijų draugės, net į „Totorynę" atsiveždavo plonytę, sprindžio dydžio mergytę Lilę, tetos dukrą, kuri buvo labai prie jos prisirišus. Iš stipendijos pirkdavo jai kaspinėlius, puošdavo.

Nuo vaikų prasideda kelias į žmogaus pažinimą, kurio būtinumas universitete jau ir programiškai užsibrėžtas: žmogui reikia viską žinoti, kas susiję su žmogumi. Tokį visapusišką pažinimą skatino ir studijos, ir tarybiniais metais atgijusio senojo universiteto dvasia, gyva žmogaus nerimo, ieškojimų ir atradimų istorija. Nepaisant vis labiau irstančios sveikatos, „...tie studijų metai buvo šviesūs. Turbūt visą laiką tikėjau stebuklais. Padėjo gerų širdžių artumas. Senojo universiteto dvasia. Kiemai, galerijos, auditorijos, asmenybės, kurios apie tai ir nekalbėdamos, jau vien savo buvimu tvirtino, kad reikia padaryti viską, ką gali, ir dar truputį daugiau. Bibliotekos, iš kurių išeidavom tik vidurnaktį — paskutiniai. Teatrai. Filharmonija... Grumtynės už kiekvieną šviesesnę akimirką..." (DA, 23).

Artimesni studijų draugai žinojo — Janina sunkiai serga širdim. Tačiau gyvenimas valingai kreipiamas viena linkme — dvasinio pažinimo, intuityvaus ruošimosi kūrybai, neatsižvelgiant į nieką — net į sveikatą. Ta pati bekompromisė asmenybės nuostata atpažįstama iki šiol: „Man nereikia gyvenimo mezgimui"[7]. Psichologinės romantinės pasaulėjautos premisos — maksimalistinis reiklumas sau ir kitiems, nepripažįstant jokių kompromisų.

Kad J. Degutytė rašo eilėraščius, bendrakursiams nebuvo paslaptis, nors iš tiesų ji atsivėrė tik baigdama universitetą.

Studijuodami literatūrą ir patys jautriausi apsipranta su kūrybos viešumu. Jau pirmame kurse, kaip prisimena draugės, „buvo eilėraščių didelis sąsiuvinis", suprantama, atverčiamas tik patiems artimiausiems. Tačiau literatūros studijos visada stiprina ir gabių žmonių savikritiškumą. Kurį laiką universitete J. Degutytė eilėraščių nerašė (sąmoningai). „Buvau nutarusi nerašyti. Tas nelemtas klausimas — kam?" (DA, 23). Bet nuo ketvirto kurso vėl grįžo prie eilėraščių, negalvodama apie spaudą, didesnį viešumą, toje viešumoje tiesiog dar nejausdama ir nematydama savęs. Emocinė, išpažintinė lyrika atrodė nepritampanti prie visuomeniškai aktualių, tačiau deklaratyvių ir sausų periodikos posmų. Tačiau 1955 metais pirmuosius lyrikos rinkinius išleido Justinas Marcinkevičius ir Algimantas Baltakis, 1956 metais išėjo Eduardo Mieželaičio „Mano lakštingala", manifestuojanti, teigianti gilesnes lyrikos galimybes. Formavosi nauja, galinga lietuvių poezijos banga — stipraus, nuoširdaus lyrizmo, aukštų moralinių kategorijų, integruojančių individualią kūrėjo patirtį, tradicijos jėgą, visuomeninį aktualumą. Banga, kuri stipriai užgriebė ir J. Degutytę, tiesiog atvėrė jos trapios, intymiai romantiškos poezijos galimybę. Pirmieji J. Degutytės rinkiniai tapo ir ryškiomis naujojo lietuvių poezijos etapo gairėmis.

---

[7] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1979.XII.3.

„Gražiausios man lietuvių literatūroje dvi jaunųjų kartos: ketvirtojo dešimtmečio — S. Nėries, P. Cvirkos, A. Venclovos, K. Korsako ir šeštojo—septintojo dešimtmečio — A. Baltakio, J. Degutytės, A. Maldonio, Just. Marcinkevičiaus karta. Atėjo „jauni ir gražūs", stiprūs savo nuoširdžia draugyste, tvirtai paėmę į rankas pažangiųjų ar pažangiausių epochos idėjų ir nuolatinio meninio atsinaujinimo vėliavą ir žengė. Ir žengia. Kiekvienas — nepakartojamas, o visi drauge — ryški ir galinga karta" [8].

„TAIP PASIBAIGĖ TYLĖJIMAS"

1955 metais Janina Degutytė baigė universitetą, tapo lietuvių kalbos ir literatūros specialiste. Į mokyklą, kaip daugelis jos bendrakursių, dėl sveikatos ji negalėjo būti paskirta. Bet apie mokyklą galvojo — net buvo parašiusi pareiškimą Pagėgių rajono švietimo skyriui, bet jai buvo atsakyta neigiamai. Per Kultūros ministeriją vėliau gavo darbą Tauragės vaikų bibliotekoje. Prasidėjo naujas gyvenimo etapas. Į savo pirmąjį darbą pasinėrė visa širdimi — pradėjo nuo dulkių ir voratinklių, baigė katalogais ir savo pačios pieštais plakatais („ji gerai piešia",— sako dailininkė B. Jacevičiūtė). Netikėtai aktyvi ir savarankiška, reikalaudama bibliotekai remonto, radijo taško, baldų. Nepakentė apsileidimo, netvarkos, abejingumo, todėl neišvengė (ir nevengė!) įvairiausių konfliktų ir nesusipratimų. Dirbti bet kaip negalėjo — čia buvo knygos ir vaikai, pasauliai, iš kurių kiekvienas atskirai galėjo užpildyti jos gyvenimą. 1956 metų pradžioje vieną po kito suruošė vaikų literatūros ir muzikos („Kaip suprasti muziką") vakarus. Kaip giliai žiūrėta į vaiką, jį pažįstant ir kažką atpažįstant iš savo pačios skaudžios vaikystės: „Atsirado įdomių skaitytojų, nors tokių reta. Trys—keturi. Vienas mažutis (V kl.), lopytom kelnytėm, mažom žydrom akim ir purvinom rankelėm, bet nedrįsau liepti jų nusiplauti, nes jis su tokia aistra man pasakojo apie perskaitytą knygą „Jemeljanas Pugačiovas" (vos vos paklaustas) ir prašė dar apie istoriją, karus ir didvyrius... Kitas — vėl V kl., švarus, tvarkingas, didelėm žibančiom akim — skaitęs jau Gorkį, Gogolį, Cvirką. Aš jam siūlau, o jis vis „skaičiau", ir taip simpatiškai šypsosi. Dar vienas — iš vaikų namų. <...> Kai pirmą kartą jį pamačiau, kažkokią baisią simpatiją, šilumą pajutau. Akys — mėlynos mėlynos. <...> Liūdnos ir šypsosi. O ta šypsena tokia nedrąsi, nuskriausta, lyg jis iš kiekvieno žmogaus tikėtųsi smūgio..." (Iš J. Degutytės laiško). Įsižiūrėjus į šią gelmę — skaudžią, liūdną ir šviesią — kildavo noras kiekvieną nuo galimo smūgio užstoti, suprantant tai ne tik kaip auklėtojo, mokytojo, bet ir kaip žmogaus pareigą.

---

[8] *Bražėnas P.* Nesibaigiančiame meninės kūrybos maratone.— Pergalė, 1980, Nr 9, p. 103.

Be bibliotekos, Janina Degutytė dirbo ir vakarinėje mokykloje. Dėstė rusų kalbą, turėjo auklėjamąją klasę. „Buvo geri įdomūs žmonės — tie mano mokiniai. Miela buvo dirbti su jais. Tebeatsimenu jų veidus, balsus ir charakterius" (DA, 20). Iš vieno tų metų laiško: „Per pūgas baisiausias ateina į konsultacijas...", o kai supykina, „vaikšto aplink gerom nekaltom akim ir šnekina pašaliniais klausimais". Visa širdim buvo su tais, kuriems labiausiai trūko šilumos, kurie sunkiai sirgo ar buvo vieniši. Galvodama, kad reiks iš Tauragės išsikelti, rašė — ar ne apie tą patį iš vaikų namų: „Teks palikti ir savo penkiolikametį „simpatiją", nuostabiai nelaimingą gyvenimą išgyvenusį, nors ir tokį trumpą. Kas vakaras jis bibliotekoj rašo dienoraštį ir duoda man, kad paslėpčiau, nes jis neturi kur jo dėti. Kaip ir savęs neturi kur dėti. Tik jau jo paties ant lentynos nepaslėpsi, kaip sąsiuvinio" (Iš J. Degutytės laiško). Jei būtų galėjusi — būtų slėpusi, glaudusi. Vienai mokytojai, kalbančiai apie klystkeliais nuėjusį mokinį, vėliau ji galėjo pasakyti: „O kur pati buvai, kad taip atsitiko?" Iš tokių situacijų ir minčių atsiradęs eilėraštis „Klampoju. Sniegas tirpsta":

Klampoju. Sniegas tirpsta. Sidabro putos iki
kelių.
Ir iki kelių — džiaugsmo ir gėlos.
Vaikų sąsiuviniai. Nuo jų tik rankos gelia.
Širdis pilna sidabro ir tylos.

Žinau, kad bus klaidų, mažų ir didelių.
Daug puslapių paliks raudonai pribraukytų.
Kad neplasnotų nieks nei vanagu, nei dru-
geliu,
Kad nepataisomų klaidų
paskui
nepadarytų.
Kad nepakiltų žemė — kaip teisėjas —
Ir išeito gyvenimo
neperbrauktų raudonai...

Darbo su žmonėmis ir žmonėms prasmė, giliai pajusta, buvo svarbiausias tų metų ramstis. Pagerėjo ir materialinės sąlygos, nors didesnę uždarbio dalį surydavo brangūs, sunkiai gaunami vaistai. Sutiko Tauragėj gerų, supratingų žmonių. Kurį laiką, leidus vedėjui, gyveno Pionierių namuose, nes susirasti tinkamą kambarį neįstengė. Žiemą buvo labai šalta, o ir šiaip dėl sveikatos nuolat žvarbdavo.

Griežpelkių, vėliau Vilkyškių vidurinėje mokykloje dirbo artima draugė Teresė, per ją susipažino ir su kita mokytoja Rūta, kaip rašė viename laiške, „nuostabaus gerumo žmogumi". Dirbdama Tauragėj, tame pradžios mokyklos palėpėje įrengtame butelyje Degutytė būdavo dažna viešnia. Vilkyškiuose („iš lietingojo Vilkyškių periodo") parašyta ir gražių eilėraščių, jau įeisiančių į pirmąjį rinkinį: „Nėra mirties", „Netikėk", „Lietaus lašai", „Rasa":

... Rodosi keliaujanti, basa,
Žemėje bekraštėj aš — rasa...

Ir kelių žodžių komentaras laiške: „Gaila, kad nevaikščiojau basa." Niekada — nebuvo galima... O storajame sąsiuvinyje eilėraščių vis daugėjo. Bet Janina Degutytė labiau vertino draugės eilėraščius, keli jų buvo nusiųsti V. Mykolaičiui-Putinui. Putinas atsakė: „Mano nuomone, Jūsų eilėraščiai rodo, kad Jūs rašyti galite. Daug lyrinio nuoširdumo, eiliuojate laisvai, „kalimo" nejaučiama"[9]. Putinas patarė daugiau eilėraščių nusiųsti Eugenijui Matuzevičiui — tuometiniam Rašytojų sąjungos poezijos konsultantui. V. Mykolaitis-Putinas, taip jautriai atsiliepęs į jaunos Griežpelkių mokytojos kūrybą, kad ir netiesiogiai yra susijęs ir su J. Degutytės poetiniu likimu. Svarbu buvo pats atsiliepimas, o jame — „lyrinio nuoširdumo" akcentavimas. Pasinaudojus V. Mykolaičio-Putino patarimu, E. Matuzevičiui buvo nusiųsti J. Degutytės eilėraščiai („Muzika", „Žemei", „Tu neklausk", „Kaimo mokytojai"). 1956 m. balandžio mėnesį J. Degutytė gavo E. Matuzevičiaus atsakymą — eilėraščiai patikę, juos malonu skaityti, jie turį kažką savito, poetiško, tauraus... E. Matuzevičius prisimena: „Aš iš karto perskaičiau atsiųstąjį pluoštą. Ir pajutau didelį poetinį džiaugsmą: štai kur tikra poezija, tikri eilėraščiai! Dirbdamas poezijos konsultantu, buvau pripratęs prie gana didelio srauto pilkų, bejėgiškų sueiliavimų..."[10]

---

[9] V. Mykolaičio-Putino laiškas, 1955.III.4.

. Gyvenimui reikia apsisprendimo. Poezijai — dvasinio ryžto, atsivėrimo. Viename to laikotarpio laiškų Janina Degutytė rašė E. Matuzevičiui: „...Poete būti nesvajojau: poezija man buvo per daug šventa, kad aš drįsčiau nors svajonėj gretinti save prie jos kūrėjų. Per ketverius studijų metus visiškai nerašiau. Taip, kaip rašiau, nenorėjau rašyti, o kitaip — nemokėjau. Paskui vėl pradėjau. Ne dėl to, kad pasijutau mokanti, o dėl to, kad tylėt turbūt dar sunkiau negu prastai rašyti. Vieną sykį gyvenimas lyg iš naujo atsivėrė, apstulbino savo grožiu. Pasirodė, kad daug ko anksčiau nemačiau ir daug ko nesupratau. Ir norėjosi visiems šitai pasakyti. Taip pasibaigė tylėjimas" [11]. Iš šitokių minčių — kaip poetinė paralelė — išaugęs eilėraštis „Negalvojau būt poetu..."

---

[10] *Matuzevičius E.* Aš visiškai nenoriu slėpti..., 1980.VII. Mašinraštis, p. 1. (Autorės asmeninis archyvas.)

Negalvojau būt poetu,
Tik norėjos, labai norėjos
Man pašaukti tave vardu
Ir nurimt su tavim pakalbėjus.
Pasakyt... jog daugiau negaliu
Visko nešti viena...

Pablogėjus sveikatai, po metų darbo Tauragėj J. Degutytė persikėlė į Nemenčinę ir pradėjo dirbti Laurų septynmetėje mokykloje — sanatoriniuose vaikų namuose. „Mokytoja dirbau neilgai, tik dvejus su puse metų. Ir ne tikrose mokyklose, ir ne tą dėstydama, ką norėjau. <...> Vaikų namuose mokiau lietuvius rusų kalbos, o lenkus — lietuvių ir rusų" (DA, 20). Metų nedaug, bet prie jų dar reikia pridėti tuos metus, kai

---

[11] Cit. iš: *Matuzevičius E.* Aš visiškai nenoriu slėpti...

„nuo popiečio iki išnaktų vaikščiodavau per Šančius, nuo vieno buto ligi kito, savais žodžiais perpasakodama vadovėlius taip, kad tie mano mokiniai — ne visada ir labai jaunesni — suprastų ir atsimintų" (DA, 21). Nuo 1957 metų spalio pabaigos jau dirbo Nemenčinės vidurinėje mokykloje — vokiečių kalbos mokytoja lenkų ir rusų klasėse. Auklėjamoji klasė, vaikų lankymas namuose, noras kuo rūpestingiau atlikti savo pareigas. Ir jausmas, kad jėgos vis labiau senka. „O per paskutines savaites apėjau kinus, teatrus ir — tiesiog iš mokyklos su visais sąsiuviniais į polikliniką. <...> Jei atsikelsiu, tiksliau — kai atsikelsiu (aš gi dar nežadu mirti), daktarai sako, kad mokykloj nebedirbčiau, nes kiekvienas nervo virptelėjimas smogia vėzdu širdin. <...> Širdis galutinai susidirbo, leidžia pakilti tris kartus per dieną būtinu atveju ir pasėdėt mažumytį. Tai matai, kokia aš. Ir kaipgi nepykti?!" (Iš J. Degutytės laiško). Visiškas invalidumas, nesulaukus trisdešimties... Apie mokyklą nebuvo ko nė galvoti, o dirbti reikėjo, o gyventi reikėjo.

Kaip tik tuo sunkiu laikotarpiu periodikoje pradėjo rodytis J. Degutytės eilėraščių. „Aš iš karto pajutau,— sako E. Matuzevičius,— kad tai poezija, kurią galima drąsiai siūlyti mūsų solidžiausiems periodikos leidiniams. Ir nieko nelaukdamas pradėjau redakcijoms siūlyti bei rekomenduoti Janinos Degutytės eilėraščius, kurie tuo metu iš tikrųjų buvo kaip gaivi, nuostabi versmė. J. Degutytės eilėraščiuose plakė gyvoji lyrikos dvasia. Man parekomendavus, tuo laikotarpiu (1957—58 m.) Janinos Degutytės eilėraščių buvo išspausdinta „Pergalėje", „Literatūroje ir mene", „Jaunimo gretose", „Jaunųjų almanache" ir kt." [12] „Ir taip viskas prasidėjo. Gaudavau E. Matuzevičiaus laiškus su nurodymais, kur kada eilėraščiai bus išspausdinti, ir pagaliau žurnalus su eilėraščiais" (DA, 27). E. Matuzevičiui, kasdien tada perleidžiančiam per rankas šūsnis pilkų eilėraščių, Janina Degutytė buvo šviesus atradimas — iš karto atpažįstamas individualumas [13]. Konsultanto teise jis siūlė pluoštus J. Degutytės eilėraščių laikraščiams, žurnalams. „Pirmi eilėraščiai buvo „Jaunimo gretose", kuriuos gavau jau gulėdama ligoninėj (Nemenčinėje)" (DA, 21). Atsivėrė nauja, iki tol nepatirta gyvenimo prasmės perspektyva. Kūryba išėjo į viešumą, poetė gavo pirmuosius šiltus visai nepažįstamų žmonių laiškus. „Gaudavau skaitytojų laiškų (vos pasirodžius publikacijoms, dar ir neišėjus rinkiniui). Žmonės sveikino, rašė, kaip mano eilėraščiai jiems padėjo nevilty ir skausme, kaip suteikė jėgų. Tas paradoksas mane nustebino ir sutvirtino. Vadinasi, traukdama save už plaukų, traukiau ir juos. Tai buvo pirmas laimėjimas. Kažką padariau reikalingo" (DA, 28). Taip ėmė pildytis kūrybos prasmės ir reikalingumo žmonėms viltys.

---

[12] *Matuzevičius E.* Aš visiškai nenoriu slėpti..., p. 1.

[13] Iš autorės pokalbio su E. Matuzevičium 1980 liepos 11 d.

Kaupiasi kažkas... iš gilumų pačių...
Nežinau, ištrykš kuo — ašara, žaibu?..
Tik tylėt vėl nebegaliu, jaučiu...
...Padvelkė pavasario kvapu...

„Noris kartais..."

Šis eilėraštis parašytas dar Nemenčinės ligoninėje, kur poetė pragulėjo gerą pusmetį, iki 1958 m. balandžio 13 d. „Ligoninėj mane aplankė A. Jonynas, A. ir A. Baltrūnai su linkėjimais ir pažadais, kurie buvo išlaikyti. Aš atsidūriau Vilniaus ligoninėj, o paskui Vilniuj ir apsigyvenau" (DA, 27). Žinoma, tas apsigyvenimas nebuvo lengvas. Reikėjo rasti tinkamą darbą. Pradėjo dirbti redaktore Grožinės literatūros leidykloje. Darbą čia buvo galima pasiimti ir į namus. Jau tada laukti, kada pagerės sveikata, nebuvo prasmės. Reikėjo įprasti ir priversti save dirbti bet kokiomis aplinkybėmis — skaudančia galva, karščiuojant. Padaryti daugiau negu galima — šių žodžių garsiai poetė gal ir nėra ištarusi, bet jie tapo tyliu jos atkaklaus gyvenimo devizu.

Leidykloje labai konkrečiai susidurta su eilėraščiu, jo žodžiu. Ten pamatyta ir pajusta eilėraščio kasdienybė. Viena pirmųjų J. Degutytė perskaitė ir leidyklos recenzijoje įvertino Juditos Vaičiūnaitės rinkinį „Pavasario akvarelės" (1960), kurį redagavo. Džiaugėsi jos naujais įvaizdžiais, gyvais vaizdais, savitu stiliumi ir abejojo, nuogąstavo dėl temų kameriškumo. J. Vaičiūnaitė — iš tų poetų, kuriuos J. Degutytė itin vertina[14], o abejonės dėl kameriškumo atspindi jos pačios vidinį nerimą, galvojimą, kad poezija yra daugiau negu ją rašantis žmogus. Bendriau ir giliau. Gal šios tiesos patvirtinimu buvo ir J. Degutytės redaguota Eduardo Mieželaičio rinktinė „Žvaigždžių papėdė". (Viename 1959.VI.15. laiške: — „... redaguoju", nes ką turi daryti prastas redaktorius su geru poetu?") Kaip redaktorei J. Degutytei teko susidurti ir su artimu pažįstamu E. Matuzevičium tvarkant jo rinkinį „Negeski, švyturio ugnele!" (1960).

E. Mieželaitis vienas pirmųjų pajuto J. Degutytės eilėraščiuose talento jėgą. Apie talentą jis ir kalbėjo „Jaunųjų" almanacho (1957) aptarime LTSR rašytojų sąjungoj — išskirdamas A. Maldonį ir J. Degutytę.

---

[14] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1980.II.12.

„Ką man davė darbas leidykloje? Pagarbą šitam sunkiam ir neįvertinamam darbui, kurio negalima atlikti bet kaip, kuris reikalauja daug žinių (mokytis be perstojo!). Ir pagarbą daugeliui leidyklos šviesių, darbščių, talentingų žmonių" (DA, 24).

Netrukus poetei buvo pasiūlyta ruošti pirmąjį rinkinį ir, dar jam nepasirodžius, 1958 m. gruodžio 18 d. ji buvo priimta į Rašytojų sąjungą. Kurį laiką ir gyveno Rašytojų sąjungos patalpose, mažyčiame kambarėlyje, paskui gavo butą Smėlio gatvėje.

1958 metų pabaigoje respublikiniame rašytojų seminare buvo apsvarstytas būsimasis J. Degutytės rinkinys, kuris, E. Matuzevičiaus žodžiais, buvo pagrindinis seminaro objektas. Rinkinys buvo neblogai įvertintas.

Iš leidyklos, vėl pablogėjus sveikatai, teko išeiti. Širdies liga, kelių konsiliumų nuomone,— sudėtinga, reta, neaiški. Liko invalidumo pensija ir neprarandamos kūrybinės viltys. Išorinio gyvenimo ribos pastebimai susiaurėjo, nors valios pastangomis jos kartais ir sulaužomos.

1958 metų rugsėjy — Jaltoje, kūrybos namuose. Iš čia ciklas — „Baltos rožės", pirmas iš nedaugelio poetinių bandymų įsigyventi į kito krašto gamtą, rasti joje save. Ir pradžia — išeities taško, pozicijos, santykio ieškojimas — žodžiu susiliečia su Salomėja Nėrim, su jos „Atimkit iš manęs tą skurdųjį peizažą...":

Svetimas peizažas.
Pilkavarstė jūra.
Kalnus vysto rožinė aušros migla.
Kiparisai nepažįstami sužiuro.
Sukaupta, neatsivėrusi tyla...
Nedrįstu aš kipariso ir paliest,
Tos žalios didingosios kolonos...
... Dar turbūt negreit išblės
Svyrūnėlis paliktas geltonas...

„Kiparisas"

Ir paskutinėje eilutėje tarsi jos prasmės fonas aiškiai jaučiama Salomėjos Nėries eilutė, jos chorėjas, net su būdingaisiais intonaciniais požymiais. S. Nėris: „Rudenėlį tylųjį, geltoną..." ir J. Degutytės: „Svyrūnėlis paliktas geltonas..." Tik kiek modifikuotas Salomėjos Nėries kreipinys „Baltose rožėse": „O kalnai aukštieji, o kalnai!". Kas šitaip suaktyvina poezijos atmintį? Poetų pasaulėjautos artimumas, bent truputį artima psichologinė situacija? Eilėraščiui lengva už jo esančios didelės poezijos prieglobstyje, bet jam reikia ryžtis nežinomam keliui, savęs ieškojimui tarp tūkstančių įvairiausių likimų — žmogaus likimų. Viena draugė kupina laimės — ištekа, kita, sunkus ligonis, rašo: „rodos, jaučiu, kad mums neteks pasimatyti, nes pavasario gal nesulauksiu". Ir laiško—perpasakojimo reziumė: „Aš tebeguliu". Tie gulėjimai — vis ilgesni, skaudesni, iki tylaus skundo: „Jau neatmenu, kada lauke buvau. <...> Guliu savo naujajame bute... Dideli langai. Visą dieną saulė saulė... Niekad jos tiek nemačiau. Ir — beprotiškai tamsu. Kaip rūsy. Aklinam" (Iš J. Degutytės laiško). Džiaugsmas, šviesaus gyvenimo viltys, tylus, liūdnas atsisveikinimas, nesulaukus trisdešimties, saulė už langų ir tamsa sergančioje širdyje. Begalinis, neišsemiamas antinomijų pasaulis, taip ryškiai suskaidęs J. Degutytės poeziją į atskiras, bet susiliečiančias erdves. Ir didžiausias stebuklas — gyvenimas, paties ir paliudytas — artimų ir skaudžių likimų. „Dieve, koks stiprus tas gyvenimo instinktas ar jausmas! Silpnutė, permatoma kaip popierėlis, o akys šypsosi, kai skaito gražią knygą ar klausosi muzikos, dega — lyg tas kardas ir nekabotų ties ja" (Iš J. Degutytės laiško). Tai apie tauragiškę mergaitę, sirgusią panašia liga... 1959 metais J. Degutytė gulėjo Maskvoje ištyrimui ir galvodama apie širdies operaciją, ir bijodama... Bet iki jos nebuvo prieita. Gyvenimas liko jos pačios rankose — kiek galėsi sau padėti. Vėliau sakys: „Aš save šiaip taip laikau ant šio svieto..."

Tarsi kompensuodamas išorinį stabilumą, vis gilesnis, paslankesnis darėsi vidinis gyvenimas, kurio pagrindinė kryptis buvo pastanga sutapti su kūrybiniu dvasios pasireiškimu, artėti į tikrąją save. Valios pastangomis reikėjo pasiekti savyje akimirkai nurimstančios dvasios gelmę — tikėjimą, kad „galima celėje pergyventi kalnus, saulę ir jūrą" (DA, 1). Be galo myliu kalnus ir jūrą, jei galėčiau, amžinai keliaučiau. Bet visas žmogaus gyvenimas telpa tarp to, ko jis nori ir ką gali"[15].

„Ko nori ir ką gali..." Meilė, pasiaukojanti, nieko sau nereikalaujanti, ir supratimas, kad šeima neįmanoma. Staiga kylant į šlovę, į poezijos parnasą, keitėsi gyvenimo situacija, aplink daugėjo žmonių, kurie norėjo tik pasišildyti tos šlovės spinduliuose. Bet žmonių pažinimas ir netikėtai atsiradusi ironija gelbėjo. Tikri draugai atpažįstami iš karto — ir visam laikui. Taip į poetės gyvenimą apie 1958 m. įėjo tapytoja Bronė Jacevičiūtė, vienas artimiausių jai žmonių — „ne žmogus, o stebuklas". Šviesiu spinduliu ankstyvojoje kūrybinėje biografijoje liko poetas Antanas Jonynas.

Pirmojo rinkinio rengimo laikas sunkus, dramatiškas. Nebuvo sveikatos, motinos „juodosios dienos" vis beviltiškiau užsitęsdavo. „Aš gyvenau ir negyvenau. „Ugnies lašus" ruošiau karštligiškai ir beviltiškai. Kaip ir viską, ką dariau" (DA, 27). Reikėjo didelės dvasinės jėgos tokioms eilutėms parašyti ir savimi patikrinti. „Aš mirčiai netikiu. Neatima ji nieko. / Ji tik patikrina, kas gyva, o kas ne" („Nėra mirties"). Gaivališka gyvenimo aistra, Salomėjos Nėries gyvenimo liepsna: „Duok man sklidiną taurę liepsnos! / Nebijok! Aš išgersiu — nežūsiu" („Aš nenoriu drungno vandens"). Ypatingas sielos nuskaidrėjimas, poezijos-lemties mąslus šypsnys:

---

[15] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1980.V.8.

...Ir lenkiuosi saulei
ir gimtai žemelei,
Kad man skyrė dalią
bėgt šita veja...
Kad beržiuką trapų —
baltąją žvakelę —
Uždegė, pastatė
mano kelyje...

„Rudenio taku"

Ankstyvoji kūryba iš vilties, tikėjimo, sukaupto, o kartais net forsuoto, tarsi atsiribojant nuo skaudumo, nevilties, baisumo. „Visi džiaugėsi eilėraščių šviesiom nuotaikom, o aš pastoviau galvojau apie išėjimą... Bijojau pažvelgti į tai, kas glūdi manyje, nenorėjau liesti tų temų ir motyvų, kurie persekiojo mane dienom ir naktim. Bijojau savo atminties. Bijojau nakties" (DA, 28).

Koks dramatiškas, įtemptas kartais būna realios psichologinės situacijos ir eilėraščio santykis! Tai paliudija ir eilėraščio „Klevo spurganėlėj tvenkias upės" istorija. Eilėraštis šviesus, pavasario nerimo, atvirumo nuotaikos, ypatingo atsivėrimo — sau ir pasauliui.

„Būki nebaigtoji...", „būki amžina...", „likime mano įstabus..." — iš eilėraščio spręstume apie pasaulėjautos tvirtumą, optimistiškumą, pasitikėjimą savo jėgomis. Ir eilėraščio genezė: „Klevo spurganėlėj tvenkias upės..." parašytas draugės (tapytojos Bronės Jacevičiūtės) dirbtuvėj, kur aš bene mėnesį gulėjau (po ilgoko buvimo ligoninėj; mano naujai gautas butas buvo Antakalny — tolokai mano globėjams). Už sienos — taip pat dailininko dirbtuvė, kur nuo ryto ligi vakaro grodavo viena plokštelė — Šuberto Nebaigtoji simfonija... Aš ją išmokau atmintinai" (DA, 37). Liga, keturios dirbtuvės sienos, ilgos vienatvės valandos, žvarbi vasario pradžia — eilėraštis parašytas 1959 metų vasario 6 d. Juntama didelė kūrybos jėga — tame sugebėjime peržengti savo buvimo akimirką, nelengvą ir žvarbią, išeiti į visada bendresnę, gilesnę ir šviesesnę meno valandą. Ir stebinanti artizmo galia — įsigyvenimas, įsijautimas į kitą kūrinį — Šuberto Nebaigtąją simfoniją — iki visiško savo fizinio, kasdieninio buvimo užmiršimo, sutampant dvasiniams pasauliams — ryžto, heroizmo, valios gyvent ir nepalūžt. Pirmajame rinkinyje apskritai yra valingų pastangų — neleisti prasiveržti eilėraščiu nevilčiai, skausmui, ieškoti platesnių, visuomeniškesnių temų. Gal todėl rinkinyje galima justi savotiškų forsavimo pėdsakų. „Man prikišo egzaltaciją, patetiškumą, per lengvą optimizmą. Viešpatie, o aš traukiau save už plaukų iš savo tamsos. Nes kito išėjimo nebuvo. Kad taptum poetu, pirmiausia reikia išlikti gyvam. Galbūt tuo šiaudu, kurio griebiasi skęstantis, ir buvo pirmieji rinkiniai" (DA, 28). Jie išėjo 1959 ir 1960. 1961 metais pirmoji knygelė vaikams ir pirmieji vertimai — A. Barto ir V. Briusovo.

Vertimai įėjo į Janinos Degutytės literatūrinį gyvenimą kaip pastovi jo dalis. Vertimas — gera poetinė mokykla, niekas taip nepajunta eilėraščio mechanizmo kaip vertėjas. Janina Degutytė dalyvavo 1961—65 metais leidžiant „Rusų tarybinės poezijos" seriją-bibliotekėlę: išvertė M. Aliger ir V. Briusovo eilėraščių. Su šiais darbais iškart įėjo į pripažintų vertėjų ratą. Intelektualų, filosofišką V. Briusovą poetė pamėgo ir daugelį jo eilių išvertė „gana sugestyviai", nors kitoks kūrybos tipas ir buvo nelengvai įveikiamas — „išryškėjo pasaulėjautų takoskyra" [16]. Vėliau sekė T. Ševčenka (poema „Haidamakai"), labai žavėjo M. Lermontovas...

---

[16] *Rostovaitė T.* Žibutės tiglyje, arba hibridiniai vaisiai.— Kn.: Meninio vertimo problemos. V., 1980, p. 202—211.

Vienas paskutiniųjų vertimų iš rusų kalbos — vyresniosios kartos tarybinės poetės J. Ševeliovos rinkinys „Mano žvaigždė" (1982). Periodikoje pasirodė tikslūs ir poetiški M. Cvetajevos eilių vertimai.

Pro kaimynines — rusų, ukrainiečių, baltarusių literatūras išeita ir į platesnį pasaulį — prancūzų, vokiečių kalbų poezijos pasaulį — Verharnas, Preveras, Siupervielis, Rilkė. Etapiniai, ypatingesni, išplaukę iš poetės asmenybės gelmių ir atsiliepę kūryboje — Verharno, Rilkės vertimai. „Vertėjui tenka būti aktorium. Įsijauti į kitą žmogų ir mąstai jo mintimis, kalbi jo žodžiais. Man atrodo, kiekviena gera rolė aktorių praturtina" [17].

POEZIJA IR YRA GYVENIMAS

Po pirmųjų rinkinių Janinos Degutytės gyvenimas įėjo į pastovesnius rėmus. Ilgi mėnesiai ligoninėse, ypač rudenį ir žiemą. Trumpi sveikatos „prašviesėjimai", išvykos į Vengriją, Lenkiją, Čekoslovakiją, Norvegiją. Trumpos vasaros — „šiaurės vasaros", kurių taip laukiama. Kurį laiką praleisdavo jas Zarasų rajone — prie Sartų. Dabar — Mazgeliškio kaime, Šimonių apylinkėje, B. Jacevičiūtės tėviškėje. Miškai miškeliai, nubėgantys iki garsiosios Šimonių girios. Sena sodyba, apsupta obelų ir aukštų klevų — mylimiausių poetės medžių. Prigijo kupiškėnų krašte (per vieną šventę Juozas Baltušis ją ir „pakrikštijo" kupiškėne): „Jeigu kur gražus pasaulis, tai tik čia... Gyvenu čia nuostabiai, galėčiau būti atsiskyrėle..." (Iš J. Degutytės laiško). Geri žmonės, su kuriais artimai bendrauja, kaimo vaikai, kurie gražia kupiškėnų tarme vadina poetę „Diagutyta" ir neša jai gėles, uogas.

---

[17] Interviu su rašytojais. V., 1980, p. 267.

„Nežinau, ką aš daryčiau ir ką rašyčiau, jeigu niekas nevežiotų manęs (kartais ir gulom...). (Ta vežiotoja, meistriškai vairuojanti mašiną, apkeliavusi Lietuvėlę kelis kartus — ir vis su molbertu — dailininkė Bronė Jacevičiūtė.) Gamta, sušildyta seseriška širdimi — tai viskas, ką aš turiu brangaus" (DA, 36). Gimusi ir augusi mieste, poetė yra labai prisirišusi prie kaimo, prie jo žmonių ir darbų. „Kai pirmą kartą atsidūriau kaime, pasijutau lyg sugrįžus iš tolimos, varginančios kelionės. <...> Kaimo darbai man artimi ir brangūs, tarsi dirbčiau juos visą gyvenimą (net visų nekenčiamas ravėjimas — malonumas!). Medžių šlamėjimas ir paukščių balsai — nuostabi muzika, kuri gydo" (DA, 41—42). Kaimo, gamtos pasiilgimas virsta nostalgija, liga ir viltim.

Nuo 1948 metų su nedidelėm pertraukom poetė gyvena Vilniuje. Vienas pirmųjų poetinių kreipinių į jį — „Vilnius naktį", parašytas 1958 metais. „Akmeninis sakalas su plakančia širdim — / Tamsmėlynėm tu erdvėm skrendi, / Į saulėtekį ištiesęs milžinó sparnus". Vilnius iš „Prieblandų sodų" — graži mūsų sostinės poetinė reminiscencija:

Ant septynių kalvų
Šiauriškas tavo likimas.
Lengvas pulsuojantis vardas
Vilnija po mūsų oda.
Tavo naktis — akmeninė bokštų fuga.
Tavo diena — pavasarinis šilagėlių dvelksmas
Nuo septynių kalvų.

Vilnius poetei — „šventa ir prakilni relikvija, kurią mes saugome savyje" (DA, 54), bet mieste „nėra džiaugsmo įkurti ugnį, pasemti iš šaltinio vandens, klausytis medžių ošimo ir matyti, kaip auga žolė" (DA, 53). Gyvenimas mieste poetei turi būti sušildytas gyvojo gamtos alsavimo — jos jaukaus artumo, pasiekiamo retai kam — ypatinga gamtos malonė: „Zylės, įlėkusios pro langą (žiemą Vilniuje), užmiega ant mano pagalvės" (DA, 43). O tas langas išeina į judrią Antakalnio gatvę, kiek užstotą medžių... Kitas — į Nerį, matosi aukšti jos krantai, apaugę medžiais ir krūmais. „Kas daugiau, be kūrybos, įeina į mano gyvenimą? Muzika. Knygos. Parodos. Turbūt viskas (ir buitis, nuo kurios jokia moteris negali pabėgti, ir rūpesčiai dėl artimųjų)" (DA, 43). Dėl artimųjų — jų labui ne tik rūpestis, bet ir materialinė pagalba. Galbūt lengviau dirbti, kai atlyginimas gali pradžiuginti kitą žmogų — artimąjį ar bičiulį. Eilutės iš vieno 1963 m. laiško: „Kur gausiu iš televizijos — tą skiriu draugams ir bičiuliams. Šen pageidavimus, nes velniškai neįdomu pirktis sau — nuobodu ir nelinksma".

Gera paklausti laiške žmogaus, esančio už kelių šimtų kilometrų: „Gal pirštinių neturi, šaliko gero ar skaros?" Gal jautrumas kitam žmogui įeina į poeto pareigas? Ar pirmiausia — į žmogaus?

Poetė neapsiriboja užuojauta, ji tuoj pat imasi veiklos, jeigu tik kuo gali padėti. Tauragėj tvarko virtuvę savo jaunai, nenuovokiai, bet nuoširdžiai šeimininkei. Ieško kostiumo be galo užimtam („abu dirba fermoje nuo ryto iki vakaro") kaimynui iš Mazgeliškio. Taip, Janina Degutytė — aktyvios visuomeniškos prigimties žmogus. Dramatiškai — gyvenime ir kūryboje — susikerta veiklos troškimas, rūpinimasis visuomenės reikalais ir sunki negalia. Tarybinė visuomenė įvertino Janinos Degutytės pilietinės pozicijos ir kūrybos reikšmingumą. 1960 m. kovo 7 d. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku poetė apdovanota Darbo raudonosios vėliavos ordinu, 1970 m. — medaliu „Už šaunų darbą". 1978 m. liepos 5 d. poetei suteiktas Lietuvos TSR nusipelniusios meno veikėjos vardas. Ji — Lietuvos TSR valstybinės ir Lietuvos komjaunimo premijų laureatė.

... Žvelgia nuo sienos Vytauto Valiaus „Sopulingoji", Bronės Jacevičiūtės peizažų medžiai — šviesa jų viršūnėse. Salomėjos Nėries skulptūrinis portretas. Gėlės ant stalo ir palangėj — daug kaktusų ir skaudžiai raudona pelargonija. Vilniaus verbos. Knygos. Pilki siūlai senovinėje pintoje kraitelėje. Plokštelių rinkinys. Senas radijo aparatas. Čia gyvena poetė Janina Degutytė. Tikroji dabartinė jos biografija yra poezija. Su ja vis labiau vidujai sutampama, atsisakant bet kokio pritempimo, netikros gaidos.

„Nėra tokios prozos, kuri, žmogaus rankų palytėta, nenušvistų poezija",— sako poetė. Ir nėra gyvenimo, kuris neatsivertų poezijai. Taip poezija pati tampa gyvenimu.

ASMENYBĖS IR KŪRYBOS PSICHOLOGIJOS BRUOŽAI

„ŽMOGAUS CHARAKTERIS NEDALOMAS..."

„Žmogaus charakteris nedalomas į atskirus elementus. Poezija — tai visas žmogus, su visu tuo, kas poezijai padeda ir jai kliudo, su visu tuo, ką jis galvoja, ką daro ir ko nepadaro. Nemoku dalį savęs paskirti poezijai, kitą dalį — gyvenimui" (DA, 50). Taip, Janinos Degutytės charakterio vientisumas yra tvirtos asmenybės žymė. Pagal psichologinį tipą poetė labiau priklauso prie uždarų, intravertiškų žmonių, į viską einančių iš savęs ir savyje viską nugramzdinančių. Bet kokia viešuma baugi, ypač kūrybinė: skaityti viešai savo eilėraščių nemėgstanti, o jau kalbos apie eilėraščius bijanti labiau už viską pasaulyje... Tarsi įgimtas vienatvės poreikis. „Jausdama artėjantį eilėraštį bėgu (nuo bet ko!) į vienatvę, kaip sužeistas žvėris — į tankmę išsilaižyti ar mirti" (DA, 50). Vienatvėje žmogus kartais gali labiau būti su žmonėmis negu iš tiesų būdamas tarp jų. Uždarumas, vienatvės būtinybė savotiškai ardoma netikėto ir greito užsidegimo. Labai ekspresyvūs jaunystės laiškai draugams — atviri, pilni vidinį impulsyvumą reiškiančių šauktukų, klaustukų, imperatyvų: „Atvažiuok! Atskrisk! Atlėk!", „Palauk!" Nuotaikų kaita — nuo ašarų į juoką. „Vidurio Janina neturi. Tik aukšta ir žema. Arba arba", — sako B. Jacevičiūtė. Nesugebėjimas prisitaikyti — „be galo sunkiai (liguistai) einu į kompromisą" (DA, 48). Šiose psichologinėse charakterio peripetijose slypi dramatinė eilėraščių įtampa:

Taip. Besaikei teko man gimti.
Atmatuoto — nemoku duot.
Atmatuoto — nemoku imti.

Eilėraštis „Tu sakai — aš be saiko?" parašytas 1959 metų pradžioje. Ir jo istorija, poetės papasakota viename laiške: „Tas apie saikus... Ji [B. Jacevičiūtė] mane vadina besaike. Mat verkiu be saiko... sykį visą dieną ir naktį, be pertraukos iki aušros".

Taip, gyvenimas ir poezija neatskiriami. Bet ir nesutapatinami, ypač tais atvejais, kai be jokios pozos sakoma apie save — „aš gyvenau ir negyvenau". Yra pasaulis, kuriame viskas vyksta realiai ir suprantamai. Ir kitas — tai prasimušantis pro išorinį, tai visai nematomas, paslaptingas, bet tikresnis už tikriausią, ranka paliečiamą. „Visada gyveni kažkokį dvigubą gyvenimą, jautiesi lyg dviejuose pasauliuose. Vienas pasaulis — labai giliai, ten viskas turi kitą spalvą ir kitą prasmę. O tas — labiau paviršiuje — kasdieniškasis pasaulis, kuriame dirbam, miegam, valgom, skubam..." [1] Šitas pasaulis, kur „labai giliai", ir yra poetės kūrybos pasaulis. Giluma ir tai, kas „labiau paviršiuje", nėra aklinai vienas nuo kito atskirti. Tai savaime suprantama, nes ir psichologų teigimu, pasąmonės „viršus" ir sąmonės „apačia" susiliečia, nuolat tarsi perimdami vienas kito informaciją. Tokio tipo lyrikoje, kaip J. Degutytės, daug lemia intuityviai suvokti daiktų ir reiškinių, spalvų ir atspalvių ryšiai, kai daug ką tiesiog sunku paaiškinti. Įdomūs sinesteziniai pojūčiai — kartais balsas, pirmąkart girdimas telefonu, „pasakąs" jai apie akių ir plaukų spalvą (DA, 51). Draugus stebina pasitvirtinanti nuojauta.

Ryškus asmenybės saviraiškos centras. „Rašau todėl, kad man tai — vidinė būtinybė išlieti, išsilaisvinti, kad lengviau atsikvėpčiau" [2]. Lyrinė J. Degutytės kūryba neturi išankstinio programiškumo, ji grindžiama pasitikėjimu, kad ateis laikas, ir tai, kas turi iškilti iš vidaus ir tapti eilėraščiu, iškils („Yra eilėraščių, kurie nešiojami savyje metų metais" [3]). Tokiai kūrybai būtinas įsitikinimas, kad meninė individualybė, reikš-

---

[1, 2] *Degutytė J.* Apie poeziją.— Pergalė, 1965, Nr 2, p. 154, 155.

[3] *Degutytė J.* / Atsakymai į redakcijos klausimus.— Literatūra ir menas, 1965 rugpjūčio 28.

dama save, visada išreiškia ir savo laiką, ir savo epochą („Nori to poetas ar nenori, bet amžius jį paženklina"). Išreiškia per pirminius, itin natūralius ir tvirtus žmogaus ir visuomenės ryšius. Šią mintį poetė nuolat primena įvairiuose savo pasisakymuose („Apie poeziją", „Laikas ir pasaulis").

Turbūt kiekvienam kūrėjui iškyla būtinybė suderinti savo prigimties, savo santykio ir bendrojo pasirinkto kūrybos būdo stygas. Ir Janinai Degutytei poezijos, jos supratimo klausimas iškilo labai anksti. „Jau pradėjo gelsti sąsiuvinio lapai su išrašytais Putino eilėraščiais. Išrašyti jie gana seniai. Patys pirmieji — prieš dvidešimt metų. Taip aš ieškojau atsakymų į klausimus, kurie degė mano lūpose. Aš neturėjau ko pasiklausti — ir pasinėriau į poeziją"[4]. Tie pirmieji akstinai, kurie jauną, dar labai jauną žmogų skatina ieškoti poezijos, tampa itin svarbūs tolesnėje kūrėjo orientacijoje. Janina Degutytė poezijoje ieškojo atsakymo į gyvenimo klausimus — ontologinius klausimus. Ir jos pačios kūrybos jau nebegalėjo aplenkti pagrindinis — kūrybos prasmės klausimas. „Poezijos prasmė? Padėti žmogui gyventi"[5]. Bet kaip — kokiu būdu? Ir čia vėl atsiremiama į savo patirtį, į tai, kokios poezijos reikėjo ir reikia jai pačiai. Ir tai padeda išvengti tiesmukumo, padeda sujungti bendrąjį poezijos pašaukimą su savo pačios kūryba. „O pagaliau padėti žmogui — argi tai reiškia jam nuolatos sakyti, kur eiti: į kairę, į dešinę. Kartais jam užtenka parodyti šerkšną ant beržo šakos ar panardinti jo rankas į čiurlenantį šaltinį. O kartais, žinoma, reikia atrišti akis, kartais reikia stumtelėti — eik!.. Tokia poezija man visada buvo reikalinga"[6]. Parodyti šerkšną, leisti išgirsti čiurlenantį šaltinį[7]. Pratinti žmogaus akis prie ryškios saulės ir juodos mirties spalvos.

---

[4] *Degutytė J.* Negęstanti poezijos šviesa.— Pergalė, 1963, Nr 1, p. 25.

[5, 6] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 155.

Poezijoje ir galima, ir reikia ieškoti asmenybės. Asmenybės, netapatinamos su daugiau ar mažiau pažįstamu realiu poeto paveikslu. Asmenybė lyrikoje yra kuriama. Kuriama pagal kažkokius, gal ir ne visada sąmoningai suvoktus orientyrus ir iš savo vidinių, ne visada iki galo realizuojamų galimybių. Asmenybės klausimą Janina Degutytė iškelia pastabose apie Julių Janonį, kuris „savo poezijoj paliko vieną ryškų pėdsaką — savo asmenybės žymę. Didelės ir taurios asmenybės. Tai būna ne taip jau dažnai.

---

[7] Šaltinio, šaltinėlio motyvas poetės mylimas. Rinkinyje „Ant žemės delno" ciklo „Raigardo aidai" „Šaltinėlis" Druskininkuose ir parašytas, ieškant nematomo, bet girdimo vandens („Dainuojančio nematyti"). Eilėraštį mėgo B. Dvarionas, parašęs jam muziką.

Galbūt tai ir yra brangiausia. Ir poezijoj, ir gyvenime" [8].

Asmenybės vertės suvokimas — būtina lyrinės kūrybos sąlyga, premisa aiškinantis lyrikos ir kūrėjo santykius. Pirmiausia — suvokimas, kad „poeto pagrindinis uždavinys — išreikšti savo individualybę" [9]. Tačiau tuoj pat iškyla klausimas, kaip lyriniame eilėraštyje atsiranda jungtys tarp individualaus ir bendražmogiško: „... tai ir yra sunkiausias uždavinys — surasti ir atskleisti save ir tuo pačiu žiūrėti tūkstančių akimis, gyventi tūkstančių širdimis. Tai ir yra lyrikos grožis ir jos vertė" [10]. Apskritai tai yra labai tikslus lyrikos esmės supratimas. Supratimas, atitinkantis ir pačios Janinos Degutytės kūrybą, pagrindinę jos poetinio mąstymo ir išgyvenimo kryptį. „Didžiausias impulsas? Tai žmogaus gyvenimas, kurį aplink matau, girdžiu ir jaučiu" [11]. Iš savęs — į gamtą ir į žmogų, įsijaučiant, įsižiūrint, įsiklausant.

Janinai Degutytei nuo mažens pažįstamas dvasinis sukrėtimas — situacija, kai žmogus staiga atsiduria prieš kažką didelį, paslaptingą, neaprėpiamą. Pirmą kartą išgirsta Listo muzika „buvo didelis sukrėtimas

---

[8] *Degutytė J.* Ave, vita.— Pergalė, 1966, Nr 4, p. 82.

[9, 10] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 153, 154.

[11] *Degutytė J.* / Atsakymai į redakcijos klausimus.— Literatūra ir menas, 1965 rugpjūčio 28.

(visą vakarą nesulaikiau nesuprantamų ašarų). Keletą mėnesių aš buvau pilna garsų ir nežinojau, ką su jais daryti"[12]. Muzikos išgyvenimo būdas — „nežinojau, ką su jais daryti" — yra labai artimas dar pasyviai kūrybinei būsenai — tylai, pasitraukimui į save. Psichologų manymu, dvasiniai asmenybės sukrėtimai yra neišvengiami, jie atsiranda protui besistengiant aprėpti neaprėpiamą. Jų nepatiria tik praktiškas, „sveikas" protas, reikiamu momentu visada sustojantis.

Janinai Degutytei būdingos antinomijos: gyvenimas ir nebūtis, saulė ir netektis, abejonė ir praregėjimas, tyla ir sukrėtimas. Tai ne putiniškosios pasaulio — minties antitezės, o labiau dvasinės būsenos, esančios ir prieš eilėraštį, ir jame pačiame, kaip kiekvienąkart iš naujo atrandama tiesa. Į žmogiškųjų tiesų lauką įjungiama ir literatūra, ypač poezija. Taip, ieškant atsakymo į sukrečiančius gyvenimo klausimus, ankstyvoje jaunystėje buvo atrastas Putinas. Vėliau — Salomėja Nėris. „Jei Putino poezijoj radau mintis, kurios buvo „mano", tai S. Nėries poezijoj mane sukrėtė gamta — tas apčiuopiamas konkretus pasaulis"[13]. Šios mintys dviem aspektais būdingos Janinai Degutytei. Priimama tik tai, kas artima, kas „mano". Itin stipraus emocionalumo ir uždaro, intravertiško tipo žmonių ypatybė. Ir antras aspektas (jau minėtas) — sukrėtimas yra ir atsivėrimas, kuriam paklūstama be jokių išlygų. Salomėjos Nėries lyrikos pojūtis — savitas. Sukrečia tai, kas, atrodo, pažįstama nuo vaikystės, visą laiką kartu — medžiai, gėlės, žolynai, debesys. Ne, ne jie — o jų galėjimas gyventi kitą gyvenimą — gyvenimą žodyje, žodžiu, per žodį. Netikėtas dvivertiškumas — ir realybė, ir irealybė, brėžianti tokius ryškius atitikmenis tarp dvasinės būsenos ir gamtiškumo. „Buvo be galo nuostabu, kad eilėrašty gali kvepėti žolė ir debesys..." [14]

---

[12] *Degutytė J.* Kaip spalvotas paveikslas... — Poezijos pavasaris, 1971, p. 105.

[13, 14] *Degutytė J.* / Atsakymai į anketą.— Poezijos pavasaris, 1979, p. 44.

„AŠ — GYVA GAMTOS AKIMIRKA..."

Sąlytis su gamta priklauso prie stipriausių emocinių Janinos Degutytės išgyvenimų. Gamtos įspūdis — dažnai sukrėtimas, atsivėrimas. Kai po ilgo gulėjimo ligoninėje staiga išvysti medžius ir dangų, o kovo pradžios plynėje lyg maža šilta saulė sušvyti šalpusnio žiedas. „Turbūt keletą šimtmečių atėmus iš mūsų laiko, aš mirtinai tikėčiau, kad kiekviename medyje gyvena dievybės..." [15]. Psichologiniai gamtos gyvybės, artimumo pagrindai susiformavo vaikystėje. „Niekas taip žmogaus nepaveikia, kaip tai, su kuo jis suartėjo vaikystėje"[16]. Vaikystės pasaulis pirmiausia ir buvo gamtos pasaulis. „... Ankstyvoj vaikystėj mane sunku buvo prisišaukti. Aš gyvenau savo pasauly su žolėm ir medžiais, su paukščiais ir akmenimis. Visi jie buvo labai geri, vienas kitą mylėjo ir mane gindavo nuo visa pikta"[17]. Pasaulis, kuris jaučiamas ne atskirai, o kartu su savim ir savyje. Gamtos pasaulis, gyvenantis pagal žmoniškumo dėsnius. Viena didžiausių gamtiškojo žmogaus iliuzijų, tik meno pajausta ir atskleista. Įsigyvenimas ir įsijautimas iki tikėjimo, kad gamta ne tik gyva, bet ir sąmoninga, kad žmogiškumo ir gamtiškumo grandys neatskiriamos, kad viena atsiliepia kitame emociniu aidu ir perėjimo galimybe.

---

[15] *Degutytė J.* / Atsakymai į redakcijos klausimus.— Literatūra ir menas, 1965 rugpjūčio 28.

Gamtos supratimas ir pajautimas Janinos Degutytės pasaulio modelyje — labiausiai visuminis, savitas, ryškių, individualių kontūrų. „Gamta yra tai, iš kur mes atėjome ir kur grįšime. Ji gyvena mumyse, kur mes bebūtume, ir kalba į mus. Jei ir ne visi suprantame, ką ji sako, jos balsą girdime visi. Ji duoda žmogui poreikį — žydėti ir atnešti vaisių, keistą nesuprantamą erdvės ir tolumos ilgesį. Ar kūryba — savo esme — ne iš jos?

---

[16] *Degutytė J.* Kaip spalvotas paveikslas..., p. 105.
[17] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1967, p. 453.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Aš — gyva gamtos akimirka, iš kūno ir kraujo. Didžiausioj girioj, begaliniame lauke — niekada gamtoje nejaučiu nei vienišumo, nei baimės. Ji manyje — ir aš joje. Tokia pilnatvė ir harmonija, kada žmogus gali pasakyti: aš laimingas. Skausmas tampa pakeliamas, įgavęs iš esmės kitą pavidalą. O gal dalį skausmo pasiima ji, užvaldžiusi regėjimą saulėlydžiais ir saulėtekiais žaliame horizonte, medžio žydėjimu erdvėj — ligi pat debesų, užvaldžiusi klausą nakties tyla, kai, atrodo, kalbasi žolės su žvaigždėm, arba paukščių muzika.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Medžiai kiekvienas turi savo charakterį. Man artimiausias klevas, gal ne tik dėl to, kad augo senelės kieme — ir lydėjo mane nuo vaikystės. Klevo plastinė išraiška — žmogaus likimo simbolis. Šakų kontūrai dramatiški. Kiekvienas klevas nepakartojamas, nepanašus į kitą. Pavasarį — toks žalsvai permatomas, plačiom šakom — lyg pasirengęs pakilti nuo žemės; vasarą — didingas ir ramus, visa saugantis; rudenį — aitrus purpuras dega jo plačiai išskėstuose sparnuose — atsisveikinimui; skaudžiai juoda anglim išrašytas žiemos danguje. Liepos — visos panašios, pilnos motiniško gerumo, palaiminančios visus, kas patenka į jų pavėsį. Ąžuolai — kaip žalios tvirtovės, jėgos ir ištvermės įsikūnijimas, be to tragiško klevų charakterio. Beržai — vaikiškai baltas, patiklus spindintis virpėjimas. Eglė — visada vienatvė, net kai ji auga eglyne. Rezignacija ir susimąstymas.

Visos gėlės — žemės spinduliai. Gamtos akys. Jaučiu gėdą, nežinodama žolynų vardų (tokių gražių, prasmingų, liaudies duotų). Gėlės — kaip vaikai: visos gražiausios. Net tos, ujamos iš dirvų. Kiekvienas augalas turi savo paskirtį — savo prasmę. Gamtoje — nieko nereikalingo ir beprasmio.

Giliausiai jaučiu rudenį. Tarytum ratas užsidaro. Suapvalėjusi erdvės ir laiko atkarpa sunki, prinokusi nukrenta — kaip vaisius.

Žavus pavasario atbudimo momentas, kai medžiai dar permatomi, kai dar viskas bus" (DA, 41—42).

Gamtoje žmogus atsiveria tikrumui kaip ir vienatvėje. „Kartą vidurvasarį gulėjau žolėje veidu į dangų. Ir medžiai, ir paukščiai, ir saulė, ir bitės — tarytum plaukė virš manęs, o aš — dugne,— ir aš lyg kita, lyg dalelė kažkokios didelės amžinos jėgos. Šitas visatos ir manojo „aš" susiliejimas visą laiką manyje buvo gyvas, bet eilėraštis („Intermezzo") atsirado kaip tik tada, kai aš gulėjau žolėje ir žiūrėjau..." [18]

---

[18] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 154.

KŪRYBOS IMPULSAI IR ATRAMOS

„Eilėraščio impulsą beveik visada man duoda tikrovė, ne literatūra (čia išimtis — dailė, muzika, bet ir tai — jos iškelia tokį turinį, kokį tikrovė yra sukaupusi viduje)" [19]. Itin tiksli yra antroji minties dalis: „iškelia tokį turinį, kokį tikrovė yra sukaupusi viduje". Ją papildo ir kiti svarstymai. „Visos temos iš to, kuo gyveni, kas pastoviai mintyse. Ateina pačios. Koks nors muzikos motyvas, perskaityta frazė, matyto paveikslo nuotaika sukelia viduje sumaištį, ir taip gimsta tema ar motyvas. Bet viskas turi būti viduje, išorės momentas — tik ranka, kuri paliečia tą vidų" (DA, 36). Kūrybos impulsas — tikrovės (į ją įeina ir meno pasaulis) ir vidinio gyvenimo sąlytis. Įdomu, kad iš tikrovės lauko lyg ir eliminuojama literatūra, ji stovi tame pačiame lygyje kaip ir poetės kūryba, tuo tarpu dailė ir muzika priklauso tikrovės reiškinių ratui ir gali tapti poetinės kūrybos akstinu. Janina Degutytė iš tiesų nėra literatūriška poetė, bene vienintelė dedikacija įforminta atrama — Salomėja Nėris. Bet ir tai ne impulsas, o labiau emocinis įvertinimas to, kas nėra ir negali būti šalia, o yra kaip neišvengiama dalis ir jos pačios kūryboje.

[19–21] J. Degutytės atsakymai. . .— Žr.: *Pečkus K.* Antikinių mitų interpretavimas šiuolaikinėje lietuvių lyrikoje. Diplominis darbas. VVU, 1976.

Iš žodinės kūrybos, kuri gali tapti poezijos akstinu, išimtį Janina Degutytė daro mitologijai, ypač antikos. „Antikine mitologija žavėjausi visą gyvenimą. Joje, man regis, visų menų ir filosofijų pradžia, esmė, tai, kas pastovu, kas visada ir visur išlieka" [20]. Nacionalinės kūrybos lauke panašiai poetės galvojama apie tautosaką. Janinos Degutytės eilėraštis savo esme yra atviras, jis nesiekia didelių apibendrinimų — tiesų, vaizdas-išgyvenimas spontaniškai ieško tik sąlyčio — bendrumo. Bet esminių žmogaus tiesų pažinimas priklauso bendrųjų lyrikos klausimų sričiai ir todėl turbūt atsiranda dėmesys mitologijai, tautosakai, universaliausioms ir betarpiškiausioms žmogaus ir pasaulio santykių aiškinimo sistemoms.

Galbūt tas pastovumo ir amžinumo pojūtis tampa ir psichologine atrama kūrybos prasmei, pačiai kūrybos galimybei? Jei nevilties ir abejonės valandą galima atsiremti į tai, kas jau buvo, gal kitokia forma, kitaip, bet buvo, tai leidžia pajusti, kad nesi išskirtas ar atstumtas. Jei yra prasmė ir Sizifo triūso beprasmybėje? „Kartais žmogus abejoji savo rašymo prasme (ir neretai), ir Sizifas tampa labai artimas... tikras brolis..." [21] Tai — eilėraščio „Sizife savo brolį sutikau..." situacija. Ji konkreti, bet kartu paliudija bendrąją Janinos Degutytės kūrybos kryptį — vidinė tikrovė ieško atramos, pasireiškimo galimybės realybėje, į kurią lygiomis teisėmis kaip gyvenimo kūrimo ir supratimo būdas įeina ir mitologija. Galbūt amžių nugludinta tiesa yra tarsi trokštamo bendrumo tarp savęs ir kitų laidas? Gal tas bendrojo ritmo jutimas, pasikartojimo kitu lygiu ar aspektu galimybė tampa ir psichologine atrama? 1968 metais — didelio kūrybinio pakilimo laiku, poetė sakys: „Mano pasaulėjauta, rodos, išliko nepakitus" [22]. Po dešimtmečio papildys: „Lūžių lyg ir nebuvo. Buvo lėtas ėjimas į save..." (DA, 28).

Amžini yra mitai, amžinas gamtos ritmas, amžinas žmogaus veržimasis į laimę, gėrį, tiesą, ėjimas į save. Tik atskiro žmogaus gyvenimas — vienintelis, unikalus, nepakartojamas, bet ir jis paremiamas bendrųjų gamtos dėsnių. „Gamtoje nėra dviejų vienodų nei medžių, nei lapų, nei žmonių..." [23]. „Žmogaus esmė — kova, kurioje žmogus atsiskleidžia" [24]. Kova. Ir kova už galimybę gyventi. Gyventi kuriant ir kūrybai. Gyvenimas — „paletė — apstulbinanti spalvom. Ir aš nebijau juodos" [25]. Janinos Degutytės poetinėje pozicijoje jaučiamas iššūkis gyvenimui, likimui, pagailėjusiam stipresnės širdies, sveikatos. Poezijoje tai ryškiausiai paliudija „Šiaurės vasaros". Ir gyvenimiškajame plane itin ryškus suvokimas, kad jai gyvenimas tėra kūryba[26]. Nuolatinės ir dramatiškos akistatos su nebūtim kontekste daug kas Janinos Degutytės poezijoje skaitoma kitaip — giliau, suvokiant, kad į poezijos išliekamąją vertę įeina ir išskirtinio kuriančiosios asmenybės likimo, grindžiamo giliu žmogiškumu, paliudijimas. Pačios poetės sąmonėje kūrėjas nėra kaip nors išskiriamas, greičiau įjungiamas į bendrąją žmogiškumo sferą, kurios centras yra dažnai jos kartojama frazė: „Viskas priklauso nuo žmogaus" [27]. Ir kūryboje, ir gyvenime. „Gyvenu, kaip visi žmonės, negalvodama, kad mano profesija — eilėraščių rašymas, nesėdėdama prie rašomojo stalo, neplanuodama, ką šiandien arba rytoj parašysiu. . ." (DA, 43)

---

[22] [J. Degutytės pokalbis su L. Tapinu].— Švyturys, 1968, Nr 3, p. 24.

[23, 25] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 153.

[24] J. Degutytės atsakymai...

„Lyrika yra labai artima muzikai" [28]. Janinai Degutytei meno pasaulis ir prasidėjo nuo muzikos. „Ir labai anksti — muzika" [29]. Muzikos poveikis taurinantis ir keliantis dvasią: „Pirmiausia atėjo Bethovenas. Aš irgi norėjau būti tokia laisva ir stipri, kaip jis" [30]. Pagal šitą poveikį, pagal jo kryptį, vėliau gal ir sąmoningai koreguojama savo kūrybos paskirtis — į žmogų, žmogui. Muzikos magija — viena galingiausių Janinos Degutytės jaunystės pasaulio jėgų. Būdama studentė kartu su drauge kelis kartus per savaitę bėgdavo į filharmonijos koncertus. „Muzika pirmoji iš visų menų įvedė mane į meno pasaulį“ [31]. Ir šiandien muzika tebėra labai svarbi. Mylimiausi muzikos kūrėjai — Bethovenas, Mocartas, Bachas, Šopenas, O. Mijo, Pendereckis... (DA, 39) Muzika skamba, gyvena ir nebūdama, negirdima tiesiogine prasme. Atminties labirintuose, vidurnakčių gelmėj banguoja šviesi Mocarto melodija... — („Viduržiemio dangus. Mocartas“).

---

[26], [27] Iš autorės pokalbio su poete 1979.XII.3.
[28] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 151.
[29], [30] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1967, p. 453.

Savitai, giliai Janinos Degutytės jaučiamas ir dailės pasaulis. Pirmoje vietoje — M. K. Čiurlionis. Mėgstamų dailininkų eilė ilga — Rembrantas, El Grekas, Van Gogas, Sezanas, Šagalas, Modiljanis, Munkas... Iš dailės krypčių artimiausias impresionizmas... Iš žanrų — tapyba.

„Tapybos darbas negali būti tikrovės iliustracija, dailininkas turi ieškoti apibendrinto kulminacinio momento, paties charakteringiausio ir vienintelio. Pasaulio nenustebinsi ir spalvų žaidimu, spalva — nors ir pagrindinis dalykas, tapyboje vis dėlto tėra priemonė, o ne tikslas“ (Iš J. Degutytės laiško).

---

[31] *Degutytė J.* Kaip spalvotas paveikslas..., p. 104.

EILĖRAŠTIS — TYLOS IR KALBĖJIMO BŪTINYBĖ

Imlumas menui apskritai yra kiekvieno tikro kūrėjo bruožas. Bet galėjimas juo gyventi, meno kaip didžiausios dvasinės būtinybės jutimas yra retas. Jis stiprina kūrėjo tikėjimą kūrybos prasme, o, antra vertus, gili žmonijos kūrybinių dvasios pastangų patirtis savaip ir kausto, kelia nuolatines abejones. Gal ir todėl kūrybos klausimai Janinos Degutytės poezijoje tokie atviri ir dramatiški. Gal todėl neretai jie projektuojami į jau simbolinėmis tapusias žmogaus situacijas — Sizifo, Šecherezados? Bet visa aprėpiančioje ir pasiglemžiančioje kūrybos sferoje net kankinanti abejonė gali tapti eilėraščio impulsu, kaip net žodis apie abejonę, anot M. Bachtino, lyrikoje tampa vienintelių neabejojančiu žodžiu. „Tai mūsų likimas,— sako poetė,— net abejojimas eilėraščio (poezijos) prasmingumu ir reikalingumu pavirsta eilėraščiu..." [32] Taip dvasioje susiformuoja pajauta, kad kūryba yra likimas — ir vienintelis. „Dabar galvoju, gal jie — eilėraščiai — buvo ta jėga, kuri vertė mane eiti tuo, o ne kitu keliu" [33]. Kūrybai visada sunkus ir nevaisingas pasirinkimas. Kelios galimybės. Kūrybai reikia būtinybės. („Rašau tik tai, kas skauda. Kitaip nemokėčiau".) Būtinybės, kuri viską persmelkia: nuo kūrėjo asmenybės, jos apsisprendimo iki vienintelio, niekuo nepakeičiamo žodžio. Janinos Degutytės likimas šia prasme yra laimingas. Nebuvo kitokio gyvenimo pasirinkimo. „Poeto, kaip ir kiekvieno menininko, keliai kartais nėra pasirenkami savo valia: į tą ar kitą kelią jį tiesiog stumia jo individualybė" [34]. Pakankamai anksti suvokta ir viena pagrindinių lyrinio eilėraščio tiesų, reikalaujanti iš kūrėjo absoliučios kalbinės klausos: „Lyriniam eilėrašty žodis turi savo vienintelę vietą. Jo neišimsi ir nepakeisi kitu" [35]. Apskritai Janinos Degutytės meno ir poezijos supratime jaučiama filologinė kultūra, specialybė. Tačiau žinojimas, supratimas neužgožia kūrybos spontaniškumo.

---

[32] J. Degutytės atsakymai...

[33] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1977, p. 239.

Kūrybinis procesas Janinos Degutytės poezijoje turi savitų bruožų. Pirmiausia tai, kad rašoma mintyse, be popieriaus ir pieštuko. „Man eilėraštis susidėsto mintyse — iki pat pauzių ir skyrybos ženklų — išgyvenimo momentu, trumpoj įtampos akimirkoj. Tada mintis ir jausmas palyginti greitai, per 20—50 minučių, susiklosto į žodžius, į eilutes. Gal daugiau intuityviai negu sąmoningai, kaip improvizuojant"[36]. Improvizacijos reikšmė pastebėta E. Matuzevičiaus[37]. Trumpa įtampos akimirka, atitinkanti greit gęstantį jausmą ir atsiskleidžianti lyrinio eilėraščio trumpumu, glaustumu. Išankstinės schemos nebuvimas, pasidavimas įspūdžiui, intuicijai, giliai glūdinčiai meninei nuovokai, ir improvizacinis eilėraščio atsiradimo kelias.

---

[34] *Degutytė J.* Atsakymas į skaitytojo klausimą.— Švyturys, 1966, Nr 1, p. 11.

[35, 36] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 150, 151.

Ne vienas eilėràštis turi ir aiškiau apibrėžiamą situaciją. Viena kita perteikta poetės. „Sausis" — šildžiau rankas prie radiatoriaus, tokia nemaloni šiluma, tai ne krosnis. Tą pačią dieną išėjo eilėraštis. „Popietė" — nuo aukšto Neries skardžio kitoj upės pusėj matėsi fantastiškas reginys: birželio žalumoj saulėtą dieną miegojo baltas arklys. Aplinkui — nieko, tik jis vienas. Kaip iš Šagalo. Parašiau greit — tą pat vakarą. „Viskas išsilukšteno..." — skaitant apie archeologinius kasinėjimus, užkliuvo tokia frazė: „...pusiau atkasta amfora...". Nuo jos viskas ir prasidėjo. Beje, buvo ruduo, ir ant šaligatvių kritę kaštonai išsilukštendavo... „Monologus" rašiau ilgai — kaip atskirus eilėraščius dvejojimo akimirkomis. Paskui tik susidėstė į ciklą. Visi naktiniai, „parašyti" gulint atvirom akim... Ilgai „vaikščiojo" „Akvariumas". Žodžiai blaškėsi — vis ne tie ir ne tie. Kol vieną vidunaktį užsibaigė... Buvo pasaulyje tik pienės pūkas... Debesys žemėj ir danguj — viskas sidabriniame gelsvame kolorite. Pabudau — ir užrašiau „Neužpūsk pienės pūko" — lyg padiktuotą. Lyg padiktuotos ir „Neringos pušys" — kurį laiką pagyvenus Neringoj. „Sapnas" — sapnas iš tiesų. Net girdėjau muziką...

---

[37] *Matuzevičius E.* Aš visai nenoriu slėpti..., p. 3.

Ėjom iš Rasų vėlinių vakarą su drauge. Nežinau, katrai kuri frazė priklauso: „Toks šiltas vakaras"; „Gerai, kad nelyja"... Tos eilutės autentiškos. Bet pats kapinių motyvas „vaikščiojo" ilgai prieš vėlines. Todėl ten ir nuėjom, kad man labai reikėjo ten pabūti. Bene kitą dieną jau eilėraštį [„Mirusiųjų miestai" — V. D.] užrašiau — be taisymų. Netikėtai pamačius ant laiptų numestą purviną lėlę gimė „Niobės". Rašydama pradžią, žinojau, kad eilėraštį pabaigsiu tuo vaizdu. „Bliuzas" išėjo žaibiškai, vienu ypu, nors Armstrongą girdėjau prieš keletą mėnesių ir apie tai negalvojau" (DA, 37—38).

Tarp to, kas yra iš tikrųjų, ir tarp eilėraščio yra distancija — „tylos sekundė". „Tylos sekundė, vienas šuolis gilyn — ir visi negyvi daiktai atgyja, ir viskas užmiršta vėl kraujuoja, ir viskas nepasiekiama — paliečiama ranka..." [38]. „Tylos sekundė" — kūrybos savyje pajautimas, prasmingai susiliečią su rinktinės „Tylos valandos" pavadinimu. „Tyla" (labiau turbūt perkeltine, metaforine prasme), matyt, svarbus kūrybinio akto komponentas, nes „tylos akimirka" savo veiksmingumu prilyginama labiau apibrėžtoms detalėms ar reiškiniams. Itin stiprus pasaulio spalvingumo jausmas, lyg iš tiesų būtų mąstoma ir jaučiama spalvomis, jų sąskambiais. „Prieš pradėdama rašyti eilėraštį, dažnai aš matau jį kaip spalvotą paveikslą..." [39] Spalvingumas perkeltine prasme, kaip savitumo sinonimas, gali būti ir vertinimo kriterijum, galvojant apie kitų kūrybą.

---

[38] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 150.

LYRIKA YRA ATSIVĖRIMAS

„Aš atverta lig paskutinio nervo... / lig paskutinės paslėptos minties." — „Intermezzo". Lyrinė kūryba yra atsivėrimas. Sau, gamtai, pasauliui. Atsivėrimas, kaip psichologinis Janinos Degutytės lyrikos pagrindas, turi daug įvairiuose lygiuose jį patvirtinančių atitikmenų. Gyvenimiškasis, pajaustas dar vaikystėje („tada dienoraštis man buvo vienintelis draugas, kuriam aš galėjau atsiverti"), atsiranda iš uždarumo, vienatvės. Stipri emocija yra tarsi atsivėrimo galimybė („Man atrodo, kad emocija yra kiekvieno meno tarytum gyvybė, siela"). Įsigyvenimo, įsijautimo būtinybė yra ir atsivėrimo būdas. Atviras iš esmės yra ir pats Janinos Degutytės eilėraštis — ieškantis, klausiantis. Kūryba irgi lieka atvira, nuolat skaudžiai jaučiant, kad svarbiausia vis lieka nepasakyta: „Man visada atrodo, kad niekad nepasakiau to, ką labiausiai norėjau pasakyti" [40]. Todėl, sudarant rinktinę „Mėlynos deltos", pirmieji rinkiniai poetei atrodė svetimi, o išėjusį savo rinkinį perskaityti — sunku. Atsivėrimas — ėjimas į save, ir „Tarp saulės ir netekties" jau yra priartėjusi knyga.

---

[39] *Degutytė J.* Kaip spalvotas paveikslas..., p. 105.

„Žmogus gimsta per visą savo gyvenimą ne vieną kartą. O poetas gimsta kiekvieną kartą iš naujo — kiekviename žmoguje, į kurį jis įeina" [41]. Dar kartą — jau iš santykio su poezijos adresatu — pajuntamos atsivėrimo, vidujiškumo premisos.

Kad įeinama į žmones, poetui kartais lemta pajusti. Akimirką, kai Kupiškio kulinarijoje moteris nori paspausti poetei ranką, sakydama, kad atpažinusi pagal matytą nuotrauką. Kai tamsią naktį, sugedus mašinai, keleivius priglaudusi autobazės sargė girdo poetę karšta arbata, vis pasitikrindama — ar tikrai ji — Degutytė, juk jos eilėraščius jai skaičiusi anūkė. . . [42]

---

[40] *Degutytė J.* Apie poeziją, p. 155.

[41] *Degutytė J.* Negęstanti poezijos šviesa.— Pergalė, 1963, Nr 1, p. 25.

[42] Iš autorės pokalbio su poete 1979.XII.3.

Poezija įeina į žmonių gyvenimą giliau, negu kartais atrodo.

* * *

Janinos Degutytės gyvenimo-biografijos peripetijos yra gana sunkios, dramatiškos. Dar vaikystėje prarasti artimiausi žmonės, dvasiniai sukrėtimai. Jaunystėje pajusta sunki liga. Ankstyvas savarankiškumas, sunkūs mokslo metai. Ilgi mėnesiai ligoninėse beveik nejudant. Ir dvasios galia, pasireiškianti išorinio ir vidinio pasaulio konfrontacija. Vidinis gyvenimas turi kompensuoti tai, ko netenkama išoriškai. Kompensuoja — poezijoje nuostaba, įspūdžiu, kai po ilgo nematymo staiga saulė, pienė-šviesuliukas, žydinti obelis. Kūrybai reikia nustebimo. Nepasotinamas šviesos — mokslo, poezijos, muzikos, dailės troškulys. Gyvenimo aistra pirmuosiuose rinkiniuose. Nepalūžti, nepasiduoti, nedalinti. Prieš fizinę negalią iškelti dvasios optimizmą, paties to nupiginto žodžio vengiant. Suvokti savo gyvenimo trapumą ir kiekvieną akimirką pripildyti prasmės. Žiūrėti į viską — į mirtį, nebūtį — atvirom akim. Gyvenimo ir kūrybos ryški priešpriešа ir sąjunga — pirmieji eilėraščiai stengėsi „užmiršti" tai, kas buvo iš tikrųjų. Bėgimas, o. paskui — maždaug nuo „Šiaurės vasarų" — grįžimas į save. Gal lyrikai visada reikia distancijos — „atsiminimo"? Nepatyrus globiančios motinos meilės, tiek motiniškumo sukaupti kūryboje — ypač vaikams. Eiti prieš sunkų savo likimą ir sutapti su juo laimingomis kūrybos akimirkomis, kai poezija tarsi pakelia žmogų iki savęs, kai patikliai — lyg vienintelį ir paskutinį kartą atsiveria dangaus mėlynė, sidabru suspindi šerkšnas, pražysta vėdrynai. Ir baltos obelys — vidury juodžiausios nakties:

Viešpatie, vidury šios nakties
Virš likimo ir nebūties
Baltos obelys vėl pražydės...

„DUOK MAN SKLIDINĄ TAURĘ LIEPSNOS!"

(„Ugnies lašai")

1959 metais išėjo pirmoji J. Degutytės knyga „Ugnies lašai". Palydėjo ją į pasaulį neatsitiktiniai, gera lemiantys vardai — redaktorius Alfonsas Maldonis, dailininkė Sigutė Valiuvienė. Knygą užbaigiančiame žodyje „Trumpai apie autorę" konstatuota: „Eilėraščius pradėjo rašyti 1944 metais". Penkiolika metų tarp pirmųjų eilėraščių ir pirmosios knygos. Tačiau tik žingsnis nuo pirmųjų publikacijų iki pirmosios knygos. Remdamasis 1957—58 metų publikacijomis, 1958 metais „Literatūroje ir mene" K. Ambrasas paskelbė straipsnį „Bręsta subtili lyrikė", kuriame rašė: „Poetė neabejotinai sugeba savitai, poetiškai matyti ir justi gyvenimą. Tai tikro talento privalumas <...> [1] Pirmajame rinkinyje keturi skyriai: „Kas akimirką eini atakon", „Blyksim, gęstam, degam...", „Žemei ir saulei", „Padėka". Architektonikoje dominuoja teminis principas.

---

[1] Cit. iš: *Ambrasas K.* Kritikos etiudai. V, 1976, p. 135.

Jis atspindi ne tiek individualias, kiek bendras to laiko poezijos rinkinių tendencijas — temų, motyvų svarbą. Iš esmės eilėraščiai gana vieningi, ryškiau išsiskiria tik pirmasis skyrius, kur sudėti labiau apibrėžtos visuomeninės tematikos eilėraščiai: „Pasikalbėjimas su Leninu", „Viską pereisim", „Lietuva", „Žemė", „Girdžiu ir šaukiu", „N. Giljenui", „Kruvini dangoraižiai", „Žmogaus sargyboje", „Kas akimirką eini atakon". Aiškios pastangos poetiniu žodžiu aprėpti pasaulį, atsiliepti į jo skaudžiausias problemas. Žmogus yra pasaulio, ir pasaulis yra jo, jame, jaučiamas ir girdimas, nepaisant atstumų:

Tu raudi Kuboje, o aš tave girdžiu.
Sūrumą, ugnį tavo ašarų jaučiu.
Ir nerimą tavoj dainoj nuo Senos aš girdžiu.
Ir tavo skausmas man pasviręs ant pečių.

„Girdžiu ir šaukiu"

Žmogaus visuomeniškumo dominantė pirmajame rinkinyje itin ryški, visam kūrybos laikui įtvirtinanti pagrindinius žmogaus idealus. „Už pasaulį visą — lyg savus namus", — taip eilėraštyje „Pasikalbėjimas su Leninu" formuluojama žmogaus pozicija — „kas akimirką eini atakon". Šia poetine formuluote, iškelta į skyriaus pavadinimą, atakos, šautuvo, granatos įvaizdžiais Janina Degutytė susiliečia su pokario metų poezija, kartu išreikšdama ir individualų gyvenimo-kovos supratimą. Žmogus yra kovotojas, nors ir „ne šautuvas, ne granata / Šiandien ginklas tavo". Labai aiški ir pastanga visuomeninę temą individualizuoti, suasmeninti. To siekiama ryškiu asmenybiniu centru — girdžiu, jaučiu, regiu, tikiu, šaukiu. . . , kreipinio, pokalbio intonacijomis [2]. Šiuo požiūriu itin reikšmingas „Pasikalbėjimas su Leninu":

Noriu su Tavim tik pakalbėti. . .
Pasitarti. . . kaip ir ką. . .
Kad atlikčiau viską. . . reik suspėti. . .
Pėdas degina didžioji pareiga. . .

Žmogus ateina į žemę pareigai, kovai, meilei. Pareigos tolesnė Janinos Degutytės kūryba neįtvirtins, jos tikrosios versmės liks kova ir meilė:

. . . Pamilau — ir nerimo pavasarinio
Man diena pilna kaip sietuva.—
Tu pasauli mano begalini,
Tu mažute mano Lietuva. . .

Šios eilutės yra pirmojo skyriaus epigrafas, daug kuo būdingas ankstyvajai Janinai Degutytei. Ryškus ir stiprus subjektyvumo mostas, palaikomas pagrindinių atramų: [*aš*],

---

[2] „Ugnies lašuose" dominuoja *tu, tavo*. „Dienose—dovanose" *aš* susilygina su *tu*. „Ant žemės delno" ir „Šiaurės vasarose" *aš (mano)* pradeda dominuoti.

man, tu — mano... Esminė, labiausiai žmogų gyvenimui ir kūrybai atverianti situacija — „pamilau". Tikslus ir atviras žmogaus sielos ir gamtos sinchronas — „...Pamilau — ir nerimo pavasarinio / Man diena pilna kaip sietuva..." Viena be kitos neįmanomos priešpriešos, žmogiškojo jausmo jungiamos ir išgyvenimo panaikinamos: „Tu pasauli mano begalini, / Tu mažute mano Lietuva...". Atsiveria vieno programiškiausių ir gražiausių Janinos Degutytės eilėraščių „Mažutė..." (rink. „Šiaurės vasaros") versmė: „Tu — mažutė...", „Tiktai mūsų meilėj — tu didžiulė". Mažas ir begalinis, mažas ir didžiulis, meilės išaugintas. Pačioje poetinio kelio pradžioje ryškėja poetinių antinomijų ir jų sąlyginumo prasmės, reiškiamos dažniausių epitetų poromis: *baltas—juodas, didelis (didžiulis) — mažas.*

Apskritai cituotame posme atsiskleidžia pirmojo Janinos Degutytės poezijos periodo esmė ir būsimosios kūrybos užuomazgos. Retas programiškumo atvejis ir kartu aiškus meninio dėsningumo pasireiškimas. Marina Cvetajeva, mėgstama Janinos Degutytės poetė, yra įdomiai pastebėjusi, kad „yra poetų su istorija ir poetų be istorijos". Pirmojo atvejo pavyzdžiu galįs būti A. Puškinas, antrojo — M. Lermontovas. „Poetai be istorijos" atsiveria iš karto, mažai išoriškai tekisdami, dažniausiai jie — gryni lyrikai"[3]. Janina Degutytė — iš poetų „be istorijos", poetų-lyrikų iš prigimties, jos raida — vidinė, išoriškai mažiau tepastebima. Todėl, vertinant poetės kūrybą, maždaug nuo rinkinio „Pilnatis", dažnai minimas kartojimasis. Taip, pakartojimų — ir teminių, ir stilistinių — neišvengta. Bet ar pagrindinių kūrybinių versmių išsaugojimui reikia mažesnės poetinės energijos negu naujų ieškojimui? Pastovumas dar nėra stagnacija, jei jis palaikomas nuolatinės dvasinės įtampos.

Pirmosios knygos eilėraščiai iš to neramaus, sielvarto ir ieškojimų laiko, kai viskas stipru ir ryšku. Nuoširdusis išgyvenimų klodas likęs ir eilėraščiuose. „Tu sakai — aš be saiko?" kilęs iš pokalbio. Asmenišką podirvį turi „N. Giljenui", Kubos poetui. J. Degutytei N. Giljenas labai patikęs eilėraščių aistra ir forma. Skaitė jį tyliai ir garsiai. Mokėsi atmintinai. Kas labiausiai artima? — „Tavo daina neturi žodžių. / Dega joje tik meilė". „Atsakymas draugei" atsiradęs kaip apibendrintas poetinis atsakymas draugei, mėgusiai kartoti, kad ji — mažas žmogus: „Ak! visi, visi mes dideli, / Jei kovojame ir mylim — su svaja..." Nėra pilkų dienų, nėra nereikšmingų minučių, kiekvienoje iš jų — gyvenimo prasmė, kiekvienoje iš jų — veriasi pasaulis: „... Kiekviename iš mūsų — didelis pasaulis, / Kurio galbūt dar viso neapėjom..." („Kiekviename iš mūsų"). Formuojasi žmogaus išskirtinumo, individualumo samprata, artima Justino Marcinkevičiaus deklaracijai: „Niekada žmogus nebuvo mažas, / jeigu jis tik buvo savimi" („Autoanalizė").

---

[3] *Цветаева М.* Поэты с историей и поэты без истории.— Вопросы литературы, 1978, № 11, с. 312.

Pagrindinė pirmojo rinkinio pozicija gali būti apibrėžta kaip romantinis maksimalizmas — visiškas pasitikėjimas, visiškas atsidavimas ir didžiausias reiklumas sau — ir kitiems: „Atmatuoto — nemoku duoti, / Atmatuoto — nemoku imti." Aukšta reiklumo įtampa ypač jaučiama meilės eilėraščiuose. Vienas pagrindinių ankstyvosios Janinos Degutytės kūrybos akcentų — „Meilei":

Jeigu tu ateisi,
Tai ateik kaip saulė.
Ir tokia skaisti,
Ir tokia karšta.
Volunge aš perlėksiu pasaulį,
Spindulių tavųjų nušviesta.

Viską rasiu, viską aš panešiu
Su tavim lyg ant pavasario sparnų.
Mažesnės tavęs — išmėtytos po grašį —
Aš nepriimu — nedalinu.

Jei ateisi,
Tai kaip saulė tik ateik.

Ir tokia skaisti,
Ir tokia šventa.
Jei ne saulė tu, jei vario moneta,—
Nesiartink!! Man tokios nereik.

Gyvas, tikras, todėl užkrečiantis yra šio eilėraščio patosas, švarus skambesys — ypač pirmųjų dviejų strofų. Stiprus skrydžio, lėkimo įspūdis, reiškiantis dvasinį pakilumą: „perlėksiu pasaulį", „ant pavasario sparnų". Jausmas viską aprėpia, todėl tik saulė — palyginimas, tik pasaulis — matas ir tik pavasaris — atitikmuo. Šviesos įvaizdžiai — saulė, skaisti, karšta, spindulių nušviesta, pavasario... Jausmas, kuris yra ir šviesa, ir našta — „viską aš panešiu". Janinos Degutytės vos paliesta, ši meilės, džiaugsmo ir naštos tema savitai bus atskleista Onės Baliukonytės.

Kuo aukštesnė yra išgyvenimo įtampa, tuo intensyvesnis eilėraščio vyksmas, tuo artesnė jo baigtis. Eilėraštis „Meilei" iš esmės ir baigiasi antrąja strofa. Trečioji nebeturi pirmųjų tikrumo, įtampos, ji jau atslūgusi. Jausmo įtampa gyva teigimu — neigimo imperatyvas nėra sugestyvus. Trečiąją strofą galėtų išgelbėti nebent pakartojimas — žiedinė kompozicija.

Romantinis maksimalizmas formuoja ryškiai įasmenintą ir apibrėžtą eilėraščio centrą: „Pasaulyje tik saulė, tu ir aš" („Džiaugsmas"), „Tu — diena pavasario — ir aš" („Pavasario diena"). Individuali jausena atsiremia į romantikų poetines formules — pirmiausia į aukštąsias dangaus ir jūros paraleles: „O žmogaus širdie! Kaip jūra, kaip dangus tu!" („Gintarai"). Gyvenimo prasmės jausmas patiriamas ne užuovėjoj, o kovoje, darbe, žygyje: „Tai bėk, tai bėk į patį žygio sriautą!" Šis imperatyvas tiesiogiai susiliečia su laiko dvasia, su ta tarybinio gyvenimo atmosfera, kuri atsivėrė šalyje po XX TSKP suvažiavimo. Žmogaus galimybės neribotos, dvasinės jėgos neišsemiamos. Juk tuo pačiu laiku rašomi ir Eduardo Mieželaičio „Žmogaus" eilėraščiai, kuriais poetizuojami humanistiniai komunizmo kūrėjų idealai. Janina Degutytė nesiekia tokių didelių apibendrinimų — apie žmogų kalbama pakiliai, tačiau kalbėjimas nuolat įasmeninamas, bendrieji idealai tarsi paverčiami žmogaus jausmu, svaja.

Janina Degutytė, kaip ir kiti jos kartos poetai, pradėjo savo kūrybinį kelią jausdama gilią individualumo reikmę. Kūrėjo ši reikmė išgyvenama kaip savitumo teisė ir pareiga. Poetas turi sutapti su savo gyvenimu: „Kaip išrašyti gyvenimą didį / Sykį mums duotą — vienam lape?" („Tu skubi..."). Kūryba turi išreikšti gyvenimą — didį ir vieną vienintelį, nepakartojamą. Ar to užtenka menui — dainai? „Ne, duok dainą tokią, / Kad kiekvienas galėtų joj gimt" („O gyvenime mano brangus").

Menas prasideda vienu žmogumi, bet iš tiesų atsiveria, tapęs daugelio. Kūryba nėra pasirinkimas, o žmogų ir visą jo gyvenimą pasiglemžianti valia — pašaukimas, nutiesiantis kelią į kitus žmones. Eilėraštyje „Negalvojau būt poetu..." susijungia kūrybos problematikos („Negalvojau būt poetu..."), šviesos ir dvasinės įtampos („Dega pirštai nuo sugniaužtų spindulių...") bei gamtos („. . . pašiliais eidama") linijos. Jos apskritai būdingos ankstyvajai Janinos Degutytės kūrybai.

Gamta pirmajame rinkinyje yra ir pagrindinė vaizdinė poezijos atrama. Gamtos įspūdžiu ne vienas eilėraštis ir prasideda, ryški pastanga išreikšti gamtos grožį, atverti jo žmogišką prasmę: „O beržiukas dega / gęsta — žybsi vėjyj — / Lyg balta žvakelė / auksine šviesa" („Rudenio taku").

Gamta tapybiška, spalvinga, pilna vidinės, gaivališkos ir pasakiškos jėgos:

Nuo žydrynės balkšvo debesėlio
Ligi klonių, lig žalių, plačių
Aukso stygom spinduliai virpėjo.

„Pavasario diena"

Formuojasi ir svarbi eilėraščio situacija, kurios centras — dvinarė *„aš—tu"* jungtis. Gamta, lygiai kaip artimas žmogus, yra *„tu"*.

Ir dažniausia išgyvenimo išraiška yra kreipinys — emocingas, atviras: „Vai pasakyki, šile, man, ką šiąnakt sapnavai..." („Auštant"). Neretai jis pernelyg patetiškas, eilėraščiui sunku išlaikyti tokią įtampą: „Nemune! Gimtoji upe mano!" („Nemune!"). Todėl pajuntamas prieštaravimas tarp aukštos jausmo įtampos ir jos išraiškos — šmėsteli tylos, „ištylėjimo" motyvas: „O Lietuva mano!... Kaip ištylėti, / Kaip išlaikyti man laimę tą..." („Lietuva"). Rinkinyje jaučiamas ir savotiškas prieštaravimas tarp intymaus išgyvenimo, būtinumo daug ką „ištylėti" savyje ir eilėraščio žodingumo[4], plūstančio dviem pagrindinėm kryptim — aprašymo ir metaforizacijos.

Ankstyvasis Janinos Degutytės eilėraštis turi labai tikslią (impulso ir išgyvenimo prasme) pradžią. Ji gali būti emocinė reakcija, vertinimo suponuota mintis arba metaforizuotas (dažniausiai personifikuotas) gamtos vaizdas. Tačiau emocionali pradžios įtampa greit slūgsta, įsijungia pasakojimas, komentavimas. Aprašant dingsta žodžio tikslumas, eilėraštis darosi gruoblėtas, nelygus: „Ir išbėga paprastas kasdieniškas vežimas. / Arklius valdo atkakli tvirta ranka" („Gimimas"). Dažnai eilėraštis iš esmės baigiasi dviem pirmaisiais posmais. Kodėl jis tęsiamas? Gal nejučia poetę veikė stiprios aprašomojo eilėraščio, dominavusio pirmuoju pokariniu dešimtmečiu, tendencijos? Gal tiesiog trūko pasitikėjimo lyrinės miniatiūros — jausmo akimirkos — galimybėmis? Kaip paslėpta galimybė trumpas, išbaigtas, dažniausiai dvistrofis eilėraštis aiškiai jaučiamas.

---

[4] „Ugnies lašuose" pavartoti 9374 žodžiai, atskirų, nepasikartojančių žodžių — 2041, vienas žodis pavartotas 4,5 karto.

Pirmosios dvi „Lietuvos" strofos:

Vaikiškai tyros atviros akys —
Akivarėliai žydri žydri.
Tu nepraeisi, Jai nepasakęs,
Vieną, kad vieną Ją teturi...

O Lietuva mano!.. Kaip ištylėti,
Kaip išlaikyti man laimę tą —
Jausti Tave, matyti, mylėti,
Būt su Tavim visada visada...

Šiame eilėraštyje — ypač pradžios atvirume, patiklume — atpažįstama S. Nėris, jos tradicija. Kituose — ji konkretizuojama įvaizdžiais, šviesos ir grėsmės priešprieša. Arba tik jaučiama tuo neišsakomu virpėjimu, tik palytint, tik prisiliečiant, tą švelnų judesį salomėjišku daugtaškiu ar brūkšniu ir pažymint: „Sergės mus parugės takely / Varpų marios, šviesa žolės..." („Parugėm sau vyniojas takelis"). Iš Salomėjos Nėries šiame eilėraštyje *rugiai, vaikas, takas*. Tačiau *„šviesa žolės"* — jau individualus Janinos Degutytės metaforiškojo pasaulio štrichas — subtilioji spalvos — šviesos sandūra.

Ne vienas eilėraštis (kad ir „Kas akimirką eini atakon") prasideda drausmingu ketureiliu, tačiau kitos strofos išsiveržia iš jo rėmų — eilutė nebesutampa su išankstine metroritmine padala, peršoka į kitą strofą. Tarsi sustojama pusiaukelėj tarp išbandytų kanoninių strofų ir laisvo, improvizacinio eilėraščio, valdomo intonacinio bangavimo, tai sujungiančio strofas, tai vėl jas išsklaidančio, eilėraščiui išliekant silabotonikos rėmuose.

Janinos Degutytės poetinio talento prigimtis — improvizacinė. Improvizuojama atskira tema, dažniausiai gamtos, varijuojama jausmo akimirka, gražiai atsiremiant į tautosakinį kreipinį, amžiną žmogaus-gamtos paralelę:

Akmenėli pilkūnėli,
Ar miegi, ar miegi?
Nepakėlė, nenugėlė
Vandenėliai šalti?

Kur nubėgsi? Ar supras kas,
Jog tu gyvas degi? ..
Šaltinėli, šaltuonėli,
Ar girdi, ar girdi? ..

„Rytą prie šaltinio" — vienas gražiausių rinkinio eilėraščių-miniatiūrų. Parašytas viduržiemy, eilėraštis negali turėti tiesioginių vaizdinių ryšių. Jis paremtas improvizacine galia, pajusta žodyje, jų ryšiuose, atitikmenyse — iš Salomėjos Nėries žinomą („upė šaltuonėlė"), tik kiek modifikuotą samplaiką „šaltinėli šaltuonėli" gražiai palaiko „akmenėli pilkūnėli", vienintelis poetinis apibūdinimas mūsų poezijoje, kur *akmuo* gana dažnas.

Skaitydamas „Ugnies lašus" Eugenijus Matuzevičius pasižymėjo užrašų knygutėje: „Man atrodo, kad J. Degutytė turi nemažų improvizacinių sugebėjimų. Ir gal neapsiriksiu teigdamas, kad daugelį eilėraščių ji parašo greit, vienu atsikvėpimu. Tas improvizacinis prasiveržimo momentas gana ryškus formoje. Staiga matai, kaip lūžta posmo struktūra, subyra rimavimo sistema, lyg kalnų griūtis ima kristi žodžių, metaforų luitai..." [5]. Formos lūžimas iš tiesų pastebimas, neišlaikoma viena posmo ar rimo sistema, eilėraščiui trūksta pagrindinių taškų pusiausvyros. Didelės įtampos, pakilaus tono lauke ji nelengvai ir pasiekiama. Tačiau poetės eilėraščių yra labai ryškių, išbaigtų, tvirtų. Vienas iš jų, pagal poetinę įtaigą stovintis greta „Meilei", „Aš nenoriu drungno vandens": „Aš nenoriu drungno vandens / Ir smėliu pabarstytų takelių", / „Aš nenoriu laimės mažos, / Aš nenoriu mažyčio skausmo...".

---

[5] Cit. iš: Aš visiškai nenoriu slėpti..., p. 3.

Šitokie kūriniai reprezentuoja eilėraščio savarankiškumą. Jis sutampa su savim, savo žodžiais, poetine pozicija. Metaforos krūvį („Duok man skliding taurę liepsnos!") atitinka herojiška lyrinio herojaus laikysena: „Nebijok! Aš išgersiu — nežūsiu".

Pirmosios Janinos Degutytės knygos poetinio pasaulio dominantes ir sudaro romantinio nekompromisiškumo, maksimalizmo, gamtos vaizdo ir intensyvios lyrinės saviraiškos taškai. Juos papildo ryšys su Salomėjos Nėries tradicija ir tautosaka.

„Jau pirmasis Degutytės eilėraščių rinkinys „Ugnies lašai" (1959) patraukė dėmesį savo aukšta emocine įtampa, plačiais minties mostais <...>. Pagrindinė jos poezijos prizmė iš pat pradžių buvo romantinis „aš", entuziastingai sveikinantis gyvenimą, bet pakilęs viršum jo šiokiadieniškumo, turįs aiškų idėjinį nusistatymą, o kartu pasižymintis ir tam tikru jausmo laisvumu" [6].

* * *

„Ugnies lašai" susilaukė gyvo kritikos dėmesio. Niekas neabejojo — Janina Degutytė talentinga poetė, nors kiek ir būgštauta dėl motyvų kartojimosi, temų kameriškumo (Juozas Macevičius). Vytautas Kubilius reziumavo: „Ugnies lašai" — mūsų jaunosios kartos balsas"[7]. Eugenijus Matuzevičius išspausdino knygos recenziją žurnale „Družba narodov". Janina Degutytė iš karto buvo pristatyta sąjunginiam skaitytojui. Linksma žinia — „Ugnies lašus" verčia į rusų kalbą viena geriausių vertėjų — S. Mar. Maskvoje, ligoninėje, S. Mar aplankė poetę, parodė jai kai kuriuos vertimus. „Vertimai nuostabūs. Ir ji pati nuostabi — entuziastė, baisiausiai moka žavėtis" (Iš J. Degutytės laiško). S. Mar tada jau buvo apie šešiasdešimt... Rinkinys rusų kalba išėjo 1960 m.— eilėraščių vertimai iš tiesų geri. Nenuostabu — S. Mar buvo vertusi Maironį, S. Nėrį, E. Mieželaitį, lietuvių liaudies dainas — Janinos Degutytės lyrika buvo jai artima.

---

[6] Lietuvių literatūros istorija. V., 1968, t. 4, p. 802.

Laimingas „Ugnies lašų" likimas.

„TU — VIENA BEGALINĖ DAINA..."

(„Dienos—dovanos")

„Ugnies lašai" ir „Dienos—dovanos" labai arti viena kitos, lyg pametinės seserys: 1959 ir 1960. „Kol išėjo „Ugnies lašai", prisirinko eilėraščių naujų, ir taip susidarė antrasis rinkinys. Tai sunkiausias metas" (DA, 27), nes kiekviena diena likimo dovanota, nes jos galėjo nebūti — toks menkas gyvybės siūlas ir tokia gili, tamsi nebūties bedugnė. Išeisi, neatlikęs savo didžiosios žmogiškumo pareigos, ir:

---

[7] *Kubilius V.* „Ugnies lašai" — mūsų jaunosios kartos balsas.— Komjaunimo tiesa, 1959 birželio 5 d.

Liksi amžinai skolingas —
Už platumų išmargintus raštus,
Už kelio juostą gelsvąją, išbėgusiąją
vingiais.
Ir saulės pabučiavimą, kuris toks tolimas
Ir toks artus.
Už tą akimirką, kuri jau tolinas,
Už tą, kurią atplūstančią jauti.

Taip pradedama knyga — eilėraščiu „Amžinoji skola". Trumpas žmogaus gyvenimas, tačiau jis — „begalinė daina". Daina — jėga, vienintelė drąsiai stojanti prieš mirtį: „Aš visa pavirsiu daina — / Ir tau mirti niekad neleisiu..." („Aš nebūsiu svečiu").

„Dienos—dovanos" tebėra tame itin koncentruotos poetinės įtampos lauke, kai kiekvieną tiesą reikia savim atverti, širdim pasverti, įsiklausant ir klausiant: „Kas tu, kas tu? Paslaptis? / Ar daina be žodžių?" („Gyvenimui"). Ir pasitikėjimą daina — kūryba — suskaido abejonė. Ar tikrai eilėraštis reikalingas žmogui, ar gali jam padėti?

Argi žodis iš mano širdies
Tau padės?
Ar padės? . .
Ar prieis ligi tavo širdies? . .
Ar prieis? . .

„Abejonė"

Gal žmogui jo dvasios kūryba yra tas pats, kas žemei žiedai — kuo žemė našesnė, tuo žiedas pilnesnis. Ne, kūryboje nėra šio gamtiškojo atitikmens: „O kodėl, kad būtum tu šviesi, / Reik širdies krauju tave nuprausť?" („Mano dainai"). Šiomis eilutėmis išreiškiama ir pačios poetės jaučiama eilėraščių šviesos, optimizmo ir skaudžios lemties priešpriešа: šviesi, nes nuprausta širdies krauju. Daina — vienintelis, nepasirenkamas likimas — viskas: „Galbūt atidaviau aš už tave nedaug. / Galbūt nedaug. / Bet viską". *Vienas, vienintelis, nepakartojamas, viskas* — tai ryškiausi Janinos Degutytės poetinio pasaulio matai, aiškūs romantinės pasaulėjautos atitikmenys. Tik didelės tiesos vertos sakyti ir vertos girdėti. Tik išdidus gyvenimas vertas gyvenimo vardo: „Pasigailėjimo nenoriu. Neprašau. / Nepratęs, kad gailėtųs."

Eilėraštis „Pasigailėjimo nenoriu" parašytas teisiamo komjaunuolio monologo forma. Įtaigi deklaracija, reiškiama valingu intonaciniu bangavimu. Janina Degutytė buvo viena iš kūrėjų, sugebėjusių atnaujinti poetinę deklaraciją, sušildyti ją išgyvenimo šiluma. Deklaracijos įtaigai reikia didelio tikėjimo — aistros, nes ji nepridengiama, gyva sutapimu. Įtaigiausios Janinos Degutytės poetinės deklaracijos — tėvynės ir meilės. „Lietuva": „Tu — mano džiaugsmas ir šviesos giesmė, / Tu — mano ašara ir kraujo paslaptis". „Ašai tik myliu — nieko neaukoju. / Ir mirsiu tik iš laimės svaigdama" („Kas žodį „pareiga" pasauly sugalvojo?").

„Dienose—dovanose" kiek ryškesnės minties akimirkos, bandymas jas apibendrinti. Tačiau apibendrinimas dažniausiai atsiremia į formules: „Diena ir naktis. Naktis ir diena. / Akimirkų tūkstančiai. O laimė viena". Ta „laimė viena" yra lyg koks romantinis trafaretas, kurio tikrumas reikalauja nuolatinio tikrinimo — ne tik išankstinio žinojimo, bet ir abejonės, skaudžios, draskančios. 1948 metais Vincas Mykolaitis-Putinas rašė jaunam literatui A. Kazragiui: „Laimė — žodis daugiaprasmiškas, o kartais ir visai beprasmiškas <...>. Tad ne laimė sudaro gyvenimo prasmę <...>, bet vaisingas, prasmingas gyvenimas duoda vidinį pasitenkinimą, vadinasi, laimę"[8]. 1957 metais parašytos Vinco Mykolaičio-Putino „Parafrazės", 1959 — „Krintanti žvaigždė", kuriose giliai, dramatiškai išreikšta ir prieštaringa laimės samprata. Vincas Mykolaitis-Putinas buvo J. Degutytei didelis poezijos ir jos teorijos autoritetas. Giliau, asmeniškiau — „Putino kūryba <...> buvo mano dienoraštis ir mano išpažintis". Sąmoningai ir nesąmoningai orientuojamasi į dramatišką Putino žmogaus sampratą, tačiau vidinis tikrumas dažnai užgožiamas išorinio išbaigtumo — vienos linijos, formulės. Jos sutampa su jaunatvišku, kategorišku maksimalizmu, išreiškia didelių, nekvestijonuojamų tiesų trauką. Todėl kartais neišvengiama paviršutinės patetikos („Neatiduosiu"), egzaltacijos, pernelyg atviro jausmingumo („Svajonė", „Motinai — Lietuvai").

---

[8] Cit. iš: *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio-Putino kūryba. V., 1973, p. 296.

„Dienose—dovanose" daugiau dėmesio skiriama gyvenimiškajai patirčiai. Ieškoti stipresnio kontakto su tikrove skatino laikas, jo dvasia, kėlusi poezijos, jautrios socialiniam užsakymui, prestižą. Hidroelektrinės statyboje Eduardas Mieželaitis rašė „Broliškos poemos" posmus („Dienų—dovanų" metais išėjo jos antrasis leidimas), į jūrą ruošėsi Vladas Šimkus, Antalieptėje triūsė Algimantas Baltakis. „Rinkinyje „Dienos—dovanos" <...> gana plačiai skambėjo socialiniai-etiniai motyvai. Tai byloja net patys eilėraščių pavadinimai („Vieną vėliavą saugom", „Pirčiupio motina", „Iš mokvtojos dienoraščio") <...> [9]. Janinos Degutytės gyvenimiškoji patirtis daugiausia veikiama mokytojos darbo. Mokytojai ir artimiausi poetės draugai. Tiesioginis pedagoginio darbo atgarsis — ciklas „Iš mokytojos dienoraščio", susiliečiantis su pirmosios knygos „Klampoju. Sniegas tirpsta". Gražiu pakartojimu ir inversiniu supriešinimu pagrįstas pirmas posmas:

Sniegas ir eglės. Eglės ir sniegas.
Baltojo kalno baltosios bonios
Aušros atplaukia. Driekias ir driekias
Degančių burių šiltas raudonis.

Miško, medžių ir mokytojos rūpesčių sąsaja („Manęs juk laukia, manęs juk laukia / Šiltų veidelių gyvas raudonis") tikriausiai turi realų pagrindą. Viename 1956 metų laiške poetė yra rašiusi: „O aš... einu kasdien per mišką. Nuostabiai gražu. Sustoji, pasiklausai, ar paukščių čiulbėjimo, ar tylos...". Mokytojo pašaukimas — būti reikalingu mažam žmogui, artimu: „Jeigu tu motulę į kapus palydi, / Tai ir aš našlaitė, tai ir aš mažytė". Ciklui kenkia distancijos praradimas, sentimentalokos intonacijos.

Su laiko, gyvenimo dvasia ir reikalavimais gali sietis eilėraščiai „Aš dievą netikiu...", „Ruduo. Bažnyčioje". Pirmojo įsakmia intonacija „Aš dievą netikiu" tarsi patvirtinamas pirmosios knygos „Nėra mirties": „Aš mirčiai netikiu. Neatima ji nieko". Kaip ryškiai šiose eilėraščių pradžiose jaučiama išdidi, tik žmogaus dvasia, jos vidinėmis galimybėmis tepasikliaujanti lyrinio herojaus laikysena! Antrasis eilėraštis („Ruduo. Bažnyčioje") gyvas pastanga suprasti, užjausti. Ne pasmerkti, suniekinti, o atverti žmogaus paslaptį — gėlą:

---

[9] *Rostovaitė T.* Heroika ir svajonė. V., 1976, p. 68.

Gal brangiausius — kojas, delnus, širdį
gyvą —
Rudenio arimuos praradai,
Kad dabar prie medžio, prie negyvo
Kruviną ja astra parkritai?

Janinos Degutytės poetinis kalbėjimas — intymus, bet ne kameriškas. Kalbėjimo ribas plečia nuolat tiesiogiai ir netiesiogiai keliamas klausimas — kam, ką?

... Pirštai šilkiniai širdį paliečia...
Ką aš nešu? — —
Ir sidabrinės tolumos šviečia
Už tų beržų— — —

„Nešvinta"

Pro matomą veriasi nematoma, pro girdimą — negirdima, tik jaučiama. Įdomi tapybinė vaizdo perspektyva — „sidabrinės tolumos šviečia". Formuojasi ryškesnis „antrašis" vaizdo planas, pagrindiniai kontūrai apgaubiami daugtaškiais ir brūkšniais nužymėtų punktyrų. „J. Degutytė pasaulį mato ir tapo impresionistiškai: vaizdo piešinys per daug nekonkretizuotas, neišbaigtas, pagrįstas nuotaika, įvairiausių subtilių spalvų bei pojūčių įspūdžiais" [10]. Vaizdo impresionistiškumo pobūdis labai svarbus. Jis plaukia iš dviejų taškų — iš sąlyčio su impresionizmo daile — pačia mėgstamiausia — ir iš vidinio išgyvenimo virpesio, tarsi persiduodančio vaizdui, ypač gamtos:

Šįryt pumpurai — lašeliai kraujo,
Žalzganom skiautelėm pridengti.

„Obelys pražydės"

Mėlyni ūkai jau vakarą paliejo.
Pašilys. Švieselės žiba. . . Kas esi? . .

„Vienatvė"

Pievoj smilgos ir aguonos.
Skauda. Lengva. Ir svaigu.

„Aguonos"

Tarsi vienu potėpiu sujungiama prieštaringa būsena („Skauda. Lengva.") ir gamtos piešinys — pilka smilga — raudona aguona. Vaizdas dažnai tapybiškas — lyg nupiešiamas žodžiu, lyg regimas:

---

[10] *Kostkevičiūtė I.* Jausmo poetės sėkmė ir pavojai.— Kn.: *Kostkevičiūtė I.* Literatūros dienovidžiai. V., 1964, p. 54.

Pilkas, melsvas, su sidabro properšom,
Dviem rausvom juostelėm ties egle,
Skliautas atsidarė vakarui.

„Pilkas, melsvas, su sidabro properšom..."

Vaizdumas dažnai pirmiausia įsirėžia ir eilėraštį suvokiant, išlaikant atmintyje.

Svarbi vieta „Dienų—dovanų" vaizde tenka spalvai. Dažniausios spalvos: balta, žalia, juoda, mėlyna, gelsva, raudona... Saviti spalvos apibūdinimai: sidabrinis, auksinis, snieginis, ledinis... Spalva išsakoma ir įspūdžio tapatybe: „Debesų alyvinių kraščiukai / Dega, gintarėliais pasirišę" („Debesų alyvinių kraščiukai...").

Janina Degutytė — gamtos poetė. Ne tik žmogus jaučiamas gamtoj, ne tik jo jausmų ir nuotaikų atšvaitai. Pati gamta, kaip tai būdinga gamtinės lyrikos tipui, yra jausmo ir kūrybos impulsas. Gamta yra ir nuolatinė atrama — visiems lygiai teisinga, nežinanti išrinktų nei pažemintų:

Ir tai kas, kad nieko neturiu.
Saulė ryt ir į mane pasižiūrės.
Taip tylu, taip veriančiai skaidru —
Rodosi, širdis neišturės...

„Debesų alyvinių kraščiukai..."

Subtilus vaizdinis ir garsinis atitikmuo — tarp „veriančiai skaidru" ir „širdis neišturės...". Taip natūraliai pasiekiama gamtos išgyvenimo intensyvumo viršūnė.

„Dienos—dovanos" įtvirtina kreipinį kaip pagrindinį poetinio komunikato adresatą. Gamta dalyvauja pokalbyje kaip lygiateisis narys. Jos galima klausti („O kodėl nuleidi tu blakstienas, / Kai pagauti noriu žvilgsnį tavo?"), galima ir reikia prašyti atleidimo („O atleisk! Juk tu, juk tu atėjus / Mano namą dovanom pripildei" — „O kodėl nuleidi tu blakstienas...") „Pušys" iš ciklo „Raigardo aidai": „Jūs artimos man ligi ašarų. / Saukiu kiekvieną aš kaip seserį". Broliškumo jausmas Janinos Degutytės poezijoje yra žmogaus ir gamtos ryšio pagrindas („Gamta, sušildyta seseriška širdim..."). Neišsenkantis gamtos pažinimo džiaugsmas, vis naujau, vis kitom spalvom atsiveriantis: „Pirmąkart matau berželį tokį...", „Tarsi pirmąkart matau eglaitę" („Miško šokis"). 1967 metų „Tarybų Lietuvos rašytojų" autobiografijoje poetė rašys: „Norėčiau neprarasti džiaugsmo — išvysti pirmą žolę ir pirmą sniegą". Pavasario ir žiemos antinomijos, dvi dažniausios „Dienų—dovanų' spalvos: balta ir žalia. Tiesiogiai išsakyta svarbi poetės pasaulėjautos žymė — netikėtai, tarsi pirmąsyk pajusti, atsiverti. Džiaugsmas išvysti, pašaukti, atrandant iš naujo pavadinti:

Kaip tave man pavadinti,
Žeme dainorėle?

Kaip tave man pavadinti,
Vėjau sakalėli?

„Kaip tave man pavadinti"

„Dienose—dovanose" aiškiai tebeplasta jaunos poezijos dvasia, kuriai svarbiausia įforminti save žodyje — vardu, pavadinimu. Kur surasti naują vardą? — tokiu netiesioginiu klausimu baigiasi antrasis „Dienų—dovanų" skyrius „Dovanos". Atsakymo galimybė jaučiama trečiojo skyriaus pavadinime „Žemėje ieškosiu tavo bruožų". Ir šio skyriaus dauguma eilėraščių — gamtiniai. Įdomus pradžios akcentas — „Lietuva":

Tu ne peizažas man:
Ne spindulius žalius praskleidžiantis
beržynas
Ir ne sapnuojanti balta vyšnia.
Ir ne rudų vagų beežė platuma,
Ne Paukščių Tako tolimas žvaigždynas...
Tu ne peizažas man... ne, ne...

„Tu ne peizažas man...". Formuojama, stiprinama bendruoju poezijos požiūriu svarbi situacija — pro regimą (peizažą) pajusti, įžvelgti daugiau — džiaugsmą, šviesą, ašarą, kraują, paslaptį... Gal net sakytume — dvasią. Juk taip atkakliai, gal net visuotinai J. Degutytės gamtos pasaulis personifikuojamas: „Pilnas ežeras lelijų. Dainuoja jos ar miega?", „Meldai krūpčioja — gal šnekasi su vėju?" („Ilgio ežeras"). „Jūs artimos man ligi ašarų..." („Pušys"). „Pievukė įsisaulėjusi. Juokiasi vėdrynas" („Traukinys"). „Juokiasi vėdrynas..." — taip personifikacija dar kartą pakartojamas saulės, jos gausos, linksmumo įspūdis. Saulė — ji visur: mumyse ir lauko gėlelėje. Jų Janinos Degutytės eilėraščiuose daug — jungiančių spalvą, žydėjimą, stebuklingą gydymo galią, gyvo buvimo stebuklą:

Skinsiu linksmą šviečiantį vėdryną,
Skinsiu liūdną mėlyną varpelį,
Baltąjį kraujažolės žvaigždyną,
Smilgos išdraikytąją kaselę.

„Lankoje"

Vėdrynas — miniatiūrinis saulės pasikartojimas žemėje — išskiriamas. Kaip ir kraujažolė. „Baltąjį kraujažolės žvaigždyną" yra pati gražiausia ankstyvosios Janinos Degutytės metafora. Ji labai tiksliai nusako liaudies medicinoje dominuojantį augalą (daugybė sujungtų mažų žiedelių — žvaigždelių), sulieja mikro (gėlelė) ir makro (žvaigždynas), žemės ir dangaus pasaulius. „Liūdną mėlyną varpelį" — metafora, kurioje susilieja mėlynumo ir liūdesio, ilgesio spalva, Janinos Degutytės poezijoje skambanti spalva.

„Yra kažkas be galo lietuviška J. Degutytės pasaulėjautoje, jos nepaprastai intymiamė santykyje su gamta <...>,— sako Justinas Marcinkevičius[11]. To spontaniško, betarpiško artimumo negali išardyti nei mintis, nei žinojimas, „kad jokių objektyvių jausmų ir jokios sielos gamtoje nėra". Tai V. Mykolaičio-Putino žodžiai iš jo dienoraščio (1963)[12]. Bet jų prasmė būtų nepilna be tolesnės minties, kuri iš tiesų yra artima ir Janinos Degutytės gamtos pojūčiui: „Mes patys dvasinės ekspansijos momentais savo jausmus įkvepiam gamtos pasauliui. Tačiau kas kita žinoti, kas kita širdim patirti, siela pajusti. Tokiais momentais gamta man gyva, su manim jaučianti, liūdinti, mane guodžianti". Širdies patyrimas, sielos gyvenimas ankstyvojoje Janinos Degutytės kūryboje iš tiesų yra itin ekspansyvus, reiškiamas teigiant ir neigiant, tikint ir abejojant: tu — ne tas, tu — tas, ne tas... „Tu — ne peizažas man",— teigiama, kartu tikint — pirmiausia tu, kas regima, tu — ir peizažas. Tokios tikros ir gyvos yra Lietuvos peizažo detalės, besiklostančios į savitą gimtinės paveikslą: baltas vieškelis, pienė pagriovy, tamsus eglynas ir baltas beržas, žydintys rugiai, ežeras su baltom vandens lelijom, sidabriniai gluosniai, šaltinis, pušys ant šlaito, Baltija, kopos, kviečių laukas, rugių gubos, baltas rūkas, sniegas lyg balta lava ir vėl — žibuoklėlė, pirmoji žemuogė, šilagėlė, žydinčios obelys... Tai skyriaus „Žemėje ieškosiu tavo bruožų" eilėraščių situacijos ir įvaizdžiai — objektai atskiri ir kartu susilieję — ekspansyvi vidinio išgyvenimo jėga tirpdo jų atskirumą:

---

[11] *Марцинкявичюс Ю.* «Каждый день для меня — единственный...» — Дружба народов, 1969, № 5, с. 33.

[12] Cit. iš: *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio-Putino kūryba, p. 311.

Šimtmetės eglės, iš juodo akmens iškaltos.
Ir medžių tamsą skrodžia
Beržo siūlelis baltas.
Aukštas, plonytis — aukštas, plonytis!
Baltas vai baltas lyg pienu praustas.
Beržo broleli, kaip toks išaugai —
Virpantis, tyras, visas nušvitęs?

„Šimtmetės eglės"

Šio eilėraščio lyrinės bangos centras artimas Salomėjai Nėriai — beržas yra brolelis — kartu tautosakiškas, paremtas kreipiniu, antiteze, kontrastu.

Tik išėjus „Dienoms—dovanoms", Vytautas Kubilius rašė: „Keli skaidrūs peizažo štrichai, vienas kitas švelnus, emocinis tonas, maža apmąstymo nuotrupa — tokia ažūriška yra J. Degutytės gamtinė lyrika. <...> Geriausi gamtiniai J. Degutytės eilėraščiai žavi savo vaiskiu regėjimu" [13].

[13, 14] *Kubilius V.* Romantinės poezijos keliu.— Literatūra ir menas, 1961 vasario 18.

Nėra abejonės — „Dienų—dovanų" centras, geriausi eilėraščiai, susiję su gamta: „Lankoje", „Nesakyk — pavasaris praėjo", „Atėjusiam rudeniui", „Lietuva", „Šilagėlė", „Naktis pilna lietaus...", „Ant Rambyno kalno", „Alksnio ugnelė", „Debesų alyvinių kraščiukai...", „Lino rankšluostėlis". Tačiau nemaža eilėraščių lieka ir neišbaigtais peizažiniais štrichais, tik probėgom, tik paviršium tesujungtais su žmogaus tema: „Gegutė", „Šviesi akimirka", „Žemė". Kokia gili yra eilėraščio paslaptis! Tos pačios savybės, kuriomis apibūdinami geriausi J. Degutytės puslapiai, silpnuosiuose atrodo visai bejėgės — dirbtinės. Kokios jėgos yra eilutėse: „Duok man sklidiną taurę liepsnos! / Nebijok! Aš išgersiu — nežūsiu" („Aš nenoriu drungno vandens"). Ir kaip sumenksta panašus pakartojimas kitame eilėraštyje ir kitame kontekste: „Duok man liūtis išgerti skaidrias, / Duok man vėjus priglausti šiltus!" („Žemė"). Arba intymioji pokalbio intonacija, lemianti gamtos eilėraščių betarpiškumą. Eilėraštyje „Šviesi akimirka" ji skamba dirbtinai ir banaliai:

Iš kur tu atėjai — nemačiau.
Tik jaučiu — su manim esi.
Neišeik. Prisislink arčiau...
Leisk tavęs paklausyt...

Viena aiškiau pastebimų antrojo rinkinio nelygumo priežasčių ir yra tų pačių poetinių priemonių ir būdų kartojimas, kuris lyg nuvertina juos pačius. Eilėraščių rinkinyje paprasčiausiai yra per daug — „prasta atranka" [14]. Silpni eilėraščiai skiriasi pagal spėjamą genezę, atsiradimo impulsą. Jie neturi tos sprogdinančios jausmo energijos, vienintelės teisybės — aistros, yra „tingesni", lėtesni. Jaučiama mintis, galvojimas „kodėl", pagal jį brėžiamos vaizdo lygiagretės, nesujungtos vidinio tikrumo:

Pasisvaidom smėlio, žvyro saujom. . .
Persimetam akmeniu svariu. . .
Gintarėlio lašą išskalaujam
Iš savų tamsiųjų sūkurių. . .

O kodėl, kodėl mes neįpratę
Visą gelmę gintarinę atiduot?
Į pratiestus artimiausius delnus
Kartais drungnas liejasi vanduo. . .

„Pasisvaidom smėlio, žvyro saujom. . ."

Iš karto sušlubuoja eilėraščio pradžia — nėra meninės dermės tarp veiksnių, jų nusakymų. Nėra įtampos, ir eilėraščio veiksmo linijos tik plečiasi, palikdamos tarpus tarp minties ir jausmo, spragas žodžio vartosenoje (pratiestus). Kirčio vieta pažeista dar viename kitame eilėraštyje, Tačiau iš esmės poetė yra jautri žodžiui, jo formai (bandoma savaip žodžius jungti — „obelžiedis"), skambesiui, ir meninės nesėkmės atvejai labiau susiję su bendresniais dalykais, ne su žodžio kultūra. Negalima sakyti, kad „Dienose—dovanose" būtų daug eilėraščių, nepriaugusių iki bendro to meto poezijos lygio. Tačiau poeto galimybės vertinamos pagal geriausius jo kūrinius. O atotrūkis tarp jų ir silpnųjų „Dienose—dovanose" nemažas, gal ir didesnis negu pirmajame rinkinyje.

Janinos Degutytės pirmųjų rinkinių laikas sutapo su intensyviu lietuvių tarybinės poezijos raidos laiku. O „kūrybinis atsinaujinimas vyko daugiausia nacionalinių tradicijų pagrindu. Kratydamiesi schematizmo, iliustratyvumo bei deklaratyvumo, lietuvių literatūra ir menas ypač puolėsi gaivinti savo lyrinę pasaulėjautą ir išraišką. Poezija bei grafika siurbte įsisiurbė į liaudies meną, etnografines formas ir motyvus. Iš naujo buvo „atrastas" žymiausio lietuvių dailininko ir muziko M. K. Čiurlionio pasakiškų vizijų pasaulis" [15]. Čiurlionis, taip anksti ir taip savarankiškai poetės atrastas, taps atskira tema, dar daugiau — vienu iš esminių Janinos Degutytės poetinio pasaulio ingredientų. Įdomu ir savaip dėsninga, kad knygą užbaigiantis Čiurlionio ciklas eina po eilėraščių „Muzika" ir „Jūra", tarsi paruošiančių Čiurlionio įspūdžiui. Artimi Čiurlionio vaizdiniams „Muzikos" įvaizdžiai (uždegta žvakė, nužaibavusi kregždė). Jūra — „nepermatoma, gaudžianti, mįslinga". Ir Čiurlionio kūrinyje pirmiausia traukia nežinia ir paslaptis:

---

[15] *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio-Putino kūryba, p. 291.

Kas tu toks, kurs į mane žvelgi
Akimis — kaip saulėm dviem.

„Andante"

„Jūros sonatos" interpretacija remiasi dviem principais: jūros tema (yra spalvinio įspūdžio panašumo tarp šio kūrinio ir ciklo „Prie Baltijos") ir pastanga išreikšti savo individualų santykį su Čiurlioniu. Jūra artima dvasiai savo žmogiškąja paralele: poetei „gamtos stichijos — ypač jūra — tai kvintesencija, padauginta iš milijardų,— kurios lašą žmogus laiko savo viduje" [16]:

Gausk, putok ir niekad nenutilk.
Trenk į gelmę, kelk ligi žvaigždės.
Už tą bangą — begalinį šuolį —
Artima tu — kaip žaizda širdies.

„Finale"

Jūros tema cikle pilniau ir išreikšta. Abu žiūrėjimo taškai (Čiurlionis ir jūra) cikle dar nesutampa. Bet žingsnis į Čiurlionį labai svarbus — dailė Janinos Degutytės kūryboje gyvens savo gyvenimą, maitinamą ne tik individualių interesų ir polinkių, bet ir eilėraščio vaizdo tapybiškumo, spalvos, jos niuansų svarbos.

---

[16] Cit. iš: *Riškutė J.* Tylos valandose nėra ramybės.— Literatūra ir menas, 1979 lapkričio 4 d.

* * *

Lyginant abu pirmuosius Janinos Degutytės rinkinius, nepastebima svarbesnių pakitimų, todėl teisinga būtų juos abu laikyti poetinio kelio pradžia. Kuo ji ypatinga, individuali? Pirmiausia jausmo atvirumu, aukšta vidine įtampa, reikliu moralumu. Poezijai ir pasauliui atsiveria žmogus, branginantis gyvenimą ir keliantis jam didžiausius reikalavimus. Lyrinio herojaus pozicija yra imperatyvi, iš vidaus primenanti I. Kanto moralinį imperatyvą, priimtą nesąmoningai, intuityviai. Imperatyvas Janinai Degutytei — savo laiko ir širdies įstatymas, atsiremiantis į socialistinio humanizmo pozicijas. „Kalbėjimas aukščiausiais žodžiais atitiko pagrindinę rinkinio temą — romantinio maksimalumo, bekompromisinio santykio su gyvenimu deklaravimą" [17]. Romantinės deklaracijos vidinis motyvavimas ir įprasminimas yra vienas iš pastebimesnių Janinos Degutytės poetikos pėdsakų šeštojo dešimtmečio lietuvių tarybinėje poezijoje. Vaizdinis klodas remiasi įprastais lietuvių poezijai (gamtos, meilės) įvaizdžių resursais, tačiau jie labiau metaforizuojami, ieškant naujų žodžio daugiareikšmiškumo galimybių. Metaforoje, mikrovaizde, labiausiai atsiskleidžia Janinos Degutytės poetinė jėga. Metaforos funkcijos gana įvairios: ji apibūdina („varpų marios", „šviesa žolės" — „Parugėm sau vyniojas takelis"), transformuoja ir išplečia vaizdą, jungdama poliariškus dydžius („Klevo spurganėlėj tvenkias upės..."), taikliai įvardija („Pirštelis žalias..." — „Jeigu kaip saulės tu spindulys"), reiškia jausmą, nuotaiką: „Širdis pilna sidabro ir tylos" („Klampoju. Sniegas tirpsta"). Tropu pirmiausia ieškoma galimybės pasaulį sužmoginti, sušildyti, priartinti prie savęs: „Kad beržiuką trapų — / baltąją žvakelę — / Uždegė, pastatė mano kelyje..." („Rudenio taku"). Pasaulio metaforinės transformacijos pagrindas dažnai yra spalva. „Dienose—dovanose" gal kiek ryškesnė darosi ir grafinė linija, savitai įrėžianti pasaulio kontūrus, juos išgaubianti — juoda ir balta [18]. „Sniegas ir eglės. Eglės ir sniegas. / Baltojo kalno baltosios bonios" („Iš mokytojos dienoraščio"); „Tiesios eglės —

---

[17] *Nastopka K.* Poetinė lyrikos kalba.— Kn.: Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai. V., 1969, p. 295.

---

[18] Dažnumu būdvardžiai *baltas* ir *juodas* jau yra beveik greta (visai suartėja „Ant žemės delno"), o „Ugnies lašuose" tarp *balto* ir *juodo* dar įsiterpia keturi žodžiai.

juodosios plunksnelės — / Priešaušrio miglotam sidabre" („Brėkšta"). Vis ryškesnė personifikacijos galia — gamtos pasaulis stebuklingai gyvas, tarsi virpantis užburtu žmogiškumu. Šiltame žmogiškumo pasaulyje patikima atrama — tautosaka:

Lietūs prausė — per daug šalti.
Saulė šluostė — karšta per daug...
Mano vasara, kur skrendi?
Rudenėlio geltono prišaukt?

„Gelstantis berželis"

Tautosakiškasis vaizdinys ir perkeliamas (iš našlaičio į berželį), ir išlaikomas jo įspūdis — našlaitiškas berželis. Tautosakiškai mažybinis metaforos centras („Audimėlis laukų išbluko" — „Eglelė groja"), metaforizuotas tautosakiškasis kreipinys: „Žibuoklėle, galvele skaistuole!" („Iš parudusių lapų pernykščių"). Tautosaka į poetės gyvenimą įėjo iš knygų. „Supratau, kad tai didžiausias turtas, kad tai mano turtas — tarsi ji jau seniai gyveno manyje, tik aš apie tai nieko nežinojau" (DA, 30).

Ankstyvojo Janinos Degutytės eilėraščio vyksmo pagrindas — improvizacija. Jausmo bangos tai telpa į kanonines strofas, tai jas peršoka, derindamos įvairių strofų ir eilučių ilgumą. „Rinkinyje „Ugnies lašai", <...> J. Degutytė pastebimai deformavo tradicinę silabinę-toninę eilėdarą: triskiemenius metrus čia beveik ištisai pakeičia sinkopis, dviskiemeniuose — gretinamos metrinės eilutės nuolat skiriasi skiemenų skaičiumi"[19]. Panaši tendencija ir „Dienose—dovanose". Tačiau, kaip rodo konkretūs pirmųjų Janinos Degutytės rinkinių eilėdaros tyrimai, čia tebevyrauja silabotoniniai metrai. Beveik pusė „Ugnies lašų" eilėraščių (46) parašyti chorėju, po 26 — jambu ir sinkopiu, 5 — anapestu. „Dienose—dovanose" 46 chorėju, 41 — sinkopiu, 21 — jambu[20]. Antrajame rinkinyje pasirodo verlibras — pradeda ryškėti naujos eiliavimo tendencijos. „Nuo silabotonikos iki verlibro, geriausiuose eilėraščiuose išsaugant tokį pat frazės judrumą ir muzikalumą,— toks bendriausias Degutytės eiliavimo raidos kelias"[21].

„KIEKVIENA DIENA — MAN VIENINTELĖ"

(„Ant žemės delno")

„Ant glaudaus ir šilto žemės delno žmogus klausosi, kaip šaukia jį žemės gyslomis srovenantis karštas kraujas, kaip šaukia jį tolimi žvaigždynai ir kas rytą patekančios saulės šviesa. Tai poetės palydimasis žodis trečiajam rinkiniui „Ant žemės delno" (1963). Ir to paties pavadinimo eilėraštis:

---

[19] *Nastopka K.*, min. str., p. 299.

[20, 21] *Girdzijauskas J.* Lietuvių eilėdara. V., 1979, p. 151.

Palei svyruoklius baltus
Žali šaltiniai alma.
Laiko mane kaip smiltį
Žemė ant savo delno.

Iš tokių eilučių atpažįstami poetai. Atviras, laisvas žodžio skambėjimas, muzikaliai aliteruotos eilutės *(l, kl, lt)* liejasi į vientisą melodiją. Taip ryškiai žodžio muzika Janinos Degutytės lyrikoje suskamba pirmą kartą, jungdamasi su jais būdingomis sintaksinėmis, intonacinėmis priemonėmis. Kūrinio poetinis vyksmas remiasi kiek modifikuotomis anaforinėmis paralelėmis: „Laiko mane...", „Laiko ji mano kraują...", „Ir mano rūpestį sunkų...", „Laiko ji kryžius juodus...". Kylanti dramatinė įtampa tarsi paruošia personifikuotam imperatyvui: „Laikyk tu mano svajonę...". Nepilnos žiedinės kompozicijos užsklanda, nesiryžtant eilėraščio atvirumui. Labiau atskirose vaizdo ląstelėse, negu visumoje, jaučiamos dramatinės sankryžos, dar bendros arba reiškiamos gamtos įspūdžių: „Tenai vidudienį — vasarą — / Vėjas kraupus ir šaltas...", „Saugok tu meilę mano, / Skausmą ir prakeikimą!".

Į priešpriešų jungties prasmę yra orientuotas ir pirmojo skyriaus pavadinimas „Žemė ir širdis".

Žeme! Kas tu esi,
Visatos gyva širdie?
Žvaigždynų mažas žaislelis
Ar saulės žalsva kregždė?

Mestas tiltas tarp žemės ir širdies (žemė — visatos širdis), tarp žemės ir saulės (žemė — saulės žalsva kregždė), praplėtęs metaforos erdvę, padaręs ją visuotinesnę. Kartu žemė — mūsų mažutė gimtinė. Iš pirmosios knygos atpažįstamas punktyras: „Tu pasauli mano begalini, / Tu mažute mano Lietuva...". Sugrįžimas nuolat brėš ryškiausius Janinos Degutytės poetinio pasaulio kontūrus, žymės autentiškiausio išgyvenimo linijas. Sąlyčio taškai nuolat aktyvins visą jos poeziją. Epitetas „mažutė", taikomas Lietuvai, gimtinei, vėl nuskambės „Šiaurės vasarose".

„Ant žemės delno" poetinė erdvė pastebimai plečiama bendrųjų gyvenimo klausimų — žmogaus ir žemės, visatos santykių, buvimo prasmės, žmogaus esmės: „Kas gi tu? Kas aš esu šį rytą?" („Žiemos veidas"), „Ko atėjau aš?" („Ant kalno čia beržai berželiai"), „Kaip galėčiau gyvent..?" („Nuo ledkalnio"), „Tai kodėl bėgam mes ir dainuojam..?" („Jeigu tu, kur po mūsų kojom..."). Šie klausimai bene akivaizdžiausiai parodo, kaip trečiajame rinkinyje formuojasi nauja poetės pozicija — klausianti, nerami, abejojanti... Tarsi praeina gyvenimo atradimo, džiaugsmo svaigulys, veriasi kita gelmė — ne tokia atvira, gilesnė, ne tiek matoma, kiek jaučiama. Nuojauta įrėžta ir gamtos vaizde:

Pasverk, pasverk dienas ant delno,—
Ar daug beliko, ar mažai — —
Nematomi šaltiniai alma —
Balti balti beržai ant kalno —
Raudoni žemuogių lašai — — —

„Ant kalno čia beržai berželiai..."

Ieškodami paralelės tokiai meninio santykio su pasauliu raidai, rastume ją Salomėjos Nėries kūryboj — „Pėdos smėly", po „Anksti rytą". Taip, Salomėja Nėris dar lieka ir trečiajame J. Degutytės rinkinyje. Dabar — labiau gyvenimo trapumo, laikinumo motyve, tyliame, skrupulingai sąžiningame egzistencijos pojūtyje:

Praeisiu tyliai — niekas negirdės —
Be pėdsakų — kaip šaltas gatvių vėjas,—
Kaip amžiną gyvenimą kregždės
Ant slenksčio žodį virpantį padėjus...

„Klevų viršūnėse rudens naktis sustojo..."

Šių eilučių sąšauka su Salomėja Nėrim nėra tiesioginė, labiau vidinė, išpažintinė, tokie žodžiai tariami skaudaus tikėjimo savimi akimirką, jaučiant, kaip kūryba ne tik jungia tave su gyvenimu, bet ir lemtingai išskiria. Salomėjos Nėries šis jausmas taip išsakytas: „Aš nieko neėmiau, už viską sumokėjau / Širdies krauju, nemirštančia daina".

„Ant žemės delno" siaurėja išorinė kūrybos problematika, betarpiškesnis darosi kūrybos ir gyvenimo realijų sąlytis, formuojasi kūrybos kaip žmogiškumo namų supratimas: „Man visur namai — / Visas pasaulis...".

Ši iki kūrybos — pasaulio išplėsta metafora vėl „sumažės", pereis į tiesioginę prasmę „Prieblandų soduose" (1974): „Nešu tau eilėraštį, / tą mažytį balto debesio namą...".

Janinos Degutytės poetinio vaizdo slinktis — į ažūriškesnę liniją, smulkesnį piešinį, tačiau „Ant žemės delno" dar ryški ir didesnio apibendrinimo tendencija — aukštų ir bendrų žodžių, sąvokų: amžius, laikas, epocha, planeta... Nuo šilto žemės delno žmogus kyla į žvaigždes. Kosminės eros pradžia. Lietuvių tarybinėje poezijoje Eduardo Mieželaičio „Žmogaus" era. 1962 m. išėjo šio poeto „Autoportretas. Aviaeskizai", kuriuose žmogaus atsiplėšimo nuo žemės motyvas — itin stiprus. Laiko ir poezijos dvasios tendencijos paliečia kiekvieną poetą, ir ne visada jos sutampa su jo individualiu balsu. Balsas forsuojamas. Tokiu kiek forsuotu balsu Janina Degutytė prabyla eilėraščiuose „Žemė ir žmonės", „Dvidešimtas amžius". Bendrosios temos, įvaizdžiai turi rasti savo individualųjį motyvą. Tokiu Janinai Degutytei tampa žmogaus atmintis. Atmintis suteikia žmogui gilesnį negu jo patirtis žinojimą, galimybę susijungti su kitais:

Ir neši Atmintį — didžiausią turtą
Kiekviename lašely kraujo — amžinai.
Kaip meilės žodį netartą, neišdainuotą dainą,
Kaip žemės ir žvaigždžių istoriją...

„Atmintis"

Žmogus — visumos dalis („Aš — visos planetos kūdikis" — „Kai virš rutulio, mėlynai žalio...", „Mes tavo smiltys ir tavo siela" — „Žemė ir žmonės"). Ši mintis yra gana pastovi, ji prasimuša net, atrodo, labai konkretaus vaizdinio įspūdžio eilėraštyje „Palangos gatvė":

Virpa gatvė šviesa geltona —
Mažas vienas gimtinės takelis,
Mažas, vienas iš milijono
Saulės įbrėžtas žemėj brūkšnelis.

„Virpa gatvė šviesa geltona..." — ryškus to laiko Janinos Degutytės poetinės jausenos štrichas. Į metaforinį apibūdinimą einama tarsi iš dviejų pusių — veiksmo ir spalvos. Ieškoma jų sąveikos, prasmingo sąskambio:

virpa šviesa, šviesa geltona. Lengvumo, trapumo įspūdis — impresionistinis virpėjimas: „Pro žalzganą lietaus stiklinę šviesą" („Geltonos žvaigždės"), „Vilny linguoja medžiai rauzgani" („Neris"), „... Pamačiau vaivorykščių pusnyną / Ir beržėlių trapų violetą" („Žiemos veidas"), „Varveklių dainą — trapią, šviesią" („Kovo dienovidžiai"), „Ten šilojų šviesa juodo šilo nakty" („Lietus"), „Spindulingo vandens tyla" („Nuo ledakalnio"), „Ir žvaigždžių sidabrinės tylos" („Žemės lopšinė"), „Žalzgana, amžina lūkesių valanda" („Ant šaligatvių dūžta varvekliai..."), „Sutemos šviesios alyvinės", „Tamsaus violeto šešėlis" („Pirmo sniego preliudas"), „Ir virpesys beržyno žalzganų ūkų..." („Taip viskas įsirėžia ligi skausmo"). „... šilojų šviesa juodo šilo nakty", „sutemos šviesios alyvinės", „pro žalzganą lietaus stiklinę šviesą...". Vos įžiūrima perėjimo riba, pritemdytas kontrastas, atspalvis, netikėtas metoniminis šuolis, panašumą įžvelgianti metaforos galia. Ypač jautri spalvos pagava, ne intensyvios, pastovios, o akyse besikeičiančios — „melzganas", „žalzganas" — vieni savičiausių trečiojo rinkinio potėpių. „Sidabro", „sidabrinė" — skambanti spalva — oksiumoronas „sidabrinė tyla". Raudonas brūkšnys — kraujo, įspėjimo — greta baltumo ir šviesos:

Balti balti beržai ant kalnò —
Raudoni žemuogių lašai — — —

„Ant kalno čia beržai berželiai. . ."

Trečiajame rinkinyje jau jaučiama „mėlynumo" dominantė: „mėlynos versmės", „mėlynuoja tuopų siluetai", „mėlynas galulaukio pušis", „mėlynos — iš permatomo liūdesio", „milžinas mėlyno vandenio", „po mėlynu šešėliu". Ir eilėraštis „Mėlynas vakaras" — „mėlynumo" centras:

Mėlynas vakaras — mėlynas mėlynas. . .
Mėlyni medžiai, mėlynas sniegas,
Mėlyni dunkso namų kvartalai,
Mėlyni šoka žmonių šešėliai. . .

Vien tik langų geltona šviesa
Šaukia vardu ir šaukia be vardo.

Kojos pavargusios.
Rankos pavargusios.
Bet jeigu reiktų,
Eitum dar kartą.

Neša ramybę mėlynas vakaras. . .
Tegul pailsi akys be rūpesčio.
Tegul ištirpsta nuoskaudos visos,
Lūpų kampeliuose išraižytos. . .

Nenusimesk, šviesų slenkstį peržengęs,
Mėlyno vakaro nuo savo rūbų,

Nuo savo rankų — ieškančių rankų,
Nuo savo lūpų — šaukiančių lūpų...

Mėlynas vakaras — mėlynas mėlynas...

Eilėraštis, kurio dar negalėjo būti pirmuosiuose rinkiniuose.

Viską gaubiantis mėlynumo įspūdis — žiemos vakaro įspūdis. Taisyklingo daktilio ritmas pirmąja eilute nustato monotonišką, vėliau pakintančią intonacijos tėkmę. Nerealumo pojūtis — „mėlyni šoka žmonių šešėliai". Priešprieša mėlynumui — „langų geltona šviesa", kuri „šaukia vardu ir šaukia be vardo". Gyvenimo realybė, įprasminta ryžto: „Bet jeigu reiktų, / Eitum dar kartą". Trečioji strofa papildo mėlynumo prasmę — tai mėlynas vakaras, atilsis, ramybė, ateinanti po įtemptos ir sunkios dienos. Nerealaus mėlynumo pojūtis — ir atsidavimas svajonei, minčiai be konkretaus tikslo — šitos būsenos, atsivėrimo būsenos, neturėtų visai užgožti kasdieniniai rūpesčiai: „Nenusimesk, šviesų slenkstį peržengęs, / Mėlyno vakaro nuo savo rūbų...", „...nuo savo rankų", „... nuo savo lūpų...". „Nepilna žiedinė kompozicija — vienas dažnesnių tipų Janinos Degutytės lyrikoje — uždaro ratą ir atveria jį naujam pasikartojimui: „Mėlynas vakaras — mėlynas mėlynas...". Eilėraštis ieško atvirumo.

Po šito eilėraščio jau galima kaip galimybę nujausti vieną geriausių Janinos Degutytės eilėraščių „Slyvos mėlynas medi...".

Janinos Degutytės poetiniame pasaulyje medžiai, gėlės gyvena ne tik savo, bet ir žmogaus gyvenimu, tik žmogui matomu ir suvokiamu. Ir „Ant žemės delno" personifikacinės metaforos itin būdingos: „Gluosniai nuogi, iškėlę ilgesį..." („Autobuse"), „Vaikšto eglių žalzgani šešėliai", „Šerkšnas tavo ašarom sušvito" („Žiemos veidas"), „Sakų gintarinės ašaros" („Vasaros tyla"). Toks pat gyvas ir tikras gamtos eilėraštis. Vienas ryškesnių — „Žiemos saulėlydis", savo laiku kritikos pavadintas „albuminiu vaizdeliu":

Visą dieną ūkavo ir verkė,
Tarsi žemėj ko ieškodama, pūga.
Visą dieną plakė juodus gluosnius
Nenumaldoma balta ranka.
Tik pavakarėn pūga nuščiuvo,
Ir kiekviena snieguole prisiglaudė prie
žemės.
Tarp stogų snieguotų ir šakų
Saulė prasisunkė — atsisveikinti.—
Lyg didžiulį žemės kraujo lašą —
Saulę nuogos gluosnių šakos neša...

Eilėraščio gamtos vaizdas — ne ištisinis peizažas kaip prozoje, o tik dalinis, atskiri elementai atsirenkami ir jungiami įspūdžio arba jausmo. Po pūgos nuščiuvęs vakaras, raudona saulė. Metafora — gamtos vaizdo centre. Pūga „ūkavo ir verkė", „plakė juodus gluosnius", „prisiglaudė prie žemės". Pūga — gamtos stichija, gaivalinga, pati savęs nesuvokianti jėga, nerimstanti savyje: ūkavo, verkė, plakė, ieškojo... Ir jos antipodas — žemė, ramybė, tas pats šiltas delnas, viską laikantis. Viskas į žemę — iš jos harmonija: „...pūga nuščiuvo, / Ir kiekviena snieguole prisiglaudė prie žemės". Ir saulė metaforizuojama „žemės kraujo lašu". Metafora neuždengia vaizdo gamtinių ryšių tikrumo ir tikslumo: pradžios „juodus gluosnius" atitinka pabaigos „nuogos gluosnių šakos". Speiguoto saulėlydžio po nurimusios pūgos skaudus raudonis didžiuliame žemės kraujo laše. Trys kontrastiškos pačios gamtos spalvos (juoda—balta—raudona), tokios paslankios interpretacijai, reikšmės plėtimui — gyvybei — mirčiai — vilčiai... „Saulė prasisunkė — atsisveikinti". Žmogaus pasaulio sąvokos kosminėje būtyje, J. Degutytės poezijoje labiausiai atstovaujamoje saulės. Taip formuojasi kituose rinkiniuose ypač plėtojama simbolinė žmogaus situacija — tarp žemės ir saulės:

O varvekliai skambės... Ir diena bus ilga...
Ir kaip skausmas gili, ir kaip laimė šviesi
bus...

Nesutilps širdyje — ir varveklio lašu
Tu sušuksi, tarp žemės ir saulės pakibus...

„Ant šaligatvių dūžta varvekliai..."

„Tarp žemės ir saulės...". Ne mieželaitiškoji žmogaus metaforos variacija, o savito išgyvenimo versmė: trapumu atsiverianti dramatiška žmogaus situacija — „varveklio lašu... pakibus...". Lyg poetinė nuojauta — dar tolimas rinkinys „Tarp saulės ir netekties". Tarp saulės, šviesos, amžinumo ir gyvenimo laikinumo — išeiti iš gyvenimo, vadinasi, jo netekti... Bet rinkinį „Ant žemės delno" dar tvirtai laiko tikėjimas: „Žemė amžinai po kojom / Nenustos žolėm sruventi" („M. K. Čiurlionis. Pavasario sonata. Scherzo"). Po Čiurlionio „Jūros sonatos" — „Pavasario sonata". Muzikos ir spalvos pasaulis. Pirmajame rinkinyje — „Bethovenui": „Galvą prieš Tave lenkiu / Už tai, kad aš gyvenimą kaip Tavo muziką girdžiu". Muzikoje — giliausia ir skaudžiausia gyvenimo gelmė, pats gyvenimas:

O gal todėl taip myliu aš tave,
Kad tu bekraštė ir šventa kaip jis,
Kad įeini — kaip jis — gyva gyva...
Kad tu — jo pats gražiausias spindulys...

„Muzikai"

Antrojo rinkinio muzikos temos centras — eilėraštis „Muzika":

Aš girdžiu tave visoj ilgoj dienoj...
Tavimi pagirdyta, tavim ir soti.
Aš girdžiu... neišdainuotojoj dainoj...
Ir nesurastam — visų svarbiausiam — žody...

Paskutinės posmo eilutės praveria duris į eilėraščio garsinę paslaptį — žodis kaip muzika girdimas pirma[22] negu jis ateina. Todėl netikėta, tik Janinos Degutytės poezijos pasaulyje, rodos, ir teįmanoma metafora — „eglelė groja". Originali, tik individualiu jutimu tepagrindžiama garso, šviesos ir spalvos jungtis vaizde: „Gros eglelė šviesa žalia, / Šauks išklydusį kovą namo..." („Eglelė groja").

Garsas, melodija pasigirsta ten, kur jo visai nelauki: „Ir nuostabią melodiją leduotoms mūro sienoms / Dainuoja vėjyje varvekliai melzgani" („Kovo dienovidžiai"). Varveklių melodija — leduotoms mūro sienoms... Ir žmogaus gyvenimo — akimirkos apibendrinimas, pašnibždėtas lietaus: „Trumpas mano likimas — krentančio lašo melodija" („Lietus"). Net muzikinis terminas įgyja savotišką prasmę — neminima ir neįvardijama muzika girdima, ji kažkur iš vidaus formuoja ir tvirtina vaizdines eilėraščio atramas — spalvos ir šviesos („Pirmo sniego preliudas"):

[22, 23] Žr. *Degutytė J.* Kaip spalvotas paveikslas..., p. 104, 105.

... Čia, kur prie varpinės prigulė
Sutemos šviesios alyvinės,
Kur krenta nuo gotikos bokšto
Tamsaus violeto šešėlis...

Subtilus spalvinis kontrastas laiko šį vaizdą: sutemos šviesios alyvinės — tamsaus violeto šešėlis. Kontrastu jungiami ne tik tos pačios spalvos atspalviai, bet šviesa ir šešėlis... Šviesos ir tamsos jungties linijos vaizde įrėžiamos ne kartą — lyg muzikos įspūdis. Prieš pradėdama rašyti eilėraštį, dažnai aš matau jį kaip spalvotą paveikslą — nors dar nežinau, nei kokiais žodžiais jis prasidės, nei kokiais baigsis" [23].

Žodis, spalva, garsas — meno esmės jungtys ir neperžengiamos jų fizinės prigimties ribos. Kiek kartų bandyta jas griauti, ieškant tarpusavio sąveikos galimybių. Polis Verlenas, skelbęs eilėraščio muzikos pirmenybę, Artūras Rembo, pateikęs spalvinę balsių partitūrą, Aleksandras Skriabinas, ieškojęs garsų ir spalvų atitikmenų. Galvojo, matyt, apie tai ir Vincas Mykolaitis-Putinas, parašęs „Paletę".

Šie meno rūšių sąveikos ieškojimai daug kuo susiliečia su M. K. Čiurlionio kūryba, itin atvira interpretacijai, savaip jai skatinančia. Tai pastebima ir kitataučių tyrinėtojų [24]. Janinos Degutytės Čiurlionio temoje, be interpretacinių momentų, galima įžiūrėti ir artinančią spalvos—muzikos jungtį. Muzika poezijoje turi ir konkrečią garsinės instrumentuotės prasmę. Trečiasis rinkinys rodo subtilią Janinos Degutytės žodžio klausą — frazės skambesys iš vidaus suderintas su nuotaika, bendra spalva: atvira, gaivalingai žalia vasara („Palei svyruoklius baltus / Žali šaltiniai alma"), neryški, dusli šilojų šviesa („Šilojų šviesa juodo šilo nakty"). Tačiau lemiamo vaidmens garsinė frazės sąranga nevaidina. Svarbiausia bendra melodija, tonas — neatsitiktiniai trečiojo rinkinio eilėraščių pavadinimai „Žemės lopšinė", „Lapkričio gama", „Pirmo sniego preliudas". Čiurlionio „Pavasario sonatos „Allegro", „Andante", „Scherzo", „Finale"...

---

[24] Žr. *Ambrazas A.* Čiurlionis vokiečių akimis.— Pergalė, 1980, Nr 9, p. 130.

Dar medžiai, rodosi, miega,
Bet skamba upelis mažytis.
Nereikia man nieko nieko,
Tik leisk amžinai klausytis...

Paveikslo klausomasi, kaip klausomasi savęs ir gamtos — „skamba upelis mažytis". Čiurlionio kūrybos išgyvenimas duoda impulsų minčiai, mąstymui, apie žmogų, gamtą, jų santykius: „Ir suksis trapūs amžini sparnai / Žolės kaip ir žmogaus — to vėjo gūsy" („Andante"). Trapi žmogaus ir žolės amžinybė...

Tarsi atsitraukusi nuo šios išminties lauko, poetė bando pažvelgti ir į grubesnę gyvenimo realybę — tačiau eilėraščiai „Žvejų laivai", „Uoste" palyginti silpni. Nėra gyvo, betarpiško intereso, kontakto, mintis, artėjanti į alegoriją, lieka sausa ir vienareikšmė, nors ir stengiamasi apibendrinti: „Susigrums mažytis žvejas — žemės lašas / Su nepermaldaujama gelme...". Naują poetinį objektą bandoma išreikšti jau nusistovėjusiais poetiniais principais. Ėjimas į eilėraštį nuo reiškinių ir daiktų lieka nepasisekęs. Pažeidžiama sunkiai nusakoma riba — poetiškumo riba. Eilėraštyje „Daiktai" žmogui kasdien reikalinguose daiktuose bandoma pajusti juos dariusių rankų šilumą. Bet ji pranyksta poetiniuose trafaretuose. Šie eilėraščiai laiko bandymo neatlaikė. Neatlaikė jo ir forsuotos emocijos gamtiniai eilėraščiai, pavyzdžiui, superlatyvinės paralelės „Neryje": „Esi pati gražiausia", „... šviesiausia", „... brangiausia", „... artimiausia". Emocinė pagava pasiduoda formos inercijai — kiekviena strofa užbaigiama panašiu štrichu. Bet įtikinančios prasminės linijos jos nesudaro. Pakilaus kalbėjimo atmosferoje kartais išsikreipia lyginimo kontūrai, deformacija lieka nemotyvuota: „Savo džiaugsmą didžiulį — kaip saulės lašelį" („Ąžuolai").

Išėjus trečiajam Janinos Degutytės rinkiniui, kritika pasidžiaugė eilėraščių grožiu, tauriu poetiškumu (Tatjana Rostovaitė pavadino Janinos Degutytės lyriką „giesme gražiajai žemei"[25]), tačiau kartu buvo reziumuota, kad poetės „pasaulėjauta ir poetika beveik nepakito", „padvelkia girdėtu, besikartojančiu", „rinkinys leidžia kalbėti ne tiek apie kokybinį, kiek apie kiekybinį Degutytės kūrybos pasipildymą"[26].

Ir taip, ir ne. Pagrindinė rinkinio „Ant žemės delno" tonacija tebėra artima pirmiesiems. Lengvai juntami teminiai ir vaizdiniai atitikmenys. Bekompromisė lyrinio herojaus pozicija, aukščiausiais tiesos matais matuojamas pasaulis, gamtos artimumas. Bet tai — pastovesni pasaulėjautos dalykai. O vidinis judėjimas — jaučiamas. Platesnė vaizdo erdvė, jungianti žemę ir kosmosą, gilesnė jo perspektyva, stiprėjanti gyvenimo dramatizmo pajauta, persmelkianti ir gamtos jausmą, išplėšianti eilėraštį iš gamtinio apvalkalo ir paverčianti jį žmogiškosios būties ženklu... Netikėtas, šviežias skubrumo, bėgimo motyvas, iš vidaus sutapęs su persiliejančia frazės intonacija: „Paūkojy vasara bėga. / Paūkojy šermukšniai dega".

Ryškėjančią dramatinę jauseną atitinka vaizdų trapumo, dužimo (stiklo, ledo, varveklio) linijos, savo ruožtu prasmingai derančios su impresionistiniu, neišbaigtu, punktyrišku potėpiu, muzikalesne fraze. Prasmingas antrojo skyriaus pavadinimas — „Varveklių šviesa" — neryški, kintanti, dūžtanti, nereali. Lakoniška, graži metafora, kaip ir „beržų šviesa", „žalzgana lietaus stiklinė šviesa" arba „krentančio lapo melodija". Koncentruota, tiksliai intonuota frazė („Išsipylė baltas kmynas / Su vėdrynu prie Lėvens" — „Žemės žodžiai"). Tvirtesnis minties, žinojimo pagrindas, iš jo atsirandantis apibendrinimas — jungtis, pakeičianti kategoriškąją skirtį: „Viską žinai. Kelio karštus akmenis / Ir sužiedėjusios plutos skonį" („Džiaugsmas"). Šis eilėraštis apskritai yra vienas ryškiausių rinkinio prasminių taškų — savotiška deklaracija, moralinis credo: „Mylinčiom savo akim / Pasaulį visą matyti".

---

[25] *Rostovaitė T.* „Giesmė gražiajai žemei". — Pergalė, 1964, Nr 1, p. 168.

[26] *Mareckaitė G.* Trečioji poetės knyga.— Literatūra ir menas, 1963 rugpjūčio 24.

Emocinio išgyvenimo, jausmo poezijos paliudijimas. Šiuo eilėraščiu rinkinys turėtų baigtis. Tačiau knygos struktūra dar nėra suvokta kaip svarbus estetinį visumos įspūdį formuojantis faktorius.

SALOMĖJOS NĖRIES ATGARSIAI

Kalbant apie Janinos Degutytės kūrybinę psichologiją bei aptariant pirmuosius rinkinius, konkrečiais atvejais užsiminta ir apie

Salomėjos Nėries atgarsius. Ryšį su Salomėja Nėrim pastebėjo ne vienas kritikas, tyrinėjęs Janinos Degutytės kūrybos pradžią. K. Nastopka yra reziumavęs, kad „Ugnies lašuose" „poetė betarpiškai orientavosi į romantines S. Nėries lyrikos tradicijas, atvirą jausmų išsakymą"[27]. Specialiau apie Salomėją Nėrį ir Janiną Degutytę yra rašiusi Tatjana Rostovaitė[28]. Janina Degutytė taip pat ne kartą yra akcentavusi Salomėjos Nėries artimumą — ypač gamtos vaizdo: „S. Nėries kūryboje pakerėjo gamtos siela, kuri glūdėjo kiekviename motyve. Šitas momentas ataidėjo manyje stipriai, nustebindamas net mane pačią" (DA, 48).

Lygindami poetinę kūrybą, susiduriame ne tik su konkrečiu atveju, bet ir su bendresne tradicijų problema. Apie tradiciją, jos perimamumą, atnaujinimą galvoja ir pati poetė: „Mes visi einam po Donelaičio, Strazdo, Maironio, Putino, Salomėjos Nėries. Tradicija — tai kraujas, kuris teka mumyse, bet poezija kaip širdis plaka savo epochos, savo valandos, savo akimirkos ritmu" (DA, 48). Nacionalinės tradicijos bendros visiems, bet artimiausi jos taškai atsirenkami individualiai — pagal pasaulėjautos ir kūrybos tipo artimumą. Ne visada tas pasirinkimas yra sąmoningas, dažniau spontaniškas, intuityvus. Ne kiekvienas panašumas — nusižiūrėjimas.

---

[27] *Nastopka K.* Poetinė lyrikos kalba.— Kn.: Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai. V., 1969, p. 295.

[28] *Rostovaitė T.* Heroika ir svajonė, p. 215—263.

Net ir turėdamas galvoje kiek vėlesnę kūrybą, Justinas Marcinkevičius be išlygų reziumavo: „Man atrodo, kad J. Degutytės lyrikoje atgimė Salomėjos Nėries tradicija"[29]. Jokiu būdu neapribojant didžiosios mūsų poetės tradicijos vienu vardu, vis dėlto aišku, kad Janina Degutytė — viena ryškiausių jos tęsėjų. Ir Justino Marcinkevičiaus žodis „atgimė" itin tikslus. Ryšys su Salomėja Nėrim labiausiai pastebimas ankstyvojoje Janinos Degutytės lyrikoje. Jis turi du aspektus — tipologinį (pasaulėjautos, kūrybos būdo artimumas) ir stilistinį, apimantį poetinės raiškos panašumus.

Pirmiausia Janinos Degutytės lyrikoje ir atpažįstamas Salomėjos Nėries ištobulintas emocinės išpažintinės lyrikos tonas, kuriam taip svarbu lyrinio subjekto pozicija, laikysena. Svarbi gyvenimo, meilės apoteozė, beatodairiška, iki galo atsiveriant. Salomėjos Nėries: „Aš myliu gyvenimą, jauną, ugningą" („Gyvenimo giesmė"), Janinos Degutytės: „Aš jį — gyvenimą — tą begalinę dainą..." („Ji atėjo, palietė petį..."). Begalybė ir trumpa akimirka. Trumpo gyvenimo —

---

[29] *Марцинкявичюс Ю.* «Каждый день для меня — единственный...», с. 33.

džiaugsmo šokio paralelė. Salomėjos Nėries: „Aš atėjau pašokti džiaugsmo šokio" („Nebark manęs") ir Janinos Degutytės: „Bus likimas — trumpas džiaugsmo šokis" („Ilgio ežeras"). Jaučiama ta pati beatodairiška romantinė maksima.

Aiški atrama Janinai Degutytei yra Salomėjos Nėries gamtos išgyvenimo betarpiškumas, intymumas, imlia, lakoniška formuluote sujungiantis peizažo nuotrupą ir jausmo ar nuotaikos šuorą. Pajuntama gyva, kerinti „gamtos siela" — artima, broliška. Salomėjos Nėries „Rudenį": „Tarp dviejų pušelių — beržas geltonplaukis.— / Mes tave mylėsim — baltąjį brolelį". Janinos Degutytės: „Berže broleli, kaip toks išaugai — / virpantis, tyras, visas nušvitęs?" („Šimtmetės eglės"). Už šių artimų eilučių jaučiama ir bendresnė patirtis — tautosakos, lyrinių liaudies dainų, jų principams artimos lyrikos. Ir pasakos. Žalčio, kraujo putos įvaizdžiai į dabartinę lietuvių poeziją apskritai įėjo ne tiek iš tautosakos, kiek iš Salomėjos Nėries literatūrinės pasakos. Taip yra ir Janinos Degutytės eilėraštyje „Žalios sienos". „Raitosi pušų kamienai / Vandeniu žalčiais variniais." Arba: „Nebegyvą debesį sunkiausią / Tu išmesk juoda kraujo puta" („Tavo balsas niekad neapgaus").

Janina Degutytė „pratęsia S. Nėriai būdingą manierą: trapiame subtiliame vaizde poetė ieško didelių gyvenimo tiesų. <...> [30] Gamtinės miniatiūros trapumą ir žmogiškosios prasmės gilumą pirmiausia ir sujungia metafora — tapatybė. Ypač daug artimumo personifikacijose — gamtos ir žmogaus gyvybės bendrume. Eilėraščio vaizdas dažnai remiasi pastoviais gimtojo peizažo ženklais, jų prasminiu mobilumu. Janinos Degutytės „svyrūnėlis paliktas geltonas" ir intonaciškai glaudžiasi prie Salomėjos Nėries metonimijos: „Rudenėlį tylųjį, geltoną...".

Pirmųjų Janinos Degutytės rinkinių artimume Salomėjai Nėriai, suprantama, skiriami kartais net pavojingai sutampantys Salomėjos Nėries žodžiai bei intonacijos. Salomėjos Nėries: „Aš nenoriu mirti! / Geriau uosiu būti" ir Janinos Degutytės: „Aš nenoriu šį rytą mirti / Aš verčiau žilvičiu stovėsiu" („Neatiduosiu"). Šis artumas pastebėtas Irenos Kostkevičiūtės. Straipsnyje „Jausmo poetės sėkmės ir pavojai" nurodyta ir dar viena paralelė. Janinos Degutytės „O kad būčiau pilkas kelio akmenėlis!" („Neatiduosiu") ir Salomėjos Nėries „Kad nugrimztau šaltu akmenėliu". Bet dar 1914 m. parašyti Vinco Mykolaičio-Putino „Disonansai": „Dieve, kad būčiau kaip tas akmenėlis / Pamestas vienas ant lauko..." Gal tokie atitikmenys vertintini ne kaip stilistiniai sutapimai, o kaip vienos — tautosakinės — situacijos variantai. Dabartinis literatūros mokslas atgaivina, įtvirtina panašiais atvejais gana svarų poligenezės terminą. Tačiau atitikmenų yra ir daugiau. Janinos Degutytės „Parugėm sau vyniojas takelis" ir Salomėjos Nėries — „O paruge baltas takelis..." („Baltas takelis"), „Begaliniame dainuojančiam pasauly" („Bethovenui") ir Salomėjos Nėries „O gražus dainuojantis pasauli!" („Žydi saulė"), „Pienę, pienę pasitikt geltoną..." („Mes jo žingsnių skambesį girdėjom...") ir Salomėjos Nėries „Piene, piene..." Tokie atvejai iš tiesų jau vertintini beveik kaip stilistiniai sutapimai, kurie leido galvoti, kad tokiais atvejais „einama į epigonizmą, ir tai nieko gera nežada"[31].

---

[30], [31] *Kostkevičiūtė I.* Min. str., p. 56.

Ir vis dėlto — iki epigonizmo neprieita. Epigonizmui, kartojimui priešinasi poetinis talentas, stipri, nors savęs iki galo dar nesuvokianti ir neišreiškianti kūrybos jėga. Į Salomėją Nėrį iš pradžių galbūt orientuotasi ir sąmoningai. Artima pasaulėjauta, didelis tarybinės poezijos autoritetas savaip paskatinęs jauną poetę pasikliauti savo autentiškais vidiniais resursais, neforsuoti balso. Artimi pagrindiniai žodžiai — įvaizdžiai yra daugiau ar mažiau bendri visam lietuvių romantinės poezijos arsenalui, „pažymėtos" frazės ir intonacijos ataidi netikėtai, spontaniškai, neskaidant ir neanalizuojant.

Tiesiog kaip labai artimi, dar nejaučiant sąmoningo atsirinkimo būtinybės.

Pagaliau net tokia artima, aiškiai pastebima įtaka poetinio kelio pradžioje nėra neigiama, jei už jo jaučiama autentiška kūrybos jėga. Tai tik poetinės mokyklos ženklas. Šiuo atveju — geros, Janinos Degutytės talento prigimčiai artimos mokyklos, padėjusios lavinti individualų pojūtį, klausą, žodį. Svarbiausia juk ne tie atitikmenys, kurie šiandien jau yra visai nutolę, neveiksmingi (į rinktines nepateko nė vienas eilėraštis, kuriame buvo bent kokia svetima gaida), o tai, kad Janina Degutytė tarsi paliudijo Salomėjos Nėries etinės ir poetinės tradicijos gyvybingumą: herojišką, išdidžią asmenybės laikyseną, nuoširdų lyrizmą, besąlyginę jausmo tiesą, artimumą tautosakai. Toldama nuo tiesioginės Salomėjos Nėries įtakos, Janina Degutytė vis labiau ėjo į save, į savo individualumą. „Šiaurės vasarose" kūrybos atgarsiai perauga į atvirą Salomėjos Nėries tradicijos kaip neišsemiamo šaltinio jausmą:

Tu visada mumyse.
Kaip žvaigždė vandenyne.
Kelyje prie tavęs pasilenkiam —
Prie skaidriausio šaltinio...

„Prie šaltinio"

„Patyrinėti J. Degutytės recepciją mūsų visuomenėje, pasiaiškinti, kokius lūkesius ji patenkino, kokį alkį pasotino,— būtų vaisingas kelias ne tik į jos poezijos esmę, bet suteiktų įdomių duomenų ir socialinei psichologijai"[32]. Nėra abejonės, kad taip, tačiau galima pasiremti tik atsakymais į anketas, įspūdžiais, laiškais. Suprantama, iš tokios palyginti siauros medžiagos didelių apibendrinimų daryti negalima, bet ir ji įtikinamai kalba, kad ankstyvoji Janinos Degutytės poezija yra atlikusi realiame gyvenime tam tikrą misiją.

J. Degutytės poezija buvo netikėta, šviežia žmogaus atsivėrimu, aistringų žmogiškųjų tiesų išpažinimu ir gynimu. Nėra vidurio — tik alternatyva. Nėra ribų — tik begalybė. Nėra pareigos — tik meilė, pareigą paverčianti savimi. Meilė — vienintelė žmogaus ir žemės gyvybė. „Karštas vėjas", „kraujas degantis" — ne tik metafora, bet ir dvasios realybė. Aistringas tikėjimas, bekompromisis savų tiesų gynimas — pirmiausia jaunystės bruožai. Gal todėl J. Degutytės poezija ir buvo tokia artima, tokia reikalinga jauniems. Aistra nemeluoja, pati sau aistra visada teisinga — šitas maksimalistinis atsivėrimas sotino tiesos, tikrumo troškulį. Dideliu poetiniu ir etiniu autoritetu Janina Degutytė tapo moteriškajai skaitytojų auditorijai. Juk pirmuoju pokario dešimtmečiu neiškilo nė viena ryškesnė lietuvių tarybinė poetė. Neišvengiamai atsirado psichologinės ir estetinės skaitytojų reakcijos spraga.

---

[32] *Zaborskaitė V.* Gamtos vaizdas Janinos Degutytės lyrikoje.— Kn.: Šiuolaikinės poezijos problemos. V., 1977, p. 331.

Pirmųjų rinkinių laikas — laikas, kai poetė yra gavusi daugiausia laiškų — iš visur, iš įvairiausių žmonių, kurie džiaugėsi gamtos, tėvynės vaizdais, eilėraščių artimumu. Kultūros darbuotoja iš Kretingos rašė: „... Perskaičiau „Dienas—dovanas". Aš supratau, kad poezija žmogui labai reikalinga. Kaip be jos žmogus gyventų" [33]. Vienuoliktokė iš Priekulės: „Kiekvienas eilėraštis randa atgarsį ir mintyse palieka neišdildomus pėdsakus. Kiek daug žmonių, ypač jaunimas, žavisi Jūsų eilėmis" [34].

Ne vienam jaunam žmogui Janinos Degutytės poezija buvo tarsi gyvenimo programa, taip vidujai su ja sutampama. Mokytojos lituanistės iš 1963 metų universiteto „šaukimo" įspūdis: „J. Degutytės eilėraščiai man buvo savi ir daugiau negu brangūs. Jie buvo — aš. Artimi savo vidiniu nerimu, kankinimusi — kas aš, ką kitiems duosiu? Todėl visuomet suvirpėdavo širdis, pripuolus prie

---

[33–35] Iš skaitytojų laiškų.— Poezijos pavasaris, 1965, p. 8, 9.

J. Degutytės naujai pasirodžiusių eilėraščių. Seniai skaitytus kartodavau mintyse sunkiom, lemtingom (kaip man atrodė tada) akimirkom, kol pasidarydavo lengviau. J. Degutytės eilėraščiai iš tikrųjų buvo pati svarbiausia mano jaunystės metų dalis — džiaugsmo ir paguodos išraiška, nuotaikų svyravimo atitikmuo".

Neperdėta būtų teigti, kad ankstyvoji Janinos Degutytės lyrika prisidėjo stiprinant poezijos ir skaitytojo kontaktus, grindžiamus artimumu, nuoširdumu, reikalingumu. Kontaktus, kurie palaikomi tų pačių kūrėjo ir suvokėjo psichologinių premisų. „Paskaitai tokį posmą — ir lengva lengva pasidaro, rodos, pasikalbėjai su kažkuo labai artimu, geru..." — sako dar viena J. Degutytės skaitytoja [35]. Ir poetės žodžiai — psichologinio kontakto atitikmenys — iš „Šiaurės vasarų" aplanko: „Eilėraštis — ne monologas. Tai šviesus ar skaudus pasikalbėjimas su draugu".

Reikšminga ankstyvoji Janinos Degutytės kūryba buvo tiems, kurie patys turėjo literatūrinių vilčių. Poetės Birutės Baltrušaitytės žodžiai apie „Dienų—dovanų" poveikį: „Užgriuvo mane, pirmo kurso filologę, visai kitu, neįprastu, labai atviru pasauliu. Atrodė, jog poetė kalbą tiesiai man. Nė jokios distancijos. Toks betarpiškumas! Visai negalvojau apie meninius privalumus ar minusus. Ta knyga buvo pats gyvenimas. Neapsakomos meilės lyrikos įspūdis. Tarytum mano jausmai išrašyti — šitaip atrodė. Dabar sakyčiau, kad J. Degutytės knyga buvo ne vien skaitymas, bet moralė, etika. Pamenu, bendrabuty daug kas táip galvojo. Iki šiolei turiu bloknotėlį su nurašytais eilėraščiais. Ir pati rašiau panašiai. Keletą metų mačiau pasaulį J. Degutytės akim". Artima poetė buvo A. Masioniui.

Vos pasirodžius „Ugnies lašams", jų autorei rašo dar mokinukė Violeta Palčinskaitė — „gavau su dideliu vargu". Ir kreipiasi — „brangioji rašytoja..." Būsimoji kompozitorė K. Brunzaitė, parašiusi kelis kūrinius poetės žodžiais ir jautusi didelę jos įtaką, 1959 m. dienoraštyje įrašo: „Perskaičiau Degutytės „Ugnies lašus". Kai kurie nuostabūs. Neiškęsiu bent truputį neužrašius į dienoraštį". Janinos Degutytės vardas buvo galimo artimumo ženklas. Ir eilės — visi jų mokėjo, įrašydavo dienoraščiuose ir laiškuose.

Svarbiausia, ką to meto poezijai davė ankstyvoji J. Degutytės kūryba, yra stiprus jausmas, kylantis iš gyvenimo, meilės, taurių visuomeninų idealų teigimo, iš beatodairiško atsidavimo — iki galo, neskaičiuojant, nedalijant. Stiprus jausmas — katarsio versmė — yra viena svarbiausių poetinių etinių vertybių.

DRAMATINIO IŠGYVENIMO STIPRĖJIMAS

(„Šiaurės vasaros")

„Šiaurės vasaros"... Gražus, individualus knygos, išėjusios 1966 metais, pavadinimas. Paskui „šiaurė" tapo dažnu, besikartojančiu poezijos įvaizdžiu — štampu.

„Šiaurė — tai santūrumas, atkaklumas, po rūsties kiautu — viduje pulsuoja kažkas gyvo ir švaraus. Tai blyški saulė, bet už ją mes dėkingi. Tai paslaptis sučiauptose lūpose. Tai ledyno tyrumas ir akmens jėga. Pagaliau tai mažytė Lietuva didžiuliame pasaulio žemėlapy..." (DA, 53).

„Šiaurės vasaros" yra pirmasis rinkinys, kuris poetės sąmonėje formavosi tarsi iš karto — kaip įspūdį — regint Lietuvą ir šiaurės vasarų trumpą grožį, tarsi pirmą kartą plėšiant iš savęs tai, kas dar nebuvo atverta: „Ilgainiui ėmiau liesti tai, kas labiausiai skauda. Taip gimė „Šiaurės vasaros". (DA, 28). Rinkinys, kuriame jau einama prie savęs, ir nebeneigiant, nebeslopinant skausmo, ieškoma atspirties ir individualaus didžiųjų gyvenimo tiesų patvirtinimo.

„Šiaurės vasaros" yra ir pirmas Janinos Degutytės rinkinys, turįs darnią, prasmingą struktūrą. Viena esminių struktūros vaizdinių ir prasminių atramų — saulė, šiaurės vasarų saulė. Saulė Janinos Degutytės kūryboje — gyvybė, šviesa, motiniška globa. Saulė keliauja poetės knygomis kaip metų laikais. Pirmojo rinkinio skyrius „Žemei ir saulei", antrojo rinkinio eilėraštis „Saulė": „. . . Jos žvilgsnio — glamonėjančio ir atlaidaus, / Jos žvilgsnio — dainuojančio ir vedančio, / Aš pririšta prie žemės amžinai". Rinkinys „Ant žemės delno" užbaigiamas „Saulės pabučiavimu": „Prie kaktos — saulės lūpų dvelkimas. / Spindulys — atsigniaužusioj saujoj. . ."

„Šiaurės vasarų" centrinis skyrius „Saulė ir testamentas", labai natūraliai prisijungiantis prie ciklo „M. K. Čiurlionio „Saulės sonatos" motyvais". Ryškesnės šio ciklo saulės metaforos: saulės bokštas, aukso kardai, šauksmas ugninis, saulės krantai, saulės upeliai. Ir „Čiurlionis. Karalių pasaka": „Palinko karaliai prie saulės židinio. / Mažytis kraštas karalių delne". Pirmojo „Šiaurės vasarų" eilėraščio „Mažutė. . ." poetinė situacija:

Tu — mažutė, tu telpi visa
Į Čiurlionio karalių delnus. . .
Tu — riekelė duonos kasdieninės
Ant pasaulio vaišių pilno stalo. . .

Vienas chrestomatiškiausių Janinos Degutytės eilėraščių, gražus išbaigtu, apibendrintu žodžiu, ryškiais vaizdo kontūrais. Atveriamas nuo pirmo rinkinio pažįstamas poetinis paradoksas — mažo didumas:

Tiktai mūsų meilėj — tu didžiulė.
Mūsų delnuose — tu nesudeginama.
Mūsų ilgesy — brangiausia pasaka.
Mūsų akyse tu — saulės kraštas.

Į realią pasaulio dydžių ir formų hierarchiją įbrėžiama sąlygiškumo linija — jausmo, vidinio regėjimo („Mūsų ilgesy...", „Mūsų akyse..."), kurie objektą savaip išgaubia, išdidina, pakeičia — šiaurės vasarų kraštas virsta saulės kraštu.

„Šiaurės vasarų" palydimajame žodyje formuluojamas poeto ir skaitytojo santykio, eilėraščio kaip dialogo supratimas: „Eilėraštis — tai dialogas. Bet reikalinga tik viena mažutė sąlyga: kad būtų kas klauso...". Lyg savaip suprasta ir atskleista meninio bendravimo paslaptis, M. Bachtino taip nusakyta: dialoginis pažįstančiojo, suvokiančiojo aktyvumas, kuris susitinka su dialoginiu pažįstamojo subjekto aktyvumu. Dialoginis pažinimas — visada susitikimas[1]. Kad susitikimas įvyktų, kad būtų išgirstas ir tyliai sakomas žodis, jis turi būti tikras. Todėl net aukšto skambesio temose poetė ieško tyliųjų gaidų. Galvojama ir apie poetinio paprastumo estetiką. Tais pačiais metais, kaip ir „Šiaurės vasaros", išėjo Justino Marcinkevičiaus lyrikos rinkinys „Mediniai tiltai", kurį Janina Degutytė (ar ne vienintelį?) recenzavo. Viena pagrindinių recenzijos minčių ir liečia žodžio paprastumą. „Dažniausiai tai paprastas, kasdieniškas žodis, paimtas iš šnekamosios kalbos, kartais lyg kiek šiurkštokas, bet gerai organizuotoj frazėj jis toks poetiškas ir šviežias"[2]. Kaip itin poetiški, išskiriami eilėraščiai „Ten sniego dabar sulig vartais...", „Tėvo žiema", „Namų žiburys", „Tolimi sekmadieniai". Jie nusakomi „tikru paprastumu", „sodriu realizmu". Septintojo dešimtmečio vidurys ir antroji pusė lietuvių poezijoje apskritai išsiskiria aktyviomis paprasto, realaus eilėraščio pastangomis. Paprastumas tampa siekiamu estetiniu idealu. Nors ir suvokdama, vertindama sodraus realumo įspūdį, savo kūryba Janina Degutytė lieka kitame poliuje. „Šiaurės vasaros" šiuo atžvilgiu yra antipodiškos Algimanto Baltakio „Požeminėms upėms" ar Vlado Šimkaus „Geležiai ir sidabrui", ryškioms septintojo dešimtmečio stilistinio realizmo apraiškoms. Pagal meninę prigimtį Janina

---

[1] *Бахтин* М. К методологии литературоведения.— В кн.: Введение в литературоведение. Хрестоматия. Под ред. П. Николаева. М., 1979, с. 180.

---

[2] *Degutytė J.* Laikas ir pasaulis.— Pergalė, 1967, Nr 3, p. 161.

Degutytė linkusi kurti ne tiesioginį, o labiau sąlyginį tikrovės vaizdą. Ir vis dėlto paprastumo estetika paliečia atskirus „Šiaurės vasarų" eilėraščius. Ne vienu atveju stilistinis audinys tampa konkretesnis, autentiškesnis ne tik išgyvenimu, bet ir gyvenimu. Labiau pasitikima realiąja atmintim, sugrąžinančia vaikystę, jos aplinką, įspūdžius, kaip eilėraštyje „Kelio pradžia":

Čia kelio pradžia, kur klevai
Skamba savo šakom ir lapais. Kur žydi
Ramybe ir jaukumu kvapios bulvės
melsvai...

Ne rūkas — tai gervės miega.
Ne vėjas — tai žemė alsuoja.
Aš nepamiršiu nieko...

Pasklidęs toli vasarojus
Tamsiom vilnim priartėja...
Kieno čia šešėliai klajoja?..

Galulaukėj šūkauja briedžiai...
Mėnulis obuoliu supasi...
Klevai karštą kaktą paliečia...

Vis tiek man, prie kokio medžio žaibas
mane pakirs..
Čia kelio pradžia. Ir niekas,
Niekas manęs nuo žemės tos
Neatskirs.

Dinamiškai laisva, nerimuota eilutė, punktyriškos vaizdo linijos, nužymėtos daugtaškiais. Realybės taškai — klevai, bulvės, rūkas, vėjas, vasarojus... Bulvės, taip natūraliai įsiliejančios kad ir į A. Žukausko poeziją, aprioriškai sunkiai įsivaizduojamos J. Degutytės eilėraštyje. Ir iš tiesų — vaizde ištirpsta buitiškieji sąvokos kontūrai, gaubiami melsva nuotaikos spalva — žydėjimu, ramybe, jaukumu. Klevai „skamba savo šakom ir lapais". Antroje strofoje realybė tampa poetiniu neiginiu: „Ne rūkas...", „Ne vėjas...", o tai, kas matoma vidiniu regėjimu: „...gervės miega", „...žemė alsuoja",— taip papildant pirmosios strofos ramybės, jaukumo įspūdį. Priartėja horizontas — „pasklidęs toli vasarojus" — „galulaukėj šūkauja briedžiai", „mėnulis obuoliu supasi", „klevai karštą kaktą paliečia". Jaukusis namų pasaulis, atminties ir metaforos pasaulis. Pasaulis, kurio vientisumas ardomas klausimo — nuojautos. „Kieno čia šešėliai klajoja?", „...prie kokio medžio žaibas mane pakirs...".

Poetas amžinoje akistatoje su pasauliu. „...Atsiveria puslapiai — ne, atsiveria vartai,— ir didžiulis nežinomas stebuklų pasaulis suspinduliuoja visomis savo saulėmis, apakina visomis savo bedugnėmis..." [3]. Tačiau

---

[3] *Degutytė J.* Poezijos pasaulis.— Poezijos pavasaris, 1965, p. 7.

„poetas atneša mums savo pasaulį. Tas pasaulis — tai ne adekvatiška tikrovės kopija" [4]. Pasaulio savito perkūrimo, transformacijos sąlyga — J. Degutytei pagrindinė, „nes poetas ir yra tik tas, kuris atneša savo pasaulį...".

Individualiai pasaulio vaizdą galima perteikti ir realiomis, konkrečiomis jo formomis. Janinai Degutytei būtina transformacija, perkūrimas, nes poezija — „sielos kalba". Kiekvienas poetas kuria savo pasaulį, tačiau yra amžinosios meno atramos, prie kurių „visi mes priglundam <...> su tom mažytėm Laiko nuotrupom — savo gyvenimais" [5]. Amžinosios atramos — Odisėjas, Hamletas, gotikos bokštai, Devintoji simfonija, iš šimtmečių atplaukusi liaudies daina ir Laiko nuotrupa — atskiro žmogaus gyvenimas. Diena — dovanota akimirka, gyvenimas — „akimirkų tūkstančiai" („Dienos—dovanos"). „Šiaurės vasarose" labiau jaučiamas amžinybės kaip dvasinės begalybės alsavimas:

Stovi ji — be judesio, greta —
Mano begalybės valanda...

„Vakaras atbėga iš paskos..."

Begalybės valandoje susiduria mirtis ir gyvenimas,— jų dvikovai neužtenka akimirkos, o gyvenimo pergalei — atskiro žmogaus arenos. Ciklo „Tau, kurios vardas mirtis" epigrafas V. Hugo maksima „Tai ne tamsa — tai šviesa. Tai ne niekas — tai amžinybė. Tai ne galas — tai pradžia". Ši mintis projektuojama į dvasinį žmogaus išlikimą kūryboje, tiesiai išreikštą eilėraštyje „Tu man pažįstama":

---

[4] *Degutytė J.* Laikas ir pasaulis, p. 160.

[5] Cit. iš aplanko: *Degutytė J.* Šiaurės vasaros. V., 1966.

Tu pyksti. O aš sodinu obelis.
O aš palieku ant popieriaus lapų savo balsą.
Ir todėl tu niekad
manęs visos negalėsi paimti.

„Mūsų dvikova dar ilga. / Bet tu jau dabar pralaimėjai..." Šie „Šiaurės vasarų" poetinės jausenos taškai labai arti poetės biografijos. Ar jie neturi platesnės prasmės negu eilėraštis — kūrybos faktas? Ar šitos grumtynės su skaudžia lemtim neišauga iki gilesnio žmogaus gyvenimo apibendrinimo? Biografija negalima paaiškinti eilėraščių, iš eilėraščių neatstatoma realioji biografija, bet sąmonėje juos jungdami, suvokiame kažką daugiau... Ne tik eilėraštį, bet ir jo parašymo kainą, kuri vis dėlto įeina į kūrinio vertę. Gal iš tiesų norime ar ir „turime žinoti, kokia kaina už jas [eiles] užmokėta"[6].

---

[6] *Rudnickis M.* „Tiktai balsas..." (Apie Rainerio Marijos Rilkės poeziją).— Kn.: *Raineris Marija Rilkė.* Poezija. V., 1975, p. 146.

Žmogaus begalybės valanda turi savo paskutinį tašką. Ir akim atvirą horizontą užbrėžia ryški matomumo linija, kiekvienam skirtinga. Ankstyvosios Janinos Degutytės poezijos horizontas yra atviras — ten, kur baigiasi dangus, medžiai, gėlės, dar yra metafora, atsiremianti į tautosakiškąją žmogaus ir gamtos tapatybę. „Rudenio žemei" iš rinkinio „Ant žemės delno":

Duok man širdį baltojo berželio,
Kad galėčiau žiemkentį tą žalią
Sergėti su ąžuolu raudonu.

Baltasis berželis, žalias žiemkentys, ąžuolas raudonas — rudenio žemės atvirumas, metaforiškai dar plečiamos žmogaus buvimo galimybės. Ir „Rugių laukas" iš „Šiaurės vasarų":

Didžiulis raudonas saulėlydis.
Rugiai — ir nieko daugiau.

Naujas Janinos Degutytės stilistikai tas vaizdą uždarantis — „ir nieko daugiau". Brūkšnys tarsi „išretina" šiaip gana tankų eilėraščio vaizdų audinį, daro jį reflektyvesnį. Piešiamas vaizdas labai sugestyvus, stiprios, intensyvios spalvos (raudona, žalia) įspūdis, erdviškumo ir uždarumo sankryža. Tačiau eilėraštis vėl skuba į išbandytą pabaigos prieglobstį: „Lauke mano, aš noriu /

Atrasti tavo širdį". Erdvės jausmas „Šiaurės vasarose" pastebimai aktyvizuotas: „Tolumos atsidaro. / Akys į saulę žiūri" („Ratas"). Ryški pastanga aprėpti kuo daugiau erdvės, pripildyti ją: „Srovena pro mane dangus ir žolės, / Viduvasario saulė ir beržai..." („Intermezzo"). Taip įprasminamos polisindetoninės jungtys. Viena iš dramatinių priešpriešų — erdvės atvirumo ir uždarumo: „Neišeit man niekur iš to tinklo. / Ta erdvė taip skaudžiai artima" — „Spindulių tinkle". Erdvė užpildyta buvimo formų. Eilėraštyje tos be galo įvairios buvimo formos turi sutapti su žodžiais ir jais tapti. Tačiau — „niekas netelpa į žodžius: Nei juodo vidunakčio šauksmas užgniaužtas, / Nei skintos vidudienį astros raudonos ir violetinės" („Aš nenoriu eilėraščių rašyti"). Įvairialypio buvimo užpildytos, uždarõs ir kartu atvirõs erdvẽs bei žodžio ribiškumo dilemą Janina Degutytė sprendžia panašiai kaip ir laiko. Išoriškai ribotas ir praeinantis žmogaus laikas nuolat susigrąžinamas atmintim — išgyvenimu. Vidinis atsivėrimas, išsilaisvinant iš kaustančių varžtų, visiškas atvirumas eilėraštyje prilygsta išorinės erdvės beribiškumui:

... Aš atverta lig paskutinio nervo,
Lig paskutinės paslėptos minties...

„Aš nenoriu eilėraščių rašyti"

Atsivėrimas yra ir sutapimas su savim, ir išėjimas iš savęs, galimybė tapti kitu. Ši vidiniu artizmu grindžiama meninė tapatybė Janinai Degutytei itin artima. Eilėraštyje „Čia, kur pilni drėgmės rūkai..."

Aš viską palytėsiu,
Į viską pasiversiu — ir ištirpsiu...
Erdvu bus žodžiams nerastiems...
Ir jau mane — dar šiltą, o ne medį —
skalaus vėjuotais gūsiais lietūs...

tarsi išsprendžiama erdvės begalybės ir žodžio ribų dilema — „Erdvu bus žodžiams nerastiems". Įsigyvenimas į gamtą, jaučiant ją savyje ir save joje, išskirtinė Janinos Degutytės pasaulėjautos žymė, kuri daro psichologiškai įtikinamą ir tiesioginę deklaracinę raišką: „Čia iš Paukščių Tako pareisiu. / Čia po tūkstantmečių sugrįšiu" („Prie Strėvos").

Giliausiuose pasaulėjautos kloduose naujai atsiveria liaudies daina. Į klausimą, kaip į jos gyvenimą ir kūrybą įėjo tautosaka, poetė atsakė taip: „Pasakas skaičiau dar prieš karą. Vėliau, kai prisiliečiau prie poezijos, supratau, kad tautosaka didžiausias turtas, kad tai mano turtas — tarsi ji jau seniai gyveno manyje, tik aš apie tai nieko nežinojau. Tarsi kažkieno buvo atimta ir vėl grąžinta" (DA, 30). Ir poetinės jausenos paralelė: „...pareisiu", „...sugrįšiu",

„...kai buvau žole ar medžiu". Ir suartėjimas su tautosaka — kaip grįžimas į kažką iš prigimties artimo, žinomo, patirto, nors pažintis su tautosaka — iš knygų. Tas sugrįžimas — toks ryškus — „Šiaurės vasarų" skyriuje „Devynios aušros". „Anytos duona" — vaizdinis dainos koloritas beveik netransformuotas, tik paryškintas kaip geroje harmonizacijoje: „Pušele žalioji, / Ant smilčių baltųjų, pušele žalioji". „Namo" — namų, grįžimo namo apibendrintas motyvas, perteiktas gražių liaudies dainų įvaizdžių, metaforų fone: „Žingsniai sužels žaliais ąžuolais, / Žingsniai pražys baltais dobilais". Toks įspūdis, lyg eilėraštis prasidėtų nuo įvaizdžio, spalvos ir atsiremtų į tautosakos poetiką. Arba ir augtų iš jos gražumo, prasmingumo. „Ant aukšto kalno" ir prasideda tarsi liaudies dainos citata:

Devynios kulkos pro šalį lėkė,
O ši dešimta — brolį paguldė.
Kur krito galvelė — rožė žydėjo,
Kur kraujas pasruvo — šaltinis tekėjo.

Tautosakiškai eilėraštis ir baigiamas:

Saule, saulele, o kas padės mums
Brolių gedėti?
— Devynis rytus migla ateisiu,
O šį dešimtą — neužtekėsiu.

Liaudies daina savo dvasia tarsi apgaubia eilėraščio centrą — karo, kapų reminiscenciją. „Malda žemei" prasideda Salomėjos Nėries tautosakinės poemos „Eglė žalčių karalienė" interpretacine parafraze: „Žeme, Žemynėle, atliūliuok / Baltaisiais rugių laukais. / Žeme, Žemynėle, atsiūbuok / Verkiančiais mano beržais". Paralelė susiliečia su „Namo" „pieno puta" ir „kraujo puta". Mitologinis Žemynos, Žemynėlės įvaizdis papildomas skaičiaus magika (visuose eilėraščiuose, išskyrus pirmąjį, minima „devyni") ir žalčio simbolika: „Devyniais vingrių šakų žalčiais...". Vienas prasmingiausių Janinos Degutytės įvaizdžių — „rugiai". Iš tiesų „rugiai" (daugelyje eilėraščių) jai asocijuojasi su žemės vaisingumu, žmogaus patvarumu, gamtos amžinumu" [7]. Su duona ir gėriu. Atliūliuojantys baltieji rugių laukai yra graži gerosios bangos paralelė. Stipriausias iš tautosakinių „Šiaurės vasaros" eilėraščių — „Bėkit, bareliai".

Plastiškas, ažūriškas šio eilėraščio vaizdas, prasmingas pasikartojantis „Bėkit, bareliai",— jis yra ir eilėraščio impulsas, pradžia ir jo raktas. „Bėkit, bareliai" — jau ne tik liaudies daina, tai ir Čiurlionis. Praėjus dešimtmečiui nuo šio eilėraščio parašymo, poetė su nuostaba išsitars: „Kiek dramatizmo perregimam „Bėkit, bareliai" motyve!"[8]

---

[7] *Masionis A.* Poetės pilnatis.— Kn.: *Masionis A.* Poezija. Kritika. V., 1980, p. 262.

Trumpame pasisakyme Čiurlionio šimtmečio proga poetė apskritai išreiškia savo pažiūrą į didįjį menininką, savo ir ne tik savo — stengdamasi atskleisti ir kažką daugiau, bendriau: „...Į daug ką mes žiūrime Čiurlionio akimis... Tas pienės pūkas galulauky — tai iš Jo vizijos... Tos spindinčios žiemovidžio žvakidės... Mes klausomės jūros ir girios ošimo..." (Ten pat). Kiek kartų pačios poetės kūryboje minima pienė — įstabi „pienių šviesos" metafora „Šiaurės vasarose" (eil. „Pro palatos langą"), imperatyvinis „Neužpūsk pienės pūko" (rink. „Pilnatis") ir žmogiškas, dramatiškas atsisveikinimas rinkinyje „Tarp saulės ir netekties": „Sudie, piene...". O greta — vaikiškas, patiklus kreipinys: „Piene, piene, šviesuliuk, / Su manim kartu pabūk" („Pienė").

Nuolat jaučiama ir žiemos grafika — prasmingų rašmenų šifras. Jūra kaip daugiabalsė Čiurlionio simfonija įprasminama cikluose. „Ir mes laimingi, kad Jo muzika ėmė gyvybę iš tėviškės alsavimo, iš mūsų liaudies dainų, kad savo sapne mažą Lietuvą Jis įdėjo į gerus karališkus delnus..."[9]. Šia mintimi poetė tarsi ir sau pasitikrina menininko ryšio su liaudimi būtinumą ir vaisingumą.

[8, 9] *Degutytė J.* Genijaus akimis.— Poezijos pavasaris, 1975, p. 49.

Čiurlionio karalių delnų įvaizdis, plėtojamas iki motyvo, suskamba dviejuose eilėraščiuose: „... tu telpi visa / Į Čiurlionio karalių delnus..." („Mažutė") ir „Čiurlionis. Karalių pasaka": „Palinko karaliai prie saulės židinio. / Mažytis kraštas karalių delne." Čiurlionio metafora atitinka svarbų Janinos Degutytės meninio vaizdo bruožą: dialektišką mažo ir didelio santykį. Aiškūs to santykio kontūrai apibrėžia itin aiškią išsakymo, charakterizavimo tendenciją: „Tiktai mūsų meilėj — tu didžiulė", „Aš — eglė tavo tylinčių miškų", „Kaip smiltis aš — nesutrypiama". Apibendrintas, į poetinę sentenciją artėjantis nusakymas „Šiaurės vasaroms" itin būdingas. Pirmą kartą Janinos Degutytės kūryboje taip aiškiai skamba ir gimtosios kalbos motyvas:

Prišaukti džiugesį lyg paukštį ulbantį,
Kad ligi galo vieškeliu lydėtų,
Iš duonos kvapo ir miškų giesmės
Kalba gimtoji lūposna įdėta.

Prie šio motyvo poetė dar grįš ne kartą, ardydama jį ir vėl kurdama visumos įspūdį — „Tavo žodžiai / liečia mano kūną / gyvybės vandeniu" („Mūsų motinų kalba" rinkinyje „Tarp saulės ir netekties").

Gimtoji kalba poetei — greta didžiausių žmogaus vertybių. „Ūžė girelė, ūžė...", — lyg šie žodžiai būtų išbaigta gimtosios kalbos prasmės ir muzikos formulė, kiekvienam poetui kitokia. Bendruoju kalbos skambesio pajautimu Janina Degutytė savaip artima Maironiui, ypač istorinėse detalėse — metaforose („Žalgirio šarvų plieninis žvynas", „Guli kapai ant mūsų krūtinių, / Ant mūsų krūtinių švino šarvais", „Žeme, ar jau pamiršai / Ant kuorų degančius laužus?.."). Pilno išsakymo, pakilios romantinės gamtos personifikacijos tendencija irgi aktualizuoja Maironio tradiciją: „Lūžo ežerų žali ledai, / Ūžė, daužėsi viršūnėmis miškai...".

Kaip paaiškinti tokių eilučių prasmę ir galimybę? Turbūt ne kaip įtaką, poveikį, o kaip bendrojo nacionalinės poezijos lauko traukos jėgą, kai kada ir inertišką.

Ir „Šiaurės vasarose" tebejaučiama Salomėja Nėris, ryšys su ja atvirai deklaruojamas dedikacija. Ir pavadinimas „Prie šaltinio" yra Salomėjos Nėries eilėraščio pavadinimo parafrazė:

Gydanti tavo dainų šiluma
Delnuose kažkieno jautriuose...
Kažkieno akyse — kaip jūra —
Atsispindi tavo šviesa...

Gal šitame individualiai patirtame poezijos galėjime būti kažkam ir dvasine, ir kūrybine atrama pajaučiama žmogiškoji kūrybos prasmė. Vėliau, minint 70-ąsias Salomėjos Nėries metines, ateis skaudus supratimas, kad „toliau ta kryptimi nebėra kur eiti, nes jau pasiektas tobulumas“ [10]. Ir vis dėlto — nejaugi tas gryno sidabro balsas amžiams nutilęs, nejaugi jam nelemta sugrįžti, pasikartoti? „Jei poetas — savo liaudies vaikas <...>, gal jis negali nueiti tuo vieškeliu tik vieną kartą? Gal tas balsas gyvas kituose, aidintis kitų kartų lūpose?..“ — mąsto poetė [11].

Kūrybos tema intensyviai išgyvenama ir „Šiaurės vasarose“. Begalinio laiko tėkmėje („Vejasi valandos vėtrų virtine“), viską nuplaunančioje, aštrėja beprasmybės briauna: „Kam nešiau aš saują spindulių, / Jeigu atnešiau nereikalingai?..“ („Be gaidų“). Ar žmogaus gyvenimo pateisinimui užtenka eilėraščių? Turėtų užtekti, jei jie — vienintelis gyvenimo būdas ir galimybė, ne žaidimas, ne pramoga. „Ir žaidimams žodžių nerandu...“ — „Be gaidų“. Su šio eilėraščio pavadinimu susieta kūrybos koncepcija — neatsitiktinė. Daina „iš gaidų“ — daina pagal išankstines taisykles. Ar jos reikalingos tam, kuris dainuoja širdimi, visa prigimtimi, kaip medis vėjyje, „apsipylęs lietumi ir liūdesiu...“. Kūryba yra atvirumas — žmogaus žmogui ir sau. („Intermezzo)[12]. Kūrybos atvirumo supratimas artimas romantinei koncepcijai. Kūryba yra likimas. Vienintelis, nepakeičiamas ir neapgaunamas. Šita tiesa negailestingai atsiveria žmogaus ir kūrėjo, ypač kūrėjos — moters, sankryžose. A. Morua apie Ž. Sand: „Talentas, reiklus ir pavojingas palydovas visiems, moteriai yra dar pavojingesnis..."[13]. Aštresnė ir dilema tarp gamtos duoto pašaukimo („duoną minkyt", „supti kūdikį") ir kūrybos — iliuzinio pasirinkimo:

---

[10] *Degutytė J.* Tu nubusi.— Kn.: Mane jūs jausite darbe, kovoj. V., 1976, p. 249.

[11] *Degutytė J.* / Atsakymai į anketą.— Poezijos pavasaris, 1979, p. 45.

Aš nenoriu eilėraščių rašyti.
Netikėkit, jog tai džiaugsmas. Netiesa.
Aš norėčiau duoną minkyt, supti kūdikį,
Įdiržėjusiais delnais per šienapjūtes
nešti savo vasarą...

„Aš nenoriu eilėraščių rašyti..."

Toks supriešinimas lietuvių poezijoje vienintelis. Vienintelis ir toks griežtas sprendimas: „Bet pieštukas rankoje virpa širdies dūžiais — / ir kelio atgal nėra". „Kelio atgal nėra..." Tačiau poezija ne tik pašaukimas, bet ir profesija. Su „Šiaurės vasarom" beveik vienmetės Algimanto Baltakio „Požeminės upės". Baltakis įsitikinęs: „Poetams nėra ko pūstis. Viena iš daugelio žmogiškųjų profesijų"[14]. Janinai Degutytei artimesnė Justino Marcinkevičiaus pozicija: „Manau, kad poezija — tai mano gyvenimo būdas, forma, kuria (kaip man atrodo) aš pilniausiai išreiškiu, realizuoju save, ir tą laiką, kuris man duotas, materializuoju kūrybos pavidalu"[15].

---

[12] Šį eilėraštį laiške J. Lebedžiui (1969.II.15) gražiai įvertino dr. J. P. Locheris, Berno universiteto literatūros profesorius, stažavęsis Vilniaus universitete, besidomįs lietuvių literatūra.

[13] *Morua A.* Žorž Sand gyvenimas. V., 1979, p. 8.

Janinos Degutytės dėmesys poezijai-profesijai „Šiaurės vasarose" atsiskleidžia išbaigtesniu, labiau įvaldytu eilėraščiu, pastangomis ieškoti įvairesnių poetinės raiškos būdų. Dažnai atsisakoma išorinių varžtų, netgi rimo, tarsi iš tiesų būtų grojama „be gaidų", siekiama vidinės eilėraščio būtinybės, jausminės situacijos, tiesioginės emocijos ir vaizdinio sprendimo dermės. Dažnėja ir pradeda vyrauti sinkopis ir verlibras[16]. Verlibro intonacinę skalę bandoma jungti su semantizuotu eilėraščio grafiniu pavidalu. Tarsi pušies vainikas išgaubtos „Neringos pušų" eilutės. Šį eilėraštį sudaro du ilgi sakiniai. Pirmasis kas eilutė ilgėja, kol pasiekia centrą („Su audrų nenumaldomo gausumo ir žuvėdrų verksmo našta") — tarsi pušies vainiko skersmenį. Frazių ilgėjimą atitinka kylanti intonacija. Antroji eilėraščio dalis prasideda tuo, kuo baigiasi pirmoji — ilgiausia eilute (jos priklausymą abiem dalim formaliai pažymi brūkšnys po taško). Toliau eilutės trumpėja, slūgsta ir intonacinė banga (jūros, Neringos papildomas įspūdis), nurimstanti ties paskutiniuoju, taip būdingu Janinai Degutytei gamtos ir žmogaus tapatybės tašku: „Mano seserys — / Aukštos".

---

[14] *Baltakis A.* Požeminės upės. V., 1965, p. 197.

[15] [D. Mušinsko interviu su Just. Marcinkevičium.] — Jaunimo gretos, 1977, Nr 11, p. 21.

[16] Žr. *Girdzijauskas J.* Lietuvių eilėdara, p. 151.

„Šiaurės vasaras" recenzavusi Aurelija Rabačiauskaitė manė esant „Neringos pušis" geriausiu rinkinio eilėraščiu, kuriame atsispindi apskritai poetei būdingas gotikos jausmas — tiesios, į viršų kylančios linijos [17]. Tikrai — kilimo linija nuolat jaučiama, pereinanti ir į kitus rinkinius: „Lediniais laiptais — aukštyn..." („Saulėti sausiai").

Metai po rinkinio „Ant žemės delno" Janinos Degutytės biografijoje itin vaisingi. Tais pačiais metais kaip ir „Šiaurės vasaros" išėjo poetės versta Emilio Verharno „Poezija" su pačios parašytu įvadu „Emilis Verharnas — poetas ir žmogus". Verharnas — vienas pirmųjų poetų, daug rašęs verlibru, suteikęs šiam eiliavimo tipui didelio savitumo, poetinės įtaigos. Galimas daiktas, kad stiprėjantis Janinos Degutytės dėmesys verlibrui susijęs ir su šia vertimo mokykla. Ir ne tik tai — „Verharno poezijoje viliojo kažkokia jo vitališka ir protinga jėga, kuri užkrėsdavo mane kaip žmogų, ne tik kaip vertėją..." [18]. Itin artimas atrodo laiko pojūtis, žmogiškumo branginimas. Esama prasminės sąšaukos tarp Emilio Verharno „Šviesių valandų", „Popiečio valandų", „Vakaro valandų" ir Janinos Degutytės rinktinės pavadinimo „Tylos valandos". Bet iki jos dar toli. „Šiaurės vasaras", panašiai kaip „Ugnies lašus" „Dienos—dovanos", vejasi kitas rinkinys — „Pilnatis".

---

[17] *Rabačiauskaitė A.* Šviesus vidudienis.— Pergalė, 1966, Nr 5, p. 162.

„Šiaurės vasaros" Janinos Degutytės poezijoje užima išskirtinę vietą. Šiuo rinkiniu pasiekta aiški poetinė branda. Tai, beje, iš karto kritikos ir buvo pajusta: „Šiaurės vasaros" organiškai jungiasi su ankstesniais rinkiniais, bet kartu yra ir naujas etapas poetės kūryboje" [19].

PILNATIES IEŠKOJIMAS

(„Pilnatis")

1965 metais išėjo antras V. Mykolaičio-Putino „Būties valandos" leidimas, 1966 — „Langas". Septintojo dešimtmečio viduryje Putino poezija atviru dramatizmu buvo vienas svarbiausių faktorių, turėjusių reikšmės bendrai poezijos raidai. „<...> Be Mykolaičio-Putino kūrybinio palikimo ir paskutiniųjų metų jo lyrinio renesanso neįsivaizduojamas tas lietuvių tarybinės poezijos atsinaujinimo etapas, kuris prasidėjo antrajame pokario dešimtmetyje"[20].

---

[18] *Degutytė J.* Kaip spalvotas paveikslas..., p. 105.
[19] *Rabačiauskaitė A.* Šviesus vidudienis, p. 161.

1967 metais išėjusi Janinos Degutytės „Pilnatis" ir pradedama epigrafu iš Vinco Mykolaičio-Putino „Lango": „Turiu aš langą į pietus", persiliejančiu į lango ir šviesos motyvą pirmajame rinkinio eilėraštyje „Kriaušė": „Ir taip šviesu mūsų name: / pro vieną langą teka mėnuo, / pro kitą — žvaigždės žiūri." Tai ypatinga šviesa — žvaigždžių, mėnesio, nakties šviesa. Nakties motyvas „Pilnatyje" apskritai ryškesnis negu ankstesniuose rinkiniuose: „Naktis", „Mažoji nakties baladė", „Snieguotą vidunaktį". Bet Janinos Degutytės naktis — tamsa visada skrodžiama šviesos. Tas šviesos buvimas pajuntamas ir netikėtai — per spalvą, veiksmą: „žydinčios obelys vidury nakties" („Obelys žydi"), „sniegas vidunaktį" („Snieguotą vidunaktį"), „naktį verkiančios baltos avižos..." („Avižos"), „pro užkritusią tamsią naktį, / pro šviečiantį sniegą..." („Vizijos nuotrupa"). Šviesa kaip baltumas, balta spalva: žiedai, sniegas, avižos... Tamsos—šviesos susikirtime formuojasi gražios vaizdinės metaforos: „Žiemos naktis pro langą žiūrėjo sidabro diemedžiu" („Verpėjos"), „Tegu — nuplaus mane naktis kaip jūra — / ir tamsiu vandeniu ir žvaigždėmis perpus" („Naktis"). Greta tamsos — šviesa. Šviesa tamsoje.

---

[20] *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio-Putino kūryba, p. 332.

Kaip ir „Šiaurės vasarose", vienas pagrindinių „Pilnatyje" tebėra saulės motyvas — kondensuotesnis, aforistiškesnis:

Tu pagal saulę ieškojai savo kelio.
Tu pagal saulę ieškojai savo namų.
Tu pagal saulę ieškojai savo laužo.

Pirma po motinos tave pabučiavo saulė.

„Saulė"

Saulė yra vasara. Ne tik santūrioji „šiaurės vasara", bet ir vasara, pilna gaivalingos jėgos — „neišsenkantis aukštas ąsotis", kurio viršuj — „debesų puta, o vidugirio aitris — dugne...". „Ąsotis" — vienas temperamentingiausių, aistringiausių Janinos Degutytės eilėraščių. „Ąsotis" įeina į „Vidurvasario triptiką" — ryškų „Pilnaties" centrą. Visi jo eilėraščiai savotiškai programiniai, ypač „Tarp žemės ir saulės", kuriame pirmą kartą pavartota dramatiška žmogaus buvimo metafora. „Miško ežeras" įdomus netikėtu pasaulėjautos gelmių atsivėrimu:

Čia pirmą kartą.
Bet jau gėriau
priklaupusi
iš to sidabrinio dubenio

Miško vandenį —
ir kankinamai mėlyną dangų —
Seniai, seniai,
kai buvau žole ar medžiu...

Gilios ciklo jungtys: pirmajame žmogus „tarp žemės ir saulės", antrajame — „tarp aukštų — lyg nuo žemės atsiplėšusių — medžių", trečiajame — neišsenkantį vasaros ąsotį dengia „debesų puta", o jo dugne — „vidugirio aitris". Ryškios laiko linijos — kaitos ir amžinybės. Jungia ciklą ir medžių, žolės, dangaus, saulės įvaizdžiai.

Pastebimai nuo „Pilnaties" į būsimą rinkinį „Tarp saulės ir netekties" eina saulės — gyvybės, vilties, šviesos simbolio linijos. Eilėraštyje „Šerkšnas": „Ir taip spindi saulė, / Kad norėčiau bijoti mirties". Arba: „Pro įplyšusį debesį saulės blyksniai ūmai pasklinda... / Aš susijuokiu ir nusitveriu už geltono spindulio — kaip už šiaudo..." („Pasineriu į lapkričio...")

„Pilnaties" eilėraštis formuojamas iš stambesnių ir vientisesnių vaizdo-išgyvenimo luitų. Tarp jų — punktyras, reiškiantis sukauptą tylą. Daug kartų jau skambėjusi gimtinės tema tarsi sukoncentruojama į snieguotą vidunaktį tylomis sniege rašomą gimtinės vardą („Snieguotą vidunaktį"). Ir eilėraštis „Tyla", kuriame sukondensuota dramatiškos tylos esmė:

Juodu šikšnosparniu pasilenkusi,— smok!
Juodu potvyniu plūstanti,— nesustok!
. . . O aš bekrauju akmeniu girioj guliu.
O aš — dugne žuvim tarp vandens žolių. . .

Iškalbi opozicija: tylos metaforinis intensyvumas, smogiantis, plūstantis, ir vidinės būsenos nejudrumas, bejėgiškumas — „bekrauju akmeniu", „dugne žuvim". Lyginant su „Šiaurės vasarom", „Pilnatyje" kiek pakitusi dramatizmo išraiška — iš atviros akistatos pereinama į labiau paslėptą, pridengtą tonaciją. Visuminį ryžtą nepasiduoti, nepalūžti, kuris lyg iš anksto įstato eilėraštį į tam tikrus rėmus, pastebimai keičia natūralesnis skaudžių ir džiugių akimirkų ritmas:

Ir nuoskaudos aštrios — po kojom
Ledo šukėmis dūžta.
Ir džiaugsmas — tas paukštis erdvėj
apsvaigęs —
Šitokį rytą
Grįžta į širdį —
į savo gūžtą.

„Pavasariui"

Žmogaus ritmas labiau sutampa su amžinuoju gamtos ritmu — kaip gaivalingai po žiemos viską pamiršusi žydi žemė, atsiduodama gyvybės džiaugsmui! Ir gamtinė jausena „Pilnatyje" pasipildo savitu imperatyvu — pavasari, priimk į savo žydėjimą ir žmogų, susijunk su juo:

Aš viską pamiršau.
Įplūsk, įsiūbuok į mane.
Visais savo potvyniais,
Visom požeminėm upėm.

„Pavasariui"

Gyvenimo pilnumos akimirka verta visiško žmogaus atsidavimo: „Gerk,— mūsų amžiaus valandos trumpos, kaip niekad... / Gerk, — trūkčiojantį, neramų liepų žalsvą pavėsį..." („Ąsotis"). Atsiliepia šioje nuostatoje Salomėja Nėris — „Tai skubėkim gyventi...". Be abejo, ši pozicija — ankstesnės poezijos dvasinio maksimalizmo variacija, jungiama to paties visiško atsidavimo, atsivėrimo. Bet žodžiais „Pilnatyje" mažiau teatsiveriama. Prasmė lieka už žodžių, už kalbėjimo arba jame. Gilios tautosakos pamokos. Kiek liaudies dainoje yra savaiminio kalbėjimo reikšmingumo, gražumo, ypatingai jautriai užčiuopto „Senoje dainoje":

O ant lauko jovaras žydėjo...
O per lauką vieškeliai dundėjo...

Pašaknėlėj — akmenys tylėjo...
Pašaknėlėj — motinos klūpėjo...

Ant šakų — šalti skambėjo lietūs,
Vėjams ir strazdams užteko vietos...

O viršūnėj — saulė patekėjo,
Grįžtantys gandrai linksmi klegėjo...

O ant lauko jovaras žydėjo...
O per lauką vieškeliai žvangėjo...

Įprastieji liaudies dainos žodžiai — žydėjo, dundėjo, žvangėjo... Visaapimantis medžio vaizdinys: jis vienas žydi ant lauko, jo pašaknėlėj (šilta, labiau apibendrinta vienaskaitinė mažybinė žodžio forma) tyli akmenys ir klūpo motinos (tylos ir skausmo paralelė). Ant šakų šalti skamba lietūs, o viršūnėj pateka saulė... Žemė, akmuo, vanduo, saulė ir medis, kaip apibendrinta pasaulio medžio metafora, išaugusi iš autentiškų ir pastovių medžio, žolės įvaizdžių (apskritai Janinos Degutytės poezija labai ryškiai reprezentuoja bendruosius nacionalinius poezijos archetipus). Panašaus apibendrinimo esama ir „Kraujažolėje":

Prie spygliuotos vielos nuolaužų,
Prie kulkom išarkoto ąžuolo
Baltu debesiu prigulei,
Visagydanti mūsų kraujažole...

Kraujažolė yra kraujo („krauju nutaškytos sienos") ir žolės (amžinos gamtos gyvybės) jungtis — sprendimas: „visagydanti mūsų kraujažole...". Kraujažolė — reikšminis Janinos Degutytės poetinio pasaulio taškas.

Ir aktualių visuomeninių temų (karo, taikos) įprasminimui poetė ieško atramos gamtos ir liaudies kūrybos pasaulyje. Gamtos pasaulis taip pat trapus, mirties pažeidžiamas. Mirtis net pasisavina gamtos pavidalus ir formas. Autentiška atominės grėsmės metafora — „mirtini debesys" („Rugiai ant kalno"), „juodasis debesis" („Juodasai debesis"). Atominės mirties grėsmei išreikšti poetė siekia ne publicistinio deklaratyvumo, o betarpiškumo, kurį ir suteikia liaudies kūryba:

Atšiaurus ir bevardis —
juodasai debesis
viršum žemės plaukia.

Saule močiute,
nuvyk nuvyk
juodąjį debesį!

„Juodasai debesis"

Bevardis debesis lyg iš liaudies sakmių debesiu plaukiantis ežeras, kurį reikia pašaukti vardu. Bet šis debesis atšiaurus ir juodas, ir kreipiamasi ne į jį, o į saulę: „Saule močiute, nuvyk nuvyk...". Taikliai apie šį eilėraštį pasakyta Tatjanos Rostovaitės: „Prieš tą lyg iš žemės įsčių kylantį ir apgynimo besišaukiantį gyvybės balsą <...> kažkaip ima blankti išradingiausiomis metaforomis ir filosofiškiausiomis asociacijomis stebiną intelektualiosios antikarinės poezijos kūriniai. Ir dar šis atvirai tragiškas eilėraštis — vienas būdingiausių atvejų, kai poetė atspindi savo laiką, regis, apie tai negalvodama..." [21].

Atviras dramatizmas („Juodojo debesio — / neprastovėsim") remiamas raudos situacijos — kad ir netiesiogiai. Tarybinei lietuvių poezijai Janina Degutytė atvėrė poetinių raudos formulių vidinį paslankumą, gilų lyrizmą. Diptiko „Raudos" centre — formuliniai raudų klausimai:

Kodėl išėjai taip toli —
Nuo kviečių nušviestų, nuo eglynų?..
Ar nedavė duonos juodos?
Ar nedavė žalio vyno?..

Pasakyk, kokiu žolynu išdygsi?
Pasakyk, kokiu atsibusi vėju?

Šie neatsakomi dramatiškos žmogaus būties klausimai į Janinos Degutytės lyriką įsilieja dviem linijom. Pirmiausia — klausimas, kaip poetinės raiškos būdas, apskritai tebėra svarbus ir „Pilnatyje" („Obelys žydi", „Vidukelės", „Aš ateinu iš smilčių..."). Antra, raudoje betarpiškiausiai fiksuojamos animistinės pasaulio sampratos formulės natūraliai pripildomos jau pažįstamų poetinių išgyvenimų: „...kai buvau žole ar medžiu..."

---

[21] *Rostovaitė T.* Heroika ir svajonė, p. 78.

„Pilnatyje" tebesaugoma ir toliau plėtojama rugio simbolika. Vienas knygos centrų — diptikas „Rugiai ant kalno". Pavadinimas — savotiška metafora, reiškianti simbolinį rugių pakylėjimą į šviesą, į saulę. Rugiai — tai, kas amžina („Kaip prieš tūkstantį metų / čiulpia grūdas geltoną dienovidį"), rugiai — tai, kas sujungia mus su „suvargusiom protėvių rankom..." Rugiai — amžinas gyvenimas. Gyvenimas per darbą, duoną. Ir mirtiniems debesims priešingi žalsvi rugių debesys. Rugiai — žemės vaisingumo simbolis. Nėra Janinos Degutytės lyrikoje kitos tokios stiprios jungties kaip rugiai ir žemė. Žemė — ne tik realybė, bet ir daugialypis poetinis apibendrinimas. Žemė — didelė, sunkiai alsuojanti („Neužpūsk pienės pūko"), žemė kaip geroji dvasia naktį ateina į artojo širdį („Artojas"). Žemei neužtenka vieno vardo, išsakymo pilnaties siekimas suformuoja banguojantį „Pilnaties" periodą, išskirtinį šio rinkinio stilistikos bruožą:

Žemėj, mažytėj ir apvalioj,—
Galaktikų viesulo — rūko — ugnies
verpetuos,—
Žemėj, didžiulėj ir alkanoj,—
Su aerodromais, vulkanais ir teatrais,—
Žemėj, krauju ir melu penimoj,—

Kur suriša upėm ir lūpom, kur šaukia
šokiais ir šūviais,—
Žemėj, išbrėžtoj gatvių ir nerimo,—
Pro dulkiantį lietų — nenutilus, nežuvus —
aš ieškau tavo lango — — —

„Rudenio prietema"

•

Žemė — mažytė ir apvali, didžiulė ir alkana, krauju ir melu penima, surišta upėm ir lūpom, išbraižyta gatvių ir nerimo... Begalybė, kurioje būtina surasti pastovų ir artimą tašką — tavo langą... Tai apskritai būdinga Janinos Degutytės poetinei jausenai — didelė, atvira erdvė priartinama suskaldymu, tarsi padalinama pastovaus taško, dažniausiai — lango („Du natiurmortai su langu").

„Pilnatyje" nebėra tokio tvirto vidinio tikėjimo, kad eilėraštis gimsta kūrėjo sieloje, ir vienaip ar kitaip jis išsilies — spontaniškai ir nepriklausomai. Vyraujančio eilėraščio tipo kitimas (nuo griežtos silabotonikos iki verlibro), grafinio vaizdo aktualizacija rodo, kad eilėraščio procesas yra kiek pakitęs — rašymą „be gaidų" papildo sąmoningesni siekimai, apskritai bandoma lyg atpalaiduoti labai įtemptą santykį su kūryba. „Šiaurės vasarose": „Ir žaidimams žodžių nerandu..." („Be gaidų"), „Pilnatyje" atsiranda pats žaidimo motyvas. Pirmiausia — gamtos eilėraščiuose:

Dabar tu — žaidimas.
Dabar tu — juokas.
Tu — kovas.

„Rytas"

Įsiterpia žaidimo sąvoka ir į žmonių gyvenimą (skyrius „Žaidimai"), kur daug kas — iš vidaus dėsninga ir neišvengiama, o iš viršaus — kaip žaidimų lentoje. Formuojasi paradoksali situacija, bet ji neišauga iki eilėraščio centro. Eilėraštyje „Linksmai" žaismės tonas jau paliečia iki tol šventą kūrybos sferą — „žaidžiu eilėraščiais ir delčiom". Bet tik paliečia — kūryboje žaidimas yra tik persikūnijimas, artizmas, sugebėjimas gyventi kitų gyvenimu. Tai psichologinė ciklo „Rolės" premisa. Ciklą sudaro „Antigonė", „Judas", „Don Kichotai", „Šecherezada", „Odisėjas", „Tilis Ulenšpigelis", „Hamletas". Muzikos, dailės pasaulio erdvę papildo mitologija, pasakos, senoji literatūra. Mitologiniai įvaizdžiai šmėsteli ir viename kitame eilėraštyje („Lediniam pajūry", „Vaikystė"). Poetei svarbiausia — pagrindinė situacija ir jos formuojama mintis. „Rolės" — ryškiausi idėjos eilėraščiai. „Antigonė" — ištikimybė žmogiškumui ir žmogaus pareigai, „Judas"— išduodamas kitą, žmogus pirmiausia išduoda ir parduoda save. Amžini yra Don Kichotai — „vaikiškai tiesūs keistuoliai" („Don Kichotai"). Žodžio — aukos ir vienintelio gyvenimo būdo — aidas atsiliepia „Šecherezadoje". Yra trapi vidinė jungtis tarp šio eilėraščio ir Salomėjos Nėries „Dainuok, širdie, gyvenimą". Amžinas yra žmogaus grįžimas („Odisėjas"). Niekas niekada negali būti užmiršta, nes „beldžiasi į širdį pelenai" („Tilis Ulenšpigelis"). Hamletiškasis klausimas „Būti ar nebūti" yra platesnis negu vieno žmogaus būties klausimas („Hamletas").

Žmogaus gyvenimo klausimų „Pilnatyje" apskritai yra daugiau — komplikuotesni ir atsakymų ieškojimai.

Janina Degutytė tarsi perima filosofinės lyrikos problematiką, bando savaip ją įprasminti. Lyg iš Jurgio Baltrušaičio ateina gyvenimo-karuselės motyvas:

Ak, aš girdžiu
sidabrinių pasagų žvangesį!..
Lėkime karuselėje...
Kol vakaras ateis.

„Karuselė"

Karuselę primena ir džiazo ritmas („Džiazo ritme"), ir tas „nuostabus ir baisus apskritimas — arena? — scena?" („Finalas"):

Kur ta riba,
kai juokas nutrūksta rauda?
Kur ta riba,
kai karstas pavirsta į lopšį?

Klausimai, į kuriuos nėra atsakymo. Klausimai, be kurių nėra filosofijos ir nėra poezijos. „Pilnatyje" jie įtaigiausi. Vaizdinis sprendimas yra labiau loginis — konstruktyvus, betarpiško išgyvenimo jėga neištirpdo pernelyg aiškių, opoziciškų jo kontūrų. Šią kiek prieštaringą situaciją atskleidžia ir kūrinių komponavimas. Sakysime, „Finalo" pabaigoje dar įvedamas „Juodasis choras" ir „Baltasis choras", kurių antitezinės funkcijos apibrėžtos ir pavadinimais. „Pilnatyje" vis dėlto nemaža eilėraščių, atveriančių „dramatišką gamtos ir istorijos susilietimą, atskiro žmogaus ir gamtos egzistavimo nelygybę"[22].

„Šiaurės vasarų" dramatizmas išaugęs labiau iš vidinių žmogaus likimo resursų. „Pilnatyje" ieškoma visuotinesnio dramatizmo pasireiškimo. Taip galėtume paaiškinti platesnes, labiau apibendrintas, netgi parabolines penktojo rinkinio situacijas — žaidimų, rolių. Aiškėja ir Janinos Degutytės poetinio vaizdo slinktis — per vidinę reakciją ir gamtos meditaciją į žmogaus likimo apibendrinimą. Apibendrinimo judesyje išlieka Janinai Degutytei būdingas konkretumas (ne daiktų, faktų, labiau situacijų), jaučiama laiko dvasia: „<...> poezija atspindi laiką, kuriame ji gimė. Visada. <...> Ir juo labiau, kai tas laikas gyvas, kai jis — ištisa epocha, pilna sukrėtimų ir atradimų, pilna baimės ir abejonės, pilna žmogaus proto sukurtų stebuklų"[23]. Epocha, iš kurios neištrinsi Osvencimo („Osvencimo plaukai") nei Pirčiupio („Lietuvė Motina"). Pastarasis eilėraštis itin aiškiai parodo Janinos Degutytės meninio talento prigimtį — aukštą temą poetė geriausiai atskleidžia tarsi įprastomis, giliai jos kūryboje įsišaknijusiomis ląstelėmis — personifikuojamais gamtos vaizdiniais ir simbolinamais veiksmais. Juose žmogus pasijunta ne tik gamtos būtinybei pajungtas; toje būtinybėje ir jo atrama, galėjimas pakilti net iš sudeginto kaimo pelenų:

---

[22] *Masionis A.* Poetės pilnatis.— Kn.: *Masionis A.* Poezija. Kritika, p. 260.

Ant aukšto kalno
tu nusilenkei rytams ir vakarams,
pietums ir šiaurei,
tu atrišai drobinę skarelę —
ir vyturys raudonas pakilo į dangų.
O tu nuėjai
rauti linų,
duonos kepti
ir sūnaus migdyti...

„Lietuvė Motina"

Paskutinės eilutės tarsi siunčia skaitytoją atgal — į „Šiaurės vasarų" „Aš nenoriu eilėraščių rašyti", kuriame darbu ir pareiga simbolinamas moters likimas: „Aš norėčiau duoną minkyt, supti kūdikį...". Apskritai iš Janinos Degutytės kūrybos susidaro įspūdis, kad esama giliai paslėptų vidinių jos kūrybos koncentrų. Nauja tema ne iš karto su jais „susiderina", todėl prie jos grįžtama, varijuojama. Itin stiprus yra emocinis kontekstas. Todėl ir „Pìlnatyje" minties, ypač filosofinės, aspektas, naujas ir įdomus, daug kur dar lieka atviras ir problemiškas.

---

[23] *Degutytė J.* Laikas ir pasaulis, p. 161.

„Pilnatis", lyginant su „Šiaurės vasaromis", mažiau vientisa. Joje daugiau ieškojimo, naujų žemių žvalgymo, nors ir šiuo aspektu kai kas ateina iš ankstesnio rinkinio. Muzikos motyvas, pavadinimu fiksuojamas muzikinis impulsas: „Fuga su sidabriniais pjūklais", „Mažoji nakties baladė", „Džiazo ritme". Įdomiai, netikėtai muzikaliai interpretuojamas paprasčiausias žemiškiausias garsas:

Jau pilnatis praregėjo
Tamsiom šešėlių daubom,
Ir dusliai į žolę nukrito
Sunkus obuolys.

„Mažoji nakties baladė"

Visareginti pilnatis (rinkinio pavadinimo prasmė), tamsios šešėlių daubos, duslus į žolę krentančio obuolio garsas. Nuotaika, traukianti žmogų į naktį. Iš šiltų namų, nuo iškeptos duonos. „Mažoji nakties baladė" — vienas likimiškiausių ir gražiausių „Pilnaties" eilėraščių: „O aš išeinu. / Aš valgau ne šitą dūoną, / Ir šita ugnis neatšildys man pirštų". Dramatiškas kūrybos šauksmas, išsipildantis „mažąja nakties balade", primenančia Mocarto „Mažąją nakties serenadą". Į stebuklingą muzikinę asociaciją išaugantys garsai poetės ir girdimi naktį, kai viskas paaštrėja ir išryškėja. „Fuga su sidabriniais pjūklais": „Tūkstančiai žingsnių groja sniege — / Kaip sidabriniai pjūklai...".

Iš dailės patirties — žanrinis eilėraščio ypatumas — natiurmortas — „Du natiurmortai su langu". Eilėraštis prasideda tapybiškai apibrėžtu vaizdu,— erdvės ir spalvos santykiu: „Ant stalo raudoni šalti obuoliai" arba „Raudonas prakąstas obuolys... / Atlaužtas kampas duonos..." Pirmojo natiurmorto išorinės spalvos ryškios, grynos: raudona, mėlyna, juoda. Jos kontrastingos vidinės jausenos spalvai — blyškus vidudienis, pilkšvas langas. Yra šiame trumpų eilėraščių diptike sunkiai atveriamo, bet stebėtino meistriškumo, stipraus sąryšingumo. Pirmajame eilėraštyje: natiurmortiškai atsitiktiniai ir kartu reikšmingi daiktai, spalvos, sena giesmė iš plokštelės juodo žvilgančio apskritimo. Nepradėtas eilėraštis — džiaugsmas ir prakeikimas. Ir ant visko·

Gula dangus — pro didelį pilkšvą langą —
Juodom šakom išraižytas —
kaip grotom.

Baugiai uždara erdvė, atveriama antruoju eilėraščiu — veiksmu ir identifikacijos su išoriniu pasauliu ieškančia mintim:

Ir stiklinėj vanduo. Ne vanduo, o ruduo ir
upės.
Ir kėdė sena ir tuščia. Ne tuščia —
tai vėjas ir prieblanda.

Toje identifikacijoje („Ir lūkesys — tas pilkas paukštis...") — pagrindiniame Janinos Degutytės lyrikos veiksme — atsiveria begalybė, žmogaus buvimas ir kūrybos galimybė:

O danguj — lapkritis ir gervių verksmas, ir
lietūs.
Nesutelpantis delnuos, didesnis už laimę
ir sopulį,
Dangus —
ant viso pasaulio
ir ant mano širdies pralietas...

Frazė „Pilnatyje" siekia maksimalios laisvės, kokią tik gali suteikti eiliuotas kūrinys. Absoliuti dauguma „Pilnaties" eilėraščių parašyta verlibru ir sinkopiu. Rimas — epizodinis, nepriklausantis tik atskirai strofai. Strofų ribos — sąlyginės. Aktualizuojamas frazių išdėstymo grafinis pavidalas, išryškinantis ritminius vienetus, pabrėžiantis jų prasmę:

... Dar oloje nenubluko
raudona liepsnojanti linija —
bėgantis elnias...
Dar prasišviečia iš rūko
jo šauksmas
ir šuolių trapių skambesys...

„Bėgantis elnias"

Netikėtai blyksteli nauja žodžio šviesa: liepsnojanti linija, šuolių skambesys... Ričardo Pakalniškio pastebėta: „Dažnai J. Degutytės lyrikoje žodis, dvasinio polėkio pamėtėtas, it stiklo šukė saulėje, sutviska vaiskiais potėpiais, padvelkia netikėtai gaivia ekspresija <...>" [24].

„Pilnatis" Janinos Degutytės kūryboje užima panašią vietą kaip ir „Dienos—dovanos". Jos abi yra tarsi prieš jas einančių etapinių rinkinių (pradžios ir reikšmingo posūkio) palydovai ir liudija itin intensyvius kūrybinius laikotarpius. „Pilnatyje", lyginant su „Dienomis—dovanomis", daugiau ieškojimo, bandymo dvasios. Tačiau šis rinkinys itin ryškiai parodo Janinos Degutytės poetinio pasaulio pagrindinių taškų gyvybingumą. Nau-

---

[24, 25] *Pakalniškis R.* „Tarp žemės ir saulės..." — Pergalė, 1968, Nr 10, p. 129.

jas rinkinys jungiasi prie esančių, kurie tarsi buvo įspėję jo galimybę ir būtinybę. Labai anksti galima buvo nujausti knygą „Tarp saulės ir netekties". Rinkinys „Šviečia sniegas" yra įspėtas „Pilnaties" skyriaus „Šerkšnas".

„Pilnatis" paliudijo aukštą visuomeninę Janinos Degutytės poezijos recepciją — už šį rinkinį poetei buvo paskirta Respublikinė premija.

ERDVĖS IR LAIKO SANKRYŽOSE

(„Šviečia sniegas")

„Šviečia sniegas" — taip paprastai pavadintas šeštasis Janinos Degutytės poezijos rinkinys, išėjęs 1970 metais. Nuo „Pilnaties" kelią į jį dar perkerta rinktinė „Mėlynos deltos" (1968), atskleidusi reiklų ir kritišką poetės požiūrį į ankstesnę savo kūrybą, griežtą jos atranką. Rinkinį „Šviečia sniegas" sudaro 1967—70 metų eilėraščiai, mažiausiai jų parašyta 1967 metais. Šeštojo rinkinio pradžią galima įžvelgti „Pilnaties" skyriuje „Šerkšnas", ypač to paties pavadinimo eilėraštyje:

Pravėriau akis gruodžiui,
stogam apsnigtiem
ir saulei...

Po vidunakčio lyg po burtažodžio
Šerkšnu apsigobė gatvė.
Šakų baltam voratinkly
Krykštauja
Mažytė raudona sniegena —
Kaip širdies atspindys.
Tebesu!
Pravėriau akis gruodžiui, bebaimei tylai ir šviesai...
Nedrąsiai dainuoja gatvė, šerkšnu apsigobus...
Ir paspringstu džiaugsmu lyg per dideliu kąsniu...
Ir taip spindi saulė,
Kad norėčiau
bijoti mirties.

Šerkšnas, šakų baltas voratinklis — trapioji, nykstančioji šviesos, baltumo šventė. Netikėta akimirka, vilties išsipildymas lyg po burtažodžio. Dužaus gamtos grožio ir žmogaus akimirkos sandūra. Mažas gyvas žiemos paukštis — kaip širdies atspindys.

Atsivėręs fantastiškas gamtos grožis tarsi išjudina gyvybinių žmogaus galių šauksmą: „Tebesu!" Kaip apskritai būdinga poetei, surandamas žmogaus ir gamtos sinchronas, artimumo, jungties taškas. Iš jo eina eilėraščio struktūrinės linijos, punktyriškos, bet visada — į žmogų. Gatvės personifikacijos („šerkšnu apsigobė gatvė", „nedrąsiai dainuoja gatvė") ir paralelinės žmogaus jausenos gijos: „pravėriau akis gruodžiui, bebaimei tylai ir šviesai...", „paspringstu džiaugsmu lyg per dideliu kąsniu..." „Mažytė raudona sniegena" yra eilėraščio centras. Ryškiausias spalvinis akcentas, mediumas, priklausantis ir baltajam gamtos pasauliui — jo gyvybės ženklas — ir žmogui — „jo širdies atspindys". Kaip prasmingai ir meistriškai šis vaizdas („Mažytė raudona sniegena — / Kaip širdies atspindys. / Tebesu!") atsiliepia eilėraščio pabaigoje — tarsi atsispindi joje: „Ir taip spindi saulė, / Kad norėčiau / bijoti mirties". Ričardas Pakalniškis yra pasakęs apie šį eilėraštį: „Tai sielos pilnatis <...>"[25].

„Šerkšnas" meniškiausiai įkūnija sniego, šerkšno, kuriamo iliuzoriško gamtos būvio ir trapios žmogaus jausenos jungtį. Ko šiuo požiūriu galime tikėtis ir laukti iš rinkinio „Šviečia sniegas", jau pavadinimu šią temą eksponuojančio?

Pirmuoju rinkinio eilėraščiu „Cukrinės varpinės" iš tiesų tarsi grįžtama prie „Šerkšno":

Toks baltas gruodžio miestas —
Aukštos cukrinės varpinės,
Langai su sidabro paukščiais
Ir medžiai — sniego diemedžiai
ligi aukštų debesų.

Vaizdas puošnus, barokiškas — „toks šventiškas miestas — lyg netikras". Pajungtas vaizdas ne akimirką jį jaučiančio žmogaus nuotaikai, o labiau minties apibendrinimui:

Lyg viskas išplauta ir pateisinta.
Lyg nieko neįrašyta.
Lyg viskas dar bus.
Dar bus.

Pabaiga paremiamas „netikrumas" — taip, „viskas dar bus". „Cukrinės varpinės" iš karto įjungia rinkinį į poetės kūrybos tėkmę — aiškūs jo semantiniai-vaizdiniai ryšiai su ankstesne kūryba, ypač su „Pilnatim". Kartu ryškėja vis pastebimesnis polinkis į mintį-apibendrinimą. Pradeda kisti ir gamtos vaizdo funkcija — gamtoje jaučiami ne tik žmogaus gyvenimo akimirkų atitikmenys, bet ir pastovesni ženklai. Prasiplečia jungtys, liudijančios natūralų ir amžiną žmogaus buvimą gamtoje ir gamtos — žmoguje. Todėl gamtos pasaulis patikliau nusakomas žmogaus pasaulio spalvomis ir sąvokomis: „Teka upės per baltą gruodį... / Tokios juodos ir tokios sunkios... / Pro įdrėkstą gruodą sula sunkias..." („Upės"). Tapybišką spalvų paletę dažniau pakeičia grafiškos juodos—baltos linijos. Ir „Cukrinių varpinių" pradžios vaizdo puošnumas yra bespalvis: „cukrinės varpinės", „sidabro paukščiai",

„sniego diemedžiai" yra baltumo, sniego metaforos.

Ankstesnėje Janinos Degutytės lyrikoje „balta—juoda" yra viena iš esamų arba galimų opozicijų, priešpriešų. Rinkinyje „Šviečia sniegas" jaučiama kūrybinė pastanga atskleisti tarpinės spalvos ar būsenos galimybę ir prasmę. Taip eilėraščiuose atsiranda „juodas suodinas sniegas" („Madrigalas", „Kovo saulei"), „pilkas sniegas" („Dialogai"), „besaulis gruodžio dangus". „Trumpai — vieną atodūsį — / šviečia sniegas", o paskui jis pavirsta „suodinu sniegu", „kasdienišku margu balastu" („Kovo saulei"). „Šviečia sniegas" — realybė ir metafora, perkeltine prasme tapati „baltai šviesai". Gražus yra tas „baltos šviesos" centras tristrofiame „Po besauliu gruodžio dangum". O realybės — nerealybės riba, pajusta „Pilnaties" „rolėmis", dabar kažkaip netikėtai yra materializuojama šerkšno — sniego vaizdiniais, nueinančiais į būsimas poetės knygas.

Šerkšnoti, šarmoti langai, medžiai lyg cukrinės varpinės liudija poetei abstraktesnį, bendresnį gamtiškumą (formų, linijų) negu natūralusis augimas, žydėjimas:

Pilkam apyaušry
ant balto slenksčio
išaugo medis:

vario lapeliai,
vario lapeliai,
žiedai snieginiai.
Žiedai snieginiai,
žiedai snieginiai,
uogos — iš kraujo.

„Per visą naktį..."

Gal ir čia jaučiamas tas bendrasis pagrindas — tarpinių spalvų, gyvybės formų ieškojimas? Gal paliudija jas tautosakos patirtis, kaip tolimas aidas šiame eilėraštyje kartojama dainos-raudos tonacija: vario lapeliai, vario lapeliai, žiedai snieginiai, žiedai snieginiai... Silpnokas eilėraštis „Kai šviečia sniegas", bet šiems svarstymams paremti svarbi tezė: „Vis dar nustembu, šarmotam lange / briedžius ir paparčius atpažinus...". Ar ne ta iliuziškai speigo stikle raižoma paparčio linija (bent iš dalies) lemia šio augalo — įvaizdžio dažnumą? Gal negyvasis pasaulis, atkakliai kartodamas linijas ir formas, ir gyvajame pasaulyje išskiria kažką itin dėsningą ir prasmingą? Lyg poetės akims atsivertų prasmingi koncentrai — negyvoji gamta, liudijanti gyvąją, gyvasis gamtos pasaulis — žmogaus dvasios reiškimosi aplinka ir būdas. Kaip kraujo spalva — vienintelė, nepakeičiama, taip Žemė — vienintelė žmogaus buvimo galimybė:

Ir vienintelė tau planeta bus
žemė
žemė
žemė.
Nebūsi juodu šešėliu
nei išdegintam akmeny,
nei išdegintam lauke.

„Horoskopas"

Negyvas juodas šešėlis — žmogaus buvimo, gyvumo įrodymas. Netikėta jungtis su gamta: „Iš sniego žolė pasikėlus. / Gal aš jos tamsus šešėlis?" („Dviese — su žole").

Gal ir ne visada ryški tikrumo — netikrumo riba. Bet ji skaudžiai iškreipia prigimtį — žmogaus ir žvėries: „Šokite, liūtai,— taip šmaikščiai švilpia botagas! — Šokite, liūtai,— dykumų ir vienatvės karaliai. Apakinti šviesos — tai ne saulė" („Cirko motyvas"). Tačiau visada skaudus tikrumo ilgesys, prasimušantis pro apibendrintas netikrumo situacijas — cirko, turgavietės...

Atrodo, kad rinkinyje „Šviečia sniegas" dar ryškesnis darosi fiksuojamas žiūrėjimo kampas, skaidantis, dalijantis erdvę. „Šiaurės vasarose" yra eilėraštis „Natiurmortas". Šitame eilėraštyje ar bendresniame jo laike jau įžvelgiami svarbūs Janinos Degutytės erdvės jausmo, erdvės ir žmogaus santykio metmenys. „Natiurmorto" centras — „atskaitos taškas":

Ir pro mažytį sukryžiuotą langą,
Pro stiklą — virsta į vidų aguonos
liepsnojančios.
Ir vakaras miglom pasodėj bąla.

„Mažyčio" lango erdvę dar suskaldo „kryžmos", tarsi priderindamos ją prie jaukaus „rūpestingos rankos šešėlio". Nuo intensyviai banguojančios visatos begalybės kasdienę žmogaus erdvę saugo daiktai, jo buvimo liudininkai — paraikyta duona, nedažytas medinis stalas, pienas puodynėj, braškės — tai prie jų patikliai glaudžiasi nuvargusi žmogaus ranka. Iš vidaus erdvės begalybė žmogaus patirta („viską palietusios — žemę ir dangų") — tai ją sužmogina, priartina. Sužmoginta erdvė, liudijama daiktų, įvairių žmogaus pasaulio elementų, ir yra tas taškas, iš kurio žiūrima į erdvės begalybę. „Langas" yra ne tik langas, tai žmogaus žiūrėjimas į begalinį pasaulį, esantį už jo.

Abstrakčiąją gamtinę erdvės begalybę žmoguje atitinka ne empirinė, o dvasinė patirtis. Gamtinę erdvę liudija dangus, saulė, mėnuo, žvaigždės. Bet jų tiesioginė refleksija, taip svarbi filosofinei lyrikai, Janinai Degutytei nėra būdinga. Didieji, paslaptingieji gamtos ženklai dažniausiai suvokiami „apribotoje", sužmogintoje „lango" erdvėje. Iš „Pilnaties":

Ir taip šviesu mūsų name:
pro vieną langą teka mėnuo,
pro kitą — žvaigždės žiūri.

„Kriaušė"

Šitokių svarstymų kontekste kitaip, giliau suvokiame ir epigrafą iš Putino „Turiu aš langą į pietus". Dailininko R. Gibavičiaus, iliustravusio „Pilnatį", erdvės skaida prasmingai išreikšta grafiškai.

Kas šiuo požiūriu pakinta ar tiesiog dėsningiau akcentuota rinkinyje „Šviečia sniegas"?

Pirmajame skyriuje „Cukrinės varpinės" kartojama ir kartu naujai įprasminama „lango" linija („Cukrinės varpinės", „Vėjas kalbasi su debesiu", „Ilgiausią metų naktį", „Kai šviečia sniegas", „. . . Bus iš mėlyno ledo. . .", „Po besauliu gruodžio dangum"). Gal meniškiausiai „lango" kvadratas įbrėžtas pirmojoje eilėraščio „Vėjas kalbasi su debesiu" strofoje:

Vėjas kalbasi su debesiu,
Medis kalbasi su paukščiu.
Senas galulaukės kryžius — su akmeniu.
Mažas tėviškės langas kalbasi su
saulėlydžiu.

Gimtųjų namų langas į vakarus, mažas tėviškės langas, mažas langas kalbasi su saulėlydžiu. Vaizdo tapsmo gradacija. Atpažįstamas erdvių — apribotos žmogiškosios ir begalinės gamtos — santykis. Jis paliudijamas ir dramatiškai apibendrinamas „Dvigubame rate": „ir tavo telefono skambučiai — / ir laiškas, kurį parašyti turiu — / ir žodis, kurį išlukštenti reikia — / laiko mane / kreida apibrėžtam rate / ir neleidžia ištrūkti / į tuščią tamsą...". Žmogaus erdvė ribota? Taip! Bet tamsa už jos yra tuščia... Mirties tamsa...

Paralelios „lango" gijai, nors ir ne tokios ryškios, yra „ribinės" „slenksčio", „tilto" linijos. „Tiltas", „lieptas" tuo laiku, kai buvo rašomi „Šviečia sniegas" eilėraščiai, lietuvių poezijoje apskritai buvo tapęs vienu iš atraminių įvaizdžių, jaučiamų ir rinkinių pavadinimuose: Justino Marcinkevičiaus „Mediniai tiltai" (1966), Marcelijaus Martinaičio „Debesų lieptais" (1966).

Antrasis rinkinio „Šviečia sniegas" skyrius pavadintas „Vasarvidžio erdvėj". Bendriausia prasme jis opoziciškas pirmajam — žiemos, sniego, šerkšno... O giliau — dėsninga laiko tąsa, nes „iš sniego žolė pasikėlus" („Dviese — su žole"). Vasaros erdvė atviresnė, šiltesnė ir tarsi savaime artimesnė žmogui, nors santykių proporcijos — tos pačios:

Laukiu,
  kas mane pakels,

įlydytą vasarvidžio erdvėj geltonoj —
kaip mažą skruzdę
gintaro laše.

„Vasarvidis"

„Aukšta erdvė" lieka „aitri" („Po juoda vėliava"). Nuo „Šiaurės vasarų" šio skyriaus „vasarą" skiria gilesnės psichologinės premisos. Akcentuojant „vasarvidį", „vidudienį", ir dvasios gyvenime tarsi ieškoma pusiausvyros, mediumo, harmonijos. „Šiltą rugpjūčio vidudienį / dalinu kvapius žolynus, saulės spalvas, / lietaus ir vėjo šnarėjimą, / iš tavo rankų imdama duoną ir akmenį" („Rugpjūtis"). Dalinu imdama, raminantis lietaus ir vėjo šnarėjimas. Žali obuoliai pavirsta į vasaros kūną ir kraują, o „rugių šviesa, lygi ir minkšta" („Žiogai"). Dėsningus atitikmenis liudija spalvos: „...Pilkas vakaras ir paukštis pilkas..." („Aš meldžiuos į žvaigždę ir į žolę"). Mėlynas vasaros dangus ir mėlynas <...> paukštis („Mėlynas etiudas"). Eilėraščiais paliudijamas didžiausias poetės atvirumas vasarai, jos erdvei, laikui, šviesioms spalvoms. Paskutinis skyriaus akcentas: „Iš vasarvidžių mane išguitą / Uždarys naktis į pilką luitą" („Geologiškas eilėraštis").

„Vartai" — iš tos pačios eilės žodžių, žyminčių ribą — langas, slenkstis, tiltas...

„Lapkričių vartai" — trečiasis „Šviečia sniegas" skyrius. Neįprasta „lapkričių" daugiskaita. Pasikartojantys „per", „už", „tarp". Vasaros — rudenio riba, atsiliepianti ir žmoguje: „Sunki, nūnokus širdis / Savo valandos laukia..." („Už kampo"). Ryškesnė negu anksčiau miesto tema, lyg būtų palaikoma pirmojo skyriaus „varpinių" atmintis: „Senamiesty, prigludusiam prie varpinės antikvariate..." („Ištikimybė"). Ir rugsėjo diena mieste — kiek primenanti J. Vaičiūnaitę:

Ta rugsėjo diena
tarp dviejų naktų —
tik maža ir kreiva
saulėta gatvė
tarp aukštų
akmeninės gotikos sienų.

„Bandymas nupiešti fiordą"

Mintis, sutampanti su pradiniu impulsu, fiksuojama šio eilėraščio pavadinimu. Eilėraščio vaizde ji lyg pradingsta, pasislepia, išsiskaido. Apskritai rinkinyje „Šviečia sniegas" poetinė mintis yra labiau išsišakojusi — formaliai nutolusias atšakas pažymi skliaustai: „Skamba epušės trapiais mažyčiais lapais. / Kaip voratinkliai — tinklai (rugsėjis!)"—„Rugsėjis". Šitos suskliaustos vaizdominties atšakos iš Janinos Degutytės poezijos jau nebeišnyks, nors ir ne visada jos tikslios, motyvuotos. Galima galvoti, kad kai kuriais atvejais skliausteliai — neįprasta poezijoje skyrybos priemonė — kiek apnuogina ir patį eilėraščio gimimo kelią. Suskliaudžiami žodžiai, frazės, kurie galėtų būti reikalingi intonacijai, ypač pastebimai — rimui, o paskui jie ir patys pasirodo reikalingi — ir lieka. Cituoto eilėraščio pirmoji strofa:

Taip tylu. Taip nieko nežinau.
Dar gyva rasa. Nupliaukši žuvys.
Nutekės diena rami kaip Nemunas
po saule (ji dar nepražuvus).

Neįprastas Janinai Degutytei instrumentacinis rimas: „nežinau — Nemunas". Sunkiau randamas garsinis atitikmuo antrosios eilutės pabaigai. Ne visai tikra jungtis „saulė nepražuvus". Skliausteliai „išskiria" ją, išsaugodami rimą.

Šitokius svarstymus palaikytų bendra rinkinio tendencija plėsti poetinio kalbėjimo galimybes, netgi eilėraštį konstruoti, įteisinti bandymą. Šiuo požiūriu — neatsitiktinis atrodo ir eilėraščio pavadinimas — „Bandymas nupiešti fiordą".

Nauja stilistika parašytas eilėraštis „Mirusiųjų miestai". Vandos Zaborskaitės jis pelnytai vadinamas vienu „gražiausių poetės eilėraščių" [26]. Itin sugestyvi yra nauja, Janinai Degutytei neįprasta vaizdo priešprieša. Metaforizuotas, sudėtingas mirusiųjų miesto piešinys:

---

[26] *Zaborskaitė* V. Gamtos vaizdas Janinos Degutytės lyrikoje, p. 339.

Jūs
kaip žvaigždynai,
nusileidę
Į tamsią, įdrėkusią rudenio žemę,
Jūsų sielvartas — po akmens žieve.
Jūsų riksmas — po žemės tyla.

Ir proziškos, tiesiogiai visai bereikšmės šnekamosios kalbos nuotrupos, atstovaujančios gyvųjų pasauliui,— paprastos ir šiltos:

— *Toks šiltas vakaras.*
— *Taip...*
— *Gerai, kad nelyja.*
— *Taip...*

Ir mirusieji turi „langus", tik jie „juodi, aptemdyti", ir mirusiųjų miestai turi „vartus", tik jie — „nesaugomi, atviri". Tarsi iš kito taško patvirtinama, kad gyvoji žmogaus erdvė Janinos Degutytės poezijoje sužmoginama apribojimu. „Langas" yra tos žmogiškosios erdvės dalis ir kartu „riba", už kurios — erdvės begalybė, atvira ir nesaugoma.

Dėsninga, kad laikas Janinos Degutytės lyrikoje suvokiamas panašiai kaip ir erdvė. Jis taip pat yra ribojamas arba tiesiog materializuojamas ribomis: „Aplink tave / Apibrėžia ratą minutė" („Laikrodžiai"). Beveik neišeinama į atvirą laiko begalybę — nežinomybę. Ji perteikiama tuo, kas žinoma: laikas „plauna mane kaip lietus. / Nenutrūkstamas spalio lietus" („Laikas"). Ir eilėraštyje „Mirusiųjų miestai" iš baugiai atsiveriančios „nesaugomos begalybės" ir nebeišmatuojamo laiko („Bet niekada nebūsite nugalėti") pabaigoje grįžtama į paprastų kasdieniškų žodžių priartinamą realesnį „chronotopą" (M. Bachtino sąvoka, reiškianti laiko ir erdvės santykius):

Žvakės plevena,
zodiakais išrašydamos
lapkričio pradžią — — —

Lapkričio pradžia — vėlinės. Konkretizuojama ir eilėraščio situacija. Atsiveria skyriaus pavadinimo „Lapkričių vartai" prasmė. Stebina gilios vidinės ir kartu konstruktyvios jėgos, laikančios rinkinį. Paskutiniame skyriuje lyg užmirštamas antrojo centras — vasara, jos pusiausvyra, harmonija — ir staiga paskutiniame eilėraštyje „Ruduo. Capriccio" vėl atsiveria „lapkričio vidudienis", priartėjantis prie lūpų „kaip gurkšnis vandens". „Stogų raudonais laiptais atbėga saulė...", „O medžių šakos, nuogos ir virpančios, groja motyvą, / Kurį jums paukščiai paliko". Nenutrūkstamas judėjimas, gyvybė ir muzika.

Ilgos, „laiptuotos" eilėraščio eilutės įprasminamos tiesiogiai — laiptų prasme („Mirusiųjų miestai", „Ruduo. Capriccio"). Liudija jos ir apskritai didesnį dėmesį sintaksei, kuri kartais vienintelė ir cementuoja verlibro tėkmę.

Iš rinkinio „Šviečia sniegas" išsiskiria aktualizuotu, pabrėžtu verlibru parašytas „Koncertas vienatvei ir tūkstančio lapų chorui". Intensyvi išorinė verlibro tėkmė atitinka vidinio vyksmo stiprumą, turtingos intonacijos kreivė — pastangas aprėpti gyvenimo ir kūrybos santykio įvairovę, įveikti laiką:

Aš einu — tarp praeivių praeivis — su tais,
kurie jau toli nuo manęs,
su tais, kurie dar ateis ryt ar sekmadienį,
ar po metų.
Kiekvienas jų palieka man savo sielvartą
ar džiaugsmą ir prašo: „Paversk jį kuo
nors —
aksominiu meškiuku ar žaliu lapu,
padaryk taip, kad jis būtų".

Šis eilėraštis — ryškiausias rinkinio „Šviečia sniegas" kūrybinės problematikos akcentas. Neįprastas, kiek netikėtas pačia kūrėjo samprata: „Aš einu — tarp praeivių praeivis...". Depoetizuoto poeto — žmogaus tarp žmonių, praeivio tarp praeivių — supratimas, lyg priartėjantis prie Algimanto Baltakio, Vlado Šimkaus koncepcijų. Poezijos — individualios lemties — motyvas šiame eilėraštyje praplečiamas žmonių sielvartais ir džiaugsmais. Kūrėjo pareiga atskleisti gyvenimo prasmę — „gyvenimo arba kaip nors kitaip vadinamo buvimo" (Just. Marcinkevičius).

Kritikai, aptardami rinkinį „Šviečia sniegas", nepastebėjo ryškesnių prasminių bei stilistinių poslinkių, kalbėjo apie tų pačių išteklių dinamiką (R. Pakalniškis) ir tarsi poetės atokvėpį (A. Masionis). Nors ir nepriklausydamas prie pačių ryškiausių Janinos Degutytės knygų, rinkinys „Šviečia sniegas" vis dėlto turi savo išskirtinių, individualių spalvų, ypač atsiskleidžiančių erdvės ir laiko sankryžose. Akivaizdūs yra rinkinio, kaip tam tikros struktūros, visumos vieningumo principai, pastebimi prasminėse vaizdo linijose, įvaizdžių dinamikoje.

GAMTOS IR REFLEKSIJŲ SĄLYTIS

(„Prieblandų sodai")

„Prieblandų sodai" (1974) — septintasis Janinos Degutytės eilėraščių rinkinys — pradedamas skyrium „Lediniai laiptai". Jame įvaizdžiais savaip jungiasi „Šiaurės vasarų" ir „Šviečia sniegas" rinkinių patirtis. „Ant septynių kalvų / Šiauriškas tavo likimas"

(„Vilnius"), „Erškėčiai ir eglės / iš tirpstančio sniego pražysta" („Pavasario šaltiniai"), „Jau ledų varpais suskambo upės" („Atsibusk, jau juodalksniai nubudo..."). Atsiliepia ir „Pilnaties" opozicijos:

> *Į žalsvo rūko pūkus įvynioti.*
> *Mūsų laiptai, laivai ir namai —*
> *žaisliški ir besvoriai —*
> *kažkur tarp dangaus ir žemės.*
>
> „Į žalsvo rūko pūkus įvynioti"

Ką reiškia rinkinio pavadinimas „Prieblandų sodai"? Jis paremtas ne tiek metaforine („Dienos—dovanos", „Ugnies lašai", „Šviečia sniegas") ar simboline („Pilnatis") prasme, kiek laiko, būsenos, spalvos sutapimu. „Taip, aš — nakties paukštis, man artimiausia paros pusė prasideda nuo prieblandų. Mėgstu pabūti temstančiame kambaryje, labai ilgai neužsidegu elektros. [...] Sutemus žiūrime į savo vidų, į reiškinių antrąją pusę. Ir taip dažnai visi klaidžiojam po prieblandų sodus..." Mazgeliškyje, kur poetė praleidžia vasaras, yra didelis, senas sodas, apaugęs medžiais. „Vakarais ji vis eina ir eina aplink" [27]. Ir eilėraštis „Prieblanda":

> *Prieblanda — mano gyvas tekantis laikas.*
> *Valanda — kai saulės jau nebėra,*
> *o žvaigždės dar neatėjo.*

---

[27] Iš autorės pokalbio su B. Jacevičiūte 1980.X.7.

Kai matinėj pilkoj šviesoj
(didžiuliam pienės pūke)
užgęsta riba
tarp dangaus ir žemės.
Kai violetiniai debesys
sugula ant gatvių
pamirštų, išnykusių žvėrių kailiais.
Ir sužiba erdvėj, už upės,
pirmi langų kvadratai
(kontūrai daugiaaukščių — ištirpę).
Ir pirštai atmena
nutekėjusią tolimą upę
(nė lašo nesulaikiau).

Dienos-nakties riba mėgstama ne vieno, ypač į minties refleksiją linkstančio poeto. Janinai Degutytei prieblanda (artimos sąvokos „apyblanda", „prietema", „dulsva erdvė") — juoda ir balta jungianti matinė, pilka šviesa. Šviesa be saulės, panaikinanti ribą tarp dangaus ir žemės, miesto žemės, ant kurios sugula violetiniai debesys. Ištirpsta ir svetimi daugiaaukščių kontūrai, lieka tik artimi poetei „langų kvadratai". Eilėraščio pradžios „gyvas tekantis laikas" pabaigoje atsiliepia „nutekėjusia tolima upe". Laikas kaip smėlis, srūvantis pro pirštus. Šiame eilėraštyje atskleidžiama vaizdinę refleksiją žadinanti aplinka. Būtina apmąstymo, gilesnio reflektavimo sąlyga yra vidinės nesantarvės įveikimas, sutapimas su savo lemtim.

Sausis.
Jau toli spalvoti vasaros sodai.
Jau seniai išblėso raudonos šermukšnių
pašvaistės.
Žaisti prisiminimais užtenka. Ant rankų
paimk tą laukinį žvėriūkštį — savo likimą
ir pasakyk jam, kad vis tiek,
kas bebūtų, jis tavo.

Lemties kirtis ir riba, užbrėžiama eilėraščiu eilėraščiuose — „kas bebūtų, jis tavo". Žmogaus, gyvenančio, dirbančio, kuriančio, likimas tampa „Prieblandų sodų" centru. Kur šaknys, iš kurių žmogus išauga? Juk viskas turi savo pradžią, amžiną ir pasikartojančią: „Jeigu mažytė apvali aguonos galva / (rudenėjančiam lauke — sklidina gyvų sėklų) / pasikartoja / obuolio ir žemės apvalume..." („Jeigu..."). Kas pasikartoja atskirame žmoguje iš jo artimųjų, tėvų, protėvių? Nuolat jaučiamas tėvo motyvas — prisiminimo, pokalbio. Vienas artimiausių poetės vaikystės žmonių — senelė, „nuostabios širdies ir inteligencijos žmogus". „Prieblandų soduose" yra eilėraštis „Senelės portretas": „Visada pilka buvo tavo suknelė — / o taip mėgai medaus ir alyvų spalvas. / Lūpų kampučiai — nuleisti, o taip norėjai šypsotis. / Ir tos didelės pilkos akys — / jose rudeniniai debesys, liūtys ir šiauriška jūra". Eilėraščio centras yra jo pradžia, įjungianti kūrinį į autentiškąją Janinos Degutytės kūrybos tėkmę:

Kur tu esi?
Nežinau, kaip man tave pasiekti.
Kiek okeanų mudvi skiria, kiek žvaigždžių...
Tavo kimus banguojantis balsas...
Aš jį girdžiu tomis naktimis,
Kai negaliu klausytis muzikos...

Kas jungia žmones ir kas juos išskiria? Nejaugi mirties riba yra neperžengiama? „Kai, pralaužusi visas sienas, tavęs dar gerą dešimtmetį laukiau..." („Aš nėjau paskui tavo karstą..."). Tai kodėl tiek iškalbingų atitikmenų gamtos ir žmogaus pasaulyje? „Jei lango šerkšne / — eglių, elnių ir lelijų linijos... / Jei tavo lūpose — / paukščio balsas / ir žuvies nebylumas..." („Jeigu..."). Poezijos kaip pasakos saugoma iliuzija, palaikoma žmogaus atminties — „toli toli / kitam atminties krante" („Ant blyškaus ražienų aukso"). Arba: „Ar atmintis / aštriu agrastų krūmu / neįdreskia tavęs, / kai eini pro šalį?" („Po kambarius, priemenėm...").

Tautos, idėjos, atskiro žmogaus likimo linijos jungia ir du rinkinio ciklus — „Baltąjį ciklą" ir „Juodąjį ciklą". Balta ir juoda spalvos — taip pat likimo spalvos. „Baltajame cikle" — Graikija, Termopilai, Homeras, Niobės, Edipas, Orfėjas... „Juodasis ciklas" —

„Atsisveikinimas su sūnum", „Kaukės", „Atkeikimas", „Palytėjimas", „Bliuzas"... Jaučiant bendro sumanymo prasmę, ciklams vis dėlto trūksta konstruktyvesnių atramų, visumos nuotaikos. Galbūt eilėraščių sujungimas į ciklus nėra visai tikslingas, nes jungtys nepraturtina atskirų kūrinių. „Baltojo ciklo" objektas — Graikija, balto marmuro, antikos spalva. „Juodojo ciklo" — Afrika: „Šviesiausia pasaulyje, Afrika mano juoda" („Atkeikimas"). Baltoje spalvoje tarsi ieškoma juodos — kančios, skausmo spalvos, o juodoje — šviesos. Likimo spalvų dialektika plečiama, labiau apibendrinama, bet tarp jų pradingsta išgyvenimo tikrumas ir autentiškumas — stipriausios Janinos Degutytės poetinio talento žymės. Įtemptos vilties, tikėjimo sąvokos lieka tolimos, šaltos, pajuntamas prieštaravimas tarp pabrėžiamo eilėraščio centro autentiškumo, asmeniškumo ir jo įprasminimo svetimumo:

Mano tikėjimu ir beprotybe alsuoja
džiunglės,
Tamsa — mano guolis, ir pastogė — laukinis
viesulas.
Mano šokis — skausmas, iš gedulingų
tamtamo garsų nulipdytas.

Galvojant apie bendresnę prasmę, „Baltasis ciklas" ir „Juodasis ciklas" tarsi paliudija mokslo „apie juoda ir balta, apie amžiną judėjimą ir pusiausvyrą" tąsą[28].

Ir vis dėlto mokslas apie pusiausvyrą Janinai Degutytei ir lieka tik mokslu. (Galimas daiktas, kad minėtuose cikluose taip ir yra.) Poetinis išgyvenimas ir jo pagrindu formuojama eilėraščio mintis ir „Prieblandų soduose" vis pasislenka į kraštą — prie ribos:

Bėgu uždusus galulaukėm ir šlaitais
nuo prisiminimo ligi prisiminimo,
nuo praradimo ligi praradimo,
nuo iliuzijos prie iliuzijos.

„Vėjas, vėjas, vėjas!"

Ir beveik neįtikėtina vidinio vientisumo logika eilėraštis prisijungia prie eilėraščio lyg tos pačios būsenos tąsa:

Per atlydžio vandenį,
putojančiom samanom,
pabudusiom žolėm,
stirnų takais. . .

„Per atlydžio vandenį. . ."

Ankstesnėje kūryboje „Janinos Degutytės poetinis jutimas — ekstazė, ūmus sielos plykstelėjimas. Poetinė kibirkštis jos žodyje įsižiebia tada, kai jausmas putoja sūkuriais, kai siela staiga pakyla į didįjį užsimiršimą" [29]. Maždaug nuo „Šiaurės vasarų" poetės kūryboje stiprėja refleksijos vaidmuo, refleksijos, atsiradusios iš jausmo, jausminės reakcijos, bet ja neapsiribojančios. Gamta lieka pagrindine vaizdo atrama, bet ir gamtoje labiau ieškoma prasmingo žiūrėjimo, kalbėjimo. Kalbėjimo žmogui ir už žmogų:

---

[28] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1967, p. 453.

Viskas liko anapus ribos.
Kažkoks paukštis per miegą pragysta.
Senoj pasodėj aukštas putinas
apvaliom drėgnom kekėm
žvelgia tamsai į akis.

„. . . O naktis taip trumpa"

Intensyvų gamtos žydėjimą pastebimai keičia vaisių, sėklų brandinimas: „Krenta obuoliai, dar nuo saulės šilti ir šviesūs" („Plaukia sodas tylioj mėnesienoj"), „. . . mažytė apvali aguonos galva / (rudenėjančiam lauke — sklidina gyvų sėklų) — „Jeigu. . .", „. . . atlapos durys į juodai / nusirpusių vyšnių sodą" („Vasara praėjo"), „. . . rugpjūčio diena, dvelkianti kviečiais ir debesiu" („Sveika, rugpjūčio diena"), „grūdai sunkioj palinkusioj varpoj" („Miesteliai"). Vaisių, sėklų brandinime įžvelgiama gamtos tikslingumo galia. Bet ar toji galia viską pateisina ir apglėbia? „Slyvos mėlynas medi, [...] / Kam išnokinsi savo vaisių, tamsų kaip vakarą?" („Slyvos mėlynas medi"). Gamtos vyksmas eina gyvybės ratu, ir to rato palaikymas jau yra prasmė: „Tai atiduosiu / rugpjūčio dienai / savo vaisių, tamsų kaip vakarą". Spalvinis atitikmuo, panašiai kaip ankstesniame „Aš meldžiuos į žvaigždę ir į žolę" („...Aukštas kalnas pelenų supiltas... / ...Pilkas vakaras ir paukštis pilkas..."), yra pasaulio vieningumo pajautimas — ir slyvos vaisius yra tamsus kaip vakaras, erškėtrožių prietema raudona („Erškėtrožių raudonoj prietemoj"), „Juodoj nakty šviečia tavo juodas veidas" („Kaukės"), „Bet nakties tamsoje, / kai po tavo juoda saule..." („Tu jau nieko nebeišgelbsti..."). Nakties juodumas dar kartą kuo nors pabrėžiamas — „juoda saule" ar „juodu užburtu veidrodžiu". Vakaras, naktis, tamsa ar prieblanda ir jų spalvinis atitikmuo — juodumas. Šios paralelės jaučiamos rinkinio struktūroje kaip vienas jo vientisumo pagrindas. „Juodasis ciklas", „Noktiurnai", pats rinkinio pavadinimas „Prieblandų sodai".

---

[29] *Kubilius V.* Romantizmo likimas.— Kn.: Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai, p. 443.

Antroji rinkinio spalva — šviesos, baltumo. Matinė pilka šviesa jas sujungia kaip didžiulis pienės pūkas (tobula apvali forma, tetverianti akimirką), užgesina ribą tarp dangaus ir žemės. Ši jungtis įprasminama gražia keliaaukšte metafora: „Ant blyškaus ražienų aukso — / rasotas mėlynas dangaus švytėjimas".

Nuolat poetės dėmesį patraukiantis spalvų, linijų ir formų pasikartojimas — kita „Prieblandų sodų" dominantė. Metaforiškąją ražienų aukso — dangaus švytėjimo jungtį patvirtina ir pakartoja kita — paprastesnė, buitiškesnė, bet irgi pakylėta į bendrąją poetiškumo erdvę: „Ant balto užmiršto lino staltiesės vėsumo — / šiltas užmirštas tamsiai auksinis kepalas". Ovalas, apskritimas — pagrindinės „Prieblandų sodų" linijos: gyvenimas — kamuolys („Lietaus jūra"), apvalus medaus korys („Druska"), apvalus mėnesis („Žiemos fragmentas"), apvali aguonos galva („Jeigu..."), apvali sūnaus galva („Atsisveikinimas su sūnum") ir

Piene, piene, tavo apvalus sidabrinis pasaulis
išsisklaidė kaip rūkas
vėjo lūpose.

„Tarp dienų ir naktų"

Apvalųjį pasaulį pakartoja obuolys, ovalą — slyva. Akcentuojamas vidurys, buvimas centre. Eilėraštyje „Tu kas kartą sunkėji..." — „... vidury šios nakties", eilėraštyje „Akacijos" — „viena vidury ūžiančio miesto".

Fiksuojant tam tikrą erdvės tašką, tarsi apibrėžiama ir minties sfera, atsiremianti į gamtos vaizdą.

Paletėse spinduliuoja vasaros sapnas
atmerktom akim.
Akli, kurti prieš galaktikų sklindančią
giesmę —
kur padėsime tave, viduvasario valanda,
iš tos paletės?

„Erškėtrožių raudonoj prietemoj"

Klausimas tampa refleksijos centru. Apskritai Janinos Degutytės pozicija yra klausianti, nerami, ieškanti. Pasaulis, judantis, susiformuojantis ir vėl skylantis, dūžtantis. Panaši yra ir žmogaus sielos situacija. Ir čia pastebimas vienas gamtos vaizdo ir refleksijos sąlyčio taškas.

Sukarpyti kelrodžiai žvaigždynai.
Kaip dabar surasime namus?
Kaip save surasim išdraikytus?

„Prožektoriai"

Bet visada žmogus siekia ir ieško vientisumo — tikėjimo, kad žemėje kažkas yra tvirta ir tikra — „po nerimo ir baimės putom, / po kančių ir nusivylimų klodais". Ir pirmiausia tai yra tikėjimas gamtiškuoju pasauliu, kurio dalimi žmogus jaučiasi — „tikėjimas lietumi ir lapais, ir sparnais" („Lietus"). Pasaulis daugialypis ir susipynęs, todėl ne kartą „Prieblandų soduose" žmogaus sąvokos atiduodamos gamtai — ir atvirkščiai: paukštis geria iš lapo — medžio delno („Lietus"), o vienatvė — iš rankų maitinama baikšti didžiaakė stirna („Kai sutemos užplūsta"). Gamta Janinai Degutytei iš tiesų, kaip tai būdinga romantinės pasaulėjautos žmonėms, yra didžioji, gyvoji pasaulio siela — artimumu jai matuojamas ir žmogaus dvasingumas. Dar 1965 metais Janina Degutytė kalbėjo, kad didžiausias kūrybinis impulsas jai ir yra sąlytis su gamta, kuri „kiekvieną žingsnį, kiekvieną daiktą pripildo kažkokios didelės prasmės, sąlytis su gamta, be kurios aš neįsivaizduočiau savo gyvenimo" [30]. Tiesa, kurią poetė gali kartoti — kaip pačią giliausią. Eilėraštyje „Akacijos":

Akacijos.
Įsižiūrėjus į žydintį medį,
Keistai apsvaigsta galva...

Lyg staiga plūsteltų į žmogų gamtos begalybė — „šviesa iš begalybės, kuri vadinama dangum" („Akvariumas"). Janinos Degutytės lyrikoje išlieka bendrasis gamtos, visatos didybės, begalybės ir žmogaus mažumo santykis. Bet žmogus jos poezijoje retai teatsistoja su ta didžiąja nežinomybe akis į akį. Tai jau filosofinės lyrikos stichija. Bet tai nėra ir žmogaus apribojimas — net tai, kad skaidoma erdvė ir pridengiama lyg nuo pernelyg skaudžiai plūstančios šviesos ar tamsos, plaukia iš kito poetės pasaulėjautos taško. Iš tekančio ir kintančio jausmo, iš virpančios emocijų kreivės, įsirėžiančios eilėraštyje. Ir gamtos atitikmuo — ne visuminis (kaip Jurgio Baltrušaičio ar Vinco Mykolaičio-Putino poezijoje), o suskaidytas: medis, žolė, žvaigždė arba visuma (naktis, vasara, rugpjūtis), kuri atsiveria žmogui atskirais aspektais:

---

[30] *Degutytė J.* / Atsakymai į anketą.— Literatūra ir menas, 1965 rugpjūčio 28.

Jau kregždės lipdo lizdus,
jau plaukia javas
ir atbunda aušra.

„Skambėkite, varpai"

Dvasinis žmogaus aktyvumas priklauso nuo gamtos ritmo: „Atsibusk — jau juodalksniai nubudo, / Jau ledų varpais suskambo upės" („Atsibusk — jau juodalksniai nubudo..."). Janinos Degutytės gamtos vaizde, paraleliame žmogaus minčiai, išgyvenimui, yra ypatingai gilaus įsiklausymo, netikėto reiškinių sugretinimo: „Nuplautoj erdvėj toks gyvas balsas / Vyturio. Ir būsimos sidabro plukės". Maža, vos pastebima pavasario gėlė — sidabro gėlė.

Tas „sidabriškumas" — vienas mėgstamiausių ir individualiausių skambančios spalvos niuansų Janinos Degutytės poezijoje — cituotos strofos erdvėje atliepia ledų varpus, nuplautą erdvę, vyturio balsą. Švarumu ir grynumu — nuplautą erdvę, skambėjimu — ledų varpus ir vyturio balsą. Tokie susikryžiuojantys atitikmenys stipriai „sukabina" vaizdą. „Sidabro" apibūdinimas apskritai neišsemiamas spalva. Jis yra viena iš gyvojo ir negyvojo pasaulių jungties, perėjimų galimybių. Rinkinyje „Šviečia sniegas": „Langai su sidabro paukščiais" („Cukrinės varpinės"), sena sidabrinė žvakidė („Madrigalas"), „sidabro tiltai" („Kur aš nueisiu ledinėm upėm"), „sidabriniai prosenių dalgiai" („Popietė"); „Prieblandų soduose": „sidabro terasos" („Pavasario šaltiniai"), „sidabro plukės" („Atsibusk..."), „sidabrinis rudenio laukas", „sidabrinės durys" („Peizažas su sidabrine nuolauža"), apvalus sidabrinis pienės pasaulis („Tarp dienų ir naktų"), sidabriniai šaukštai („Nešu tau eilėraštį"). Sidabras artimas ledui („sidabro tiltai"), sniegui („sidabrinis rudenio laukas"), tauriam garsui. Bet itin individuali yra sidabro — gyvybės spalva. Pirmiausia ji iškyla žiemos „žydėjime", žiemos „grafikos" vaizduose — „sidabro paukščiai", „sniego diemedžiai". Tarpinė grandis — „sidabro plukės", apvalus sidabrinis pienės pasaulis. Šios linijos — prasmės, skambėjimo, spalvos — savitai susijungia eilėraštyje „Džiaugiuos už tave":

Džiaugiuos už tave —
tavo gležnais pumpurais ir ištverme.

Tavo šaknys — iš lapkričio,
iš lapkričio liūčių ir nuoskaudų.
Džiaugiuos už tave —
mažą laukinę obelį galulaukėj,
iškėlusią žvaigždynus ant šakų,—
jie — akimirkai — prasiskleis sidabru
vidunakčio horizonte.
Tavo šaknys — nakties juodumo —
iš lėto čiulpia šaltinių
tyrumą ir šviesą.
Tavo šaknys — iš lapkričio,
iš lapkričio rūko ir viesulo.

Džiaugiuos už tave,
atėjusią šiąnakt žydėjimui.

Šis eilėraštis — vienas semantinių ir stilistinių „Prieblandų sodų" akcentų. Į bendrąją likimo temą įjungiamas medis (tai jau buvo ir ankstesnėje kūryboje), tačiau dabar — medis, brandinantis vaisių. Obelis. Ne sodo, namų aplinkos vaismedis — o maža laukinė obelis galulaukėj, kurios šaknys iš „lapkričio liūčių ir nuoskaudų". Būdingosios poetei antitezės: gležnumas ir ištvermė, maža obelis ir jos ant šakų iškelti žvaigždynai — žiedai, nakties juoduma ir šaltinių tyrumas, šviesa. Giliuosiuose semantiniuose sluoksniuose tarsi susijungia tikrasis ir tariamasis žiemos žydėjimas, įprasminamas sidabru, žiedų — žvaigždynų metaforos centru. Vėlyvas ruduo, žiemos pradžia, nakties juodumas, tamsus vidurnakčio horizontas ir jame akimirkai prasiskleidžiantys žiedai — žvaigždynai. Kad obelis apibūdinama kaip „maža, laukinė", taip pat nėra atsitiktina. „Laukinis žvėriūkštis" yra ir likimas („Sausis"). „Laukiniu žvėrim" metaforizuojamas vėjas („Vėjas, vėjas, vėjas!"). Laukinis — savas, neužglostomas ir neprijaukinamas. „Laukinis" — artimas „šiauriškam".

Eilėraštyje „Džiaugiuos už tave" savo prasmę turi ir mažumo, trapumo, gležnumo, laikinumo įvaizdžiai: gležni pumpurai, maža obelis, tik akimirkai prasiskleidžiantys žvaigždynai. Ir šiame eilėraštyje, ir apskritai „Prieblandų soduose" tokio pobūdžio įvaizdžiai, metaforos ne išimtis, o dėsningumo patvirtinimas.

Kęstutis Nastopka yra pažymėjęs: „Poetė priima gyvenimą atvira, apnuoginta širdim, atiduodama visą save ir nieko už tai nereikalaudama. Gyvenimas jai — nuolatinis degimas, savęs išdalijimas. Todėl dažnas Janinos Degutytės eilėraščiuose nuogumo, basumo motyvas" [31]. Tai ir žmogaus trapumo, sužeidžiamumo motyvas, atsiskleidžiantis kad ir šiuo „Peizažo su sidabrine nuolauža" vaizdu: „O sugniaužtam delne — tik žodis — /

---

[31] *Nastopka K.* Tarybinės lietuvių lyrikos analizė XI klasėje (poetinės kalbos aspektu).— Kn.: Literatūros mokymo klausimai vidurinėje mokykloje. K., 1979, p. 165.

sidabrinė nuolauža — ligi kraujo". Trapi yra tyla, „kuri sudūžta į žodžius" („Didžiulis paukštis — laikai snape..."), trapus yra sidabrinis pienės pasaulis, kuris išsisklaido „kaip rūkas vėjo lūpose" („Tarp dienų ir naktų..."). Iš žmogaus likimo, jo trapumo pajautos ateina prisiglaudimo, prigludimo motyvas — namų motyvo atšaka. „Ką suradai anapus? / Ar balta ramybė / prigludo tau prie rankų / kaip šilta avytė?" („Po kambarius, priemenėm..."). Šis motyvas itin savitai skamba eilėraštyje „Slyvos mėlynas medi":

Slyvos mėlynas medi,
ką beveiksi — be rūtos ir diemedžio —
vienas — mėlyna sala —
tam rugių saulėtume?
Kur prisiglausi,
šiauriui pučiant,
tam rugių lingavime?
Kam išnokinsi savo vaisių,
tamsų kaip vakarą?
— Tai prisiglausiu
prie numestos paukščio plunksnos.
Tai atiduosiu
rugpjūčio dienai
savo vaisių, tamsų kaip vakarą.

Būdingoji, „Prieblandų soduose" itin pastebima Janinos Degutytės metonimija, susiformuojanti spalvos perkėlimo pagrindu:

„Slyvos mėlynas medi...“ Viena mylimų poetės spalvų — mėlyna — mėlynas medi, mėlyna sala — vienišumo, išskirtinumo spalva. Vienas — ne lapkričio ūkuose, ne žiemos speiguose, o „rugių saulėtume“ (graži šviesos metonimija!). Ne vėtrose, šiauriui pučiant, o „rugių lingavime“. Slyva — maža sala rugių lauke. Buvusio gyvenimo ženklas — be rūtos ir diemedžio, namų simbolių. Kas artimiausia namams — paukščio plunksna — šiluma, švelnumu, rugpjūčio diena — šviesa ir saulėtumu.

Šis eilėraštis — esminės „Prieblandų sodų“ temos — likimo — gija. Gamtiškasis ryžtas („Tai prisiglausiu...“, „Tai atiduosiu...“) yra adekvatus žmogiškajam: „Kietai sukandi dantis. Akys sausos“ („Sausis“). Turtinga yra šio eilėraščio intonacija — subtiliai fiksuojamas (klausimo pakilimas, atsakymo nuolydis, pakartojimo tolygumas) rugių bangavimas, slyvos lingavimas.

Kūryba yra žmogiškojo likimo dalis. Taip ji traktuojama „Monologuose“. Kas yra kūryba?

Ar aukšta, žaliai spinduliuojanti jūros
banga,— ji laiko mane kaip žuvį, o atrodo,
kad aš kalbu.
Ar neliečiama vidunakčio valanda, kurioje
akis į akį susitinkama su amžinybe.

Ar labirintas — jo tamsoje šmėkščioja
kaulų ir kaukolių baltumas.
Ar mažas spektaklis dulkinoj nublukusioj
scenoj, kur duodama akimirkai dievo rolė.
Ar pagaliau mūšio laukas, kur kovojama
su vėjo malūnais, su liūtais, su savim...

Tai yra stipriõs ir naujõs, aktyviõs refleksijos ir jausmo suformuluotos mintys. Suglėbiami pagrindiniai įvairių kūrybos prigimties koncepcijų bruožai: gamtiškasis natūralumas („... jūros banga..."), paslaptingas amžinybės alsavimas („akis į akį susitinkama su amžinybe"), slapta nežinomybė („... labirintas"), suvaidinamas spektaklis su kaukėm („... mažas spektaklis dulkinoj nublukusioj scenoj..."), vienintelis gyvenimo būdas — mūšio laukas...

Šiame eilėraštyje (ir ne tik jame) tarsi jaučiamas prieštaravimas tarp stipraus minties centro, periodiškų jo bangų ir tarp visos eilėraščio struktūros — pradžia ir pabaiga tarsi nukrenta, tarsi automatiškai išsprendžiama.

Tačiau reta gražumu ir tikrumu yra eilėraščio „Tu kas kartą sunkėji..." pabaiga — praregėjimas, nuostaba:

Viešpatie, vidury šios nakties
Virš likimo ir nebūties
Baltos obelys vėl pražydės...

Nuostaba ir atvirumas, pažymėtas daugtaškiu. Atviro eilėraščio poetika Janinai Degutytei lieka artimiausia, labiausiai atitinkanti jos meninę prigimtį. Vienas prie kito jungiasi, pasikartoja periodai, išgyvenimas tarsi banguoja atsiremdamas tai į vieną, tai į kitą krantą — ne išsiliedamas, o tarsi akimirkai prie jo priglusdamas, nurimdamas. Šios ypatybės akivaizdžios eilėraštyje „Tu jau nieko nebeišgelbsti":

Tu jau nieko nebeišgelbsti
nei nuo mirties, nei nuo abejingumo...
Maža sesuo devyniabrolė —
bet juk tu gali nuimt užkeikimą...
Bet nakties tamsoje,
kai palieti miegančius vokus
išsaulintom vizijom...
Bet nakties tamsoje,
kai iš vienatvės ir nevilties,
iš praradimo ir netikrumo...
Bet nakties tamsoje,
kai po tavo juoda saule
išsišakoja medis,
pilnas čiulbančių lapų ir vėjų...
Bet nakties tamsoje,
kai po tavo delnu
tyliai plasta
sapnuodamas paukštis...

Dvi prasminės ir intonacinės eilėraščio dalys. Pirmoji savaime antitezиška „Tu jau nieko..." ir „bet juk tu...". Antroji prasideda nuo frazės „Bet nakties tamsoje...", tampančios prasminiu ir sintaksiniu — anaforiniu pakartojimu. Prie jos prisijungiantys šalutiniai sakiniai iš pradžių sutampa su nakties tamsa (miegantys vokai, vienatvė, neviltis, praradimas, netikrumas), toliau ji ardoma atsirandančios gyvybės — po juoda saule išsišakojančio medžio, sapnuojančio paukščio... Taip palengva ryškėja ir išgyvenimo — refleksijos gelmė. Lyg kūryba ir būtų tai, kas iki galo neišreiškiama (dominuoja nepilnieji sakiniai), bet kas šildo ir ramina žmogaus sielą, tyliai plastantį paukštį.

Sintaksinės organizacijos (ypač svarbūs pakartojimai), intonacinės slinkties ir prasmės dermė yra viena esminių „Prieblandų sodų" ypatybių, rodančių Janinos Degutytės poetinio meistriškumo augimą. Ši dermė savaip atliepia ir gamtos kaip esminio poetės vaizdo ingrediento bei refleksijos sąlytį.

„Prieblandų sodai" užbaigiami „Noktiurnais". Prieblandos, nakties, muzikos įspūdžio ir reflektuojančios minties jungtim. „...O jei skausmas — ne priešas?" Naktis pilna tylos ir pilna kalbėjimo, kaip ir žmogaus širdis: „Aš taip pat pilna tylos, / kuri sudūžta į žodžius" („Didžiulis paukštis — laikai snape..."). Naktis ant savo sparnų iškelia, išskleidžia žmogaus mintį — atmintį ir kartu užbrėžia jų ribą: „Ir naktis per trumpa, / kad suspėtų apverkti negrįžusius...".

Pagrindinis įvaizdis „Noktiurnuose" apgaubiamas neryškia virpančia šviesa ir spalva, būsenos atitikmeniu, realybės ir vizijos deriniu:

Po kambarius, priemenėm,
verandoj, pilnoj violetinio alyvų dvelksmo,
vaikšto tavo šešėlis,
šviesus
kaip mėnesienos palytėjimas.

Nuo „Šiaurės vasarų" aiškiau pastebimas dramatizmas, peraugęs biografines peripetijas ir tapęs bendresne J. Degutytės kūrybos ypatybe, susiliejo su „Pilnatyje" labiau eksponuojama filosofine žmogaus problematika, su dvasinės pilnaties ieškojimu. „Šviečia sniegas" poetės kūrybą praturtino įdomiu ir nauju erdvės ir laiko pojūčiu. „Prieblandų soduose" gamtinė jausena tarsi susiliejo su „Pilnaties" ir „Šviečia sniegas" refleksija, gaubiama dramatiško išgyvenimo. Todėl šie rinkiniai yra jaučiami kaip centrinė poetės kūrybos zona, kaip kūrybos pilnatis. Nuo jos, suvokiant J. Degutytės lyrikos vientisumą, galima žvelgti atgal — į pirmąsias knygas ir į priekį — į rinkinį „Tarp saulės ir netekties", kuriame tarsi veriasi nauja poetės kūrybos perspektyva.

PUSIAUSVYRA — BŪTIES IR VISATOS DĖSNIS

(„Tarp saulės ir netekties")

Nuo „Prieblandų sodų" iki aštuntojo Janinos Degutytės rinkinio „Tarp saulės ir netekties" (1980) — šešeri metai. Pirmas toks didelis intervalas, o ir eilėraščiai šiame rinkinyje ne tik patys naujausi. Tikras poetas turbūt ir negali būti periodiškas kaip automatas, kas dveji treji metai štampuojantis naują knygą. Ilgesni ar trumpesni tylos periodai — lyrinio poeto lemties ženklas. „Poetui kartais būtina tyla. Nes tyla — taip pat talento požymis",— teigia įžymi jugoslavų poetė Desanka Maksimovič[1], beje, Janinos Degutytės mėgstama kūrėja[2].

„Tarp saulės ir netekties — žmogaus likimas. Tarp tų dviejų polių siūbuoja gyvenimas: čia nušvisdamas džiugesio saule, čia pasinerdamas į juodą netektį. Tai būties dėsnis. Visatos dėsnis. Pusiausvyra <...>"[3]. Šios poetės mintys — rinkinio temų, motyvų pagrindimas. Dar vienas žingsnis link Vinco Mykolaičio-Putino tradicijos. Jau „Prieblandų sodų" dvasinis ryžtas, skausmo traktuotė („... O jei skausmas — ne priešas? / nes žmogus į pasaulį / ateina per skausmą...") yra artimi putiniškajam prometėjizmui.

---

[1] О том, что тревожит и радует.— Литературная газета, 1980, 30 января.

[2] Iš autorės pokalbio su poete 1980 vasario 12.

[3] Cit. iš aplanko: *Degutytė J.* Tarp saulės ir netekties. V., 1980.

Naujojo rinkinio pavadinimas yra poetės „atpažinimo" ženklas, nes išreiškia dramatinę pasaulio pajautą, jau anksčiau konstatuotą: „tarp žemės ir saulės". Mediatoriška dvasinė ir fizinė žmogaus būsena rinkinyje varijuojama ir kartojama lyg ją įtvirtinant: „tarp saulės ir netekties", „tarp išsipildymo ir netekties", „tarp visados ir niekados", „tarp nuolankumo ir maišto", „tarp kaitros ir gurkšnio", „tarp dviejų širdies dūžių", „tarp laimės ir mirties", „tarp paukščio balso / ir tarp raketų ugnies". Atpažįstama šiose situacijose permainingoji Jurgio Baltrušaičio „švytuoklė", Vinco Mykolaičio-Putino dramatinių būsenų kaita. Janinos Degutytės jausena neabsoliutina vienos būsenos, apimančios ir apsemiančios visą žmogų kaip banga, kuri slūgsta tik kitos bangos pakeičiama, kaip tai būdinga Putinui. Žmogaus būties dramatizmas jaučiamas ne krintančioje, o nuolatinėje įtampoje — akimirkoje, kai nušvinta džiugesio saulė, jau pajuntama juodo netekties šešėlio grėsmė. Bet ir šita akimirka turi būti užpildyta prasmės — meilės, darbo, kūrybos, nes „sopulio kąsnis, gurkšnis vilties — / mūsų skalsi kasdieninė duona" („Gurkšnis vilties"). Į meilės ir pareigos pasaulį pirmiausia ir įvedama kūryba, kurios paskirtis yra aktyvi:

eilėrašti mažas,
bejėgi, beginkli,
būk šūvis,
būk pabučiavimas...

„Vasaros vakaras"

Žmogaus pasaulis rinkinyje gali atrodyti uždaras, ribotas, dažniausiai žymimas veiksmo mintyse. Bet koks stiprus yra atvirumo ilgesys, tylos ir vienatvės virtimas savo antipodu — kitų prieglobsčiu eilėraštyje „Vienatvei":

Lyg prakeikimo sėklą
nešu tave savo kraujyje,—
bet pavirstu medžiu,
kurio šakose
gyvena paukščiai ir žvaigždės.

Net kančia pavirsta preliudu („Laime, kuri esi visada"). Virtimo, tapimo veiksmas yra vienas iš rinkinio metaforos centrų. Pagrindinis metaforos vaizdinys tebėra medis; juo pavirsta vienatvė, ir jis pats — „stebuklų medis", galįs įgyti daugybę pavidalų, apibūdinamų žmogaus pasaulio sąvokomis: „ir auga medis aukštas kaip viltis" („Nemiga, I"), „juodais liudininkais medžiai / apsupa ratu" („Nakties teisme — kai priartėjusi erdvė"), „Aukštas medis skambėdamas stovi / vidury didžiulės vienatvės" („Bet nereikia pamiršti nieko..."), „Juodas medis laiko savo sielą / tartum naktį ant šakų plačių" („Iš vaikystės ištremtiems, nelengva"). Gamtos pasaulio, ypač medžio, sudvasinimas yra bendra Janinos Degutytės pasaulėjautos ypatybė. Šiame rinkinyje ji visuotinėsnė, todėl ryškiau jaučiama poetinio pasaulio vientisumo dominantė. Vienas jos taškų — medis — yra ne tik žydintis ar paukščius ir žvaigždes globiantis stebuklas, jis yra ir metaforiškai „nuogas", kaip „nuogas" yra tikrasis, vienintelis žmogaus „aš": „Nuogas medis. Kaip ir mes nuogi" („Iš vaikystės ištremtiems, nelengva"). Iš vientisumo linijos, naujai atverdamas „kaukės", „žaidimo" vaizdinius, atsišakoja „žmogaus be kaukės" motyvas, papildantis „nuogumo" motyvą: „Kai stoviu vidury lemties / be kaukės ir be žado..." („Monologas akmeniui").

Gyvenimo prasmės ieškojimas. Tai galėtų būti Janinos Degutytės poezijos atsakymas į jos pačios formuluojamą klausimą — „kas tai yra gyvenimas?" Prasmės, kuri užpildytų kiekvieną akimirką: „Tarp nuolankumo ir maišto / dūsti — karštligiškai ieškodama / prasmės — tau skirtam akimirksniui" („Saulėta rugsėjo diena"). Kad iš tų akimirksnių „susilipdytų" diena, o iš jų — gyvenimas. Visuma ir amžinybė matuojama subjektyviais žmogaus matais, nes kiekvienas žmogus sau yra amžinas, nedalomas, o jo dvasinė būtis negali būti matuojama objektyviais erdvės ir laiko matais. Kartu akimirka — visatos erdvėje ir laike. Šiose sankryžose dažnai klajoja filosofinės poezijos mintis. Janinos Degutytės kūryboje tai nėra esminės žmogaus gyvenimo problemos, prie jų žmogus tik prisiliečia, palygindamas save su gamtos amžinybe ir jėga:

medi, tokia trumpa
mano diena.
Žole žole,
tavo žalias švelnumas
betoną suskaldo,
kai tu eini į šviesą.

„Abejonė"

Laiko dugnas pajuntamas, kai valanda sustingsta ant delno be jokio prisiminimo, be „negirdimo motinų verksmo" („Pasaulio vidury"). Laikas juntamas tik per aktyvų veiksmą (keisdami keičiamės) arba per jo refleksiją — prisiminimą. Laiko dugnas ir širdies dugnas, iš kurio, akimirkai pašaukus, iškyla tai, kas brangu ar skaudu ir kas gali virsti eilėraščiu — nauju buvimu erdvėje ir laike:

Vaikystė, kuri glūdėjo
širdies dugne kaip akmuo —
nukrito man prie kojų
saulėtu obuoliu.

— — — — — — — — — — —

Ir mažas žodis,
niekada netapęs garsu,
ištrykšta sodo vidury
purpuriniu erškėčiu —
blyškiam popieriaus lakšte
išsipildymo valandą.

„Išsipildymas"

Šiame eilėraštyje ypatingai natūraliai, nepastebimai, atsiskleidžia žmogaus gamtiškojo prado organiškumas, būtinumas. Vaikystė nukrenta „saulėtu obuoliu", pamirštas balsas „šlama drebulės lapu", pabučiavimas „pražysta", mažas žodis ištrykšta „purpuriniu erškėčiu". Lyg pati gamta būtų kupina daugiareikšmiškumo, kurį poezija pašaukta atspėti. Ar ne daugiareikšmis yra „erškėtis", „erškėtrožė", stebėtinu atkaklumu besikartojantys Janinos Degutytės poezijoje. Iš „Prieblandų sodų": „Etiudas su erškėčiu", „Erškėtrožių raudonoj prietemoj", rinkinyje „Tarp saulės ir netekties": „Pasaulio laikinume..." („Toks žvilgantis žydi erškėtis"), „Išsipildymas" („... ištrykšta sodo vidury / purpuriniu erškėčiu..."), „Mūsų motinų kalba" („... iš patamsėjusių randų / prasiskleidžia erškėtrožėm..."). Erškėčio, erškėtrožės gamtinis ypatingumas artimas rožei (laukinei rožei) — ir žydi, ir žeidžia, ir brandina vaisių. Gali būti, kad esama sąsajos ir su biblinio mito (erškėčių vainikas) vaizdiniu, nors Janinos Degutytės poezijoje iki šiol labiau pastebimi buvo tik antikinės mitologijos pėdsakai.

Vienas prasminių ir struktūrinių rinkinio „Tarp saulės ir netekties" akcentų yra sonetų ciklas — „Ištrėmimo sonetai". Pats „ištrėmimo" motyvas, be abejo, asocijuojasi su bibliniu pirmųjų žmonių kaltės ir bausmės mitu:

Iš rojaus, iš ramybės ištremti, mes riedam
tolyn. Po ištrėmimo ženklu.
Širdis iš žalvario, iš sopulio, iš viesulo
nulieta.
Pro šitiek vartų žengta...

Bet „ištremtis" cikle suvokiama poetei artimesniu neišvengiamo žmogiškojo praradimo aspektu — prarandami namai, pasakos, prarandamas didžiausias žmogaus turtas — vaikystė: „Iš vaikystės ištremtiems, nelengva..." Prarandamas gamtos artimumas ir patiklumas.

Yra žmogaus kely neišvengiamų praradimų, bet ryšio su gamta išardymui žmogus turi priešintis, nuolat klausdamas: „Kas pasirenka: aš ar mane?" („Nuosprendžiai beveidžiai ir kurti"). Ryšio su artimiausia, labiausiai žmogaus sielą atliepiančia aplinka — gamta — saugojimas yra vienas aktualiausių, visuomeniškiausių Janinos Degutytės poezijos bruožų. Rinkinyje „Tarp saulės ir netekties" išskirtini du nauji šio bruožo aspektai. Ryškesnis gamtos įvaizdžio struktūrinis vaidmuo, ypač aiškiai jaučiamas „Ištrėmimo sonetuose", ir vienos detalės akcentavimas, centralizavimas, pastebimai keičiantis gamtos kaip visumos pajautą. Sonetus, be formaliųjų požymių, jungia ir visuose eilėraščiuose pasikartojantis medžio vaizdinys. Pirmajame jis įkūnija nuo žmogaus atskirtą (kažkur), bet gyvą gamtos harmoniją: „Kažkur — dar švyti ežeras geltonom liūgnėm, / dar du gandrai ant aukšto klevo klega". Antrajame „nuogas medis" sutampa su „tremties žmogaus" nuogumu. Trečiajame — klevo lapo lūžtanti linija — žmogaus ieškojimų kreivės paralelė. Ketvirtajame — „tiesa belapė", nuogo, tikro žmogaus ir tokio pat medžio variacija. Neužmiegantys klevai penktajame sonete — žmogaus nerimasties metafora. Šeštajame, susiliečiančiame su antruoju, vėl „prisimenama" vaikystė, artimumo su gamtos žydėjimu laikas: „Vaikyste po žydinčių vyšnių nuometu, / kodėl išleidai mus į tą kelionę?". Lietingam atminties danguj iš lėto ryškėjantys medžių siluetai — iliuzinis grįžimas į „vaikystės rojų" — grįžimas mintyse, atmintim. Paskutinysis sonetas dar aiškiau palaiko „gyvenimo mintyse“ būtinumą ir prasmę. „Aukštas medis skambėdamas stovi / vidury didžiulės vienatvės“. Kartu žengiamas žingsnis į naują tropą — išoriškai vaizdas tikroviškas ir gamtiškas: „...medis ... stovi... vidury...“ Tik paskutinis jo akcentas netikėtas, neįspėjamas: „...vidury didžiulės vienatvės“. „Centriškumas“ rinkiny daug kur akcentuojamas — ir skyriaus pavadinimas „Pasaulio vidury“. Įspūdingas yra vienatvės (jausmo, vidinės būsenos) sulyginimas su kažkuo išorišku, didžiuliu. Vienatvė — pasaulis, kurio didumą atitinka „aukštas medis“. Pasaulis — tyla, kurią ardo „skambėdamas medis“. Veiksmo nebuvimas — jį atitinka medis, kuris „skambėdamas stovi“. Vienatvė — „erdvė, kurioje nėra jokių sienų“ („Vienatvei“). Ji — „didžiulė“. Paradoksalu, bet ir „laukų pasaulis toks didelis, / kad jame nėra vietos mūsų ašarai...“ („Laukinė kriaušė“).

Kiekvienoje svarbesnėje Janinos Degutytės vaizdo ląstelėje jaučiamas poetinio pasaulio vientisumas. Individualus poezijos bruožas — išoriškai menkai tepastebima, tačiau nuolat vykstanti vidinė kaita, išauganti į skirtingus eilėraščių pavidalus, bet išsauganti jų esmę: dramatišką apsisprendimą ir patiklų žmogaus atsivėrimą, akimirkai priglūstant prie artimo peties ar amžinojo gamtos pasaulio.

Rinkinyje „Tarp saulės ir netekties" gamtos pasaulio pagava ir visuminė, ir kartu labiau detalizuota. Gamtoje daugiau pastebima ženklų, savaime iškalbių ir galinčių kalbėti apie žmogų, jo vardu ir jam: kantrioji takažolė, be aimanos krentantis lapas („Sūpuoklės"), betoną suskaldantis žolės žalias švelnumas (būdingoji, atpažįstamoji Janinos Degutytės metoniminė spalva) eilėraštyje „Abejonė", mažas tėviškės upokšnis — protėvių sielos atspindys („Upokšnis"), eglė, vienišas medis, kurio purpuro žiedas nepasiekiamoj viršūnėj kaip nuoga širdis („Egle, mano medi...").

Ypatinga vieta — triptikui „Trys žemės ženklai": „Asiūklis", „Plukė", „Tulpė". Žalias, giliom šaknim asiūklis, amžinas, reliktinis augalas, baltoji plukė, retai kieno pastebima, ir šventiškai ugninė tulpė. Trys žemės ženklai, trys pakopos, trys spalvos: žalias bežiedis asiūklis, balta kukli plukė ir raudona tulpė. Bendras visų eilėraščių stilistikos bruožas — kreipinys, apskritai būdingas Janinai Degutytei: „Pasakyk, iš kur tu atėjai, asiūkli <...>?", „Pluke baltoji, vėsi kaip rasa <...>", „<...> tulpe raudona <...>". Kreipinys pagrindžia intymaus žmogaus pokalbio su gamta intonacijas, o šiuo atveju yra ir dar vienas cikliškumo pagrindas. Baigiami eilėraščiai klausimais — atvirojo eilėraščio formaliuoju požymiu. Šiame triptike atsiskleidžia ypatingas poetės jautrumas eilėraščio objektui, meninės koncepcijos ir išraiškos vieningumas. Paprastas, beveik neturintis perkeltinių reikšmių kalbėjimas (sąlyginės ir tai labiau bendrąja negu individualiąja prasme yra pačios eilėraščių situacijos). Antrajame eilėraštyje raiškos centru tampa palyginimas, natūraliai virstantis metafora:

Pluke baltoji, vėsi kaip rasa,
lengva kaip žvaigždės atodūsis —
mažyte sidabro aušra — pluke...

Kokia tiksli yra būsimosios metaforos („mažyte sidabro aušra") „apsuptis" — „baltoji", „vėsi", „rasa", „lengva", „žvaigždė" — juk kiekviename šių žodžių yra „sidabriškumo", kurį galėtume pagrįsti ankstesniais Janinos Degutytės eilėraščiais. „Tulpės" metaforika labai intensyvi:

Šventiškai ugninė —
purpuro soste —
tulpe raudona —
mūsų karštligės atspindy —
mūsų kraujo balse —
nuoga kaip žaizda — — —

Vėlgi jaučiamas vienos pagrindinių poetės spalvų — raudonos — nuoseklus pagrindimas: „ugninė", „purpuro", „kraujo", „žaizdos". Spalvos įvardijimas — „tulpe raudona" — trečioje eilutėje. Iki jo — savaiminė pačios tulpės metafora, už jo — žmogaus: jo karštligės, jo kraujo, žaizdos... „Kraujo balsas", „kraujo medis", „kraujo bangavimas"— apskritai ryškūs Janinos Degutytės metaforų akcentai.

Kiekvienas triptiko eilėraštis, kaip minėta, baigiamas klausimu. „Asiūklio" pabaiga nukreipta į jį patį, plaukia iš augalo amžinumo ir atskirumo — juk jis neskinamas, juo nesidžiaugiama ir nesistebima: „Kokią žinią atnešei perduoti — / kokį perspėjimą — šiam pavasariui?". Plukė irgi — laukinė ir laisva, nepažįstanti žmogaus rankų glamonės ir išdavystės: „pluke, kaip mums tavęs neprarasti?". Platesnis klausimo kontekstas — kaip neprarasti žmogui išdidumo, švarumo? Rinkinyje „Tarp saulės ir netekties" atsiveria įdomi ir nauja išdidumo — nuolankumo, paklusnumo jungtis, ne antitezė. Plukė, „išdidi nesuteptu baltumu", yra „nuolanki pavasario liūčiai", siela paklūsta „tolydžio stiprėjančiam šauksmui" („Pavasariškai"), pulsas — „saulės judesiui" („Ištrėmimo sonetai", 1), išdidžioji jūra „pilna nuolankumo mėnulio gestui" („Jūros etiudai", 5), „kraujas paklūsta saulei" („Aidus pasauli"). Juk išdidumas nėra absoliutus, kaip nėra ir absoliučios laisvės. Į gamtos pasaulį įjungtas žmogus turi paklusti jos ritmui, nusilenkti jos didžiajai valiai, kaip pati gamta nusilenkia sau. Būti su gamta, atspėjant jos valią, skaudžiai žmogišką ir trapią. „Tulpės" pabaiga:

Kaip tave paliest,
kad nesuriktum iš skausmo?
Kuo pagirdyti,
kad neužgestum nepragyvenusi
tau skirto laiko?

„Trys žemės ženklai" turi aiškią traukos jėgą, priartinančią prie šio triptiko „Bruknę", „Upokšnį", „Atsisveikinimą su piene", ypač „Vasaros žiedą":

Mažas, visų baramas laukų vijokli,
kvietį apsivijęs,
saulės ir lietaus taip pat ištroškęs,
kaip ąžuolas, kaip kregždė, kaip aš...
Nušvitai —
taip nereikalingai! —
rožiniu vainiklapiu
trumpos vasaros
ilgai dienai.

Netikėta, netikėtumu pirmiausia ir poetiška šio eilėraščio pradžia, lyg būtų kreipiamasi į mažą, murziną, išdykusį vaiką: „Mažas, visų baramas...". Ar įgimtoji motiniškumo, kaip jausmo ir kaip elgesio, motyvacija šiame rinkinyje itin giliai nepaliečia Janinos Degutytės poetinio pasaulėvaizdžio, ar netampa viena iš jo formantų? Mažumas, gležnumas augalų pasaulyje (vijoklis, asiūklis, plukė, pienė) ir gyvybės pasaulyje — vaikas, stirniukas, zylė, griežliukas:

Toli už pečių — kažkurioj palaukėj —
nubunda griežliukas.
Švinta.

„Nakties teisme — kai priartėjusi erdvė..."

Mažybinė forma į Janinos Degutytės eilėraštį įsilieja itin natūraliai. Turbūt todėl, kad ši forma palaikoma gilesnių pasaulėjautos versmių, atsiveriančių ir kitais aspektais: maža į koplytstulpį įkeliama saulė („Rūkas su arklio siluetu"), mažytė sidabro aušra („Plukė"), maža karštligės akimirka („Pasaulio laikinume..."), mažas eilėraštis („Ūkanų rožė", „Vasaros vakaras"), mažas žodis („Išsipildymas"). Visi jie reikalingi žmogaus širdies ir šilumos, visi jie bejėgiai prieš „didelį nežinomybės dangų" („Pasaulio laikinume..."), prieš „didelį beprotišką pasaulį" („Ir viskas — laukimas"). Šiomis į begalybę einančiomis linijomis vaduojamasi iš empirinio uždarumo. Taip maža gyvastis susijungia su raudonai tvaskančiu aukuru (Čiurlionio aukos motyvas). ir priartėja prie begalinės gamtos:

... Kai pirmi saulės spinduliai
suskambina rasotą žolę, svirties viršūnę
ir sudedi savo mažą gyvastį
ant neaprėpiamo
raudonai tvaskančio aukuro?
Kai žvilgsniu pasineri
į briedžio tamsias akis —
į gamtos išdidžią begalinę sielą?

„... Atsisuku atgal..."

„Išdidžioji begalinė gamtos siela" — šventoji romantizmo tiesa. Plačiame lietuvių poezijos gamtinių išgyvenimų spektre Janiną Degutytę išskiria jos gamtos jausmo šventiškumas ir natūrfilosofinis dvasingumas. Romantinės pasaulėjautos pagrindai, tokie ryškūs pirmuosiuose Janinos Degutytės eilėraščiuose, rinkinyje „Tarp saulės ir netekties" turi ne tik formaliuosius kontūrus, bet ir bendresnį filosofinį motyvą. Gamtos dvasingumas, reiškiamas apibendrinta personifikacija, žmogaus gyvenimas, neturintis pradžios ir pabaigos, tik vienintelę prasmę — meilę ir atsivėrimą:

Atverti save — vėjui ir vienatvei.
Pamilti medį ir akmenį.
Nes visa tai — kelionė ir kelionė.
Kodėl ta mažytė kelio atkarpa
vardu Gyvenimas?
Kodėl tas ženklas kryžkelėj
vadinasi Mirtis?

Juk visa tai — kelionė ir kelionė —
be pabaigos ir be pradžios.

„. . . Ir visa tai kelionė ir kelionė"

Papildytų šią mintį penktasis „Ištrėmimo sonetų" eilėraštis: „Niekas nesibaigia niekados. . ."

Antropologiniai klausimai — bendrąja prasme kiekvieno meno kūrinio klausimai. Rinkinyje „Tarp saulės ir netekties" jie ypač aštrūs, skaudūs, jų svarbumas jaučiamas ir įvadiniame autorės žodyje: „Šie eilėraščiai-klausimai, kurie glūdėjo manyje nuo seno, gal nuo vaikystės. Gal ir rašiau tam, kad atsakyčiau sau į klausimą,— kaip tūkstančiai iki manęs,— kas tai yra gyvenimas". Gana tiksliai apibūdintas eilėraščio bruožas — eilėraštis-klausimas. Išbaigčiausi jo pavidalai ciklė „Trys žemės ženklai". Aštrių ir atvirų klausimų sandūros laiko ir eilėraščius „Jei tu akimirka", „Laime, kuri esi visados nesurasta. . .", „Laike, kas tu esi?". Jau pavadinimai nusako klausimų esmę: žmogaus laikas — amžinybė ir akimirka, ieškoma laimė:

Jei tu
akimirka,
tapusi kūnu ir krauju —
kodėl toks ilgas laukimas,
kodėl nuojauta aštri
aštri kaip peilis,
kodėl tas vakaras kaip šarvai?

Jei tu
akimirka,
tapusi kūnu ir krauju —
kodėl toks šviesus laukimas,
kam tos skambančios
medžių linijos
vakaro horizonte,
kodėl toks saldus
aviečių kvapas burnoje?

Anaforinės abiejų eilėraščio dalių pradžios — premisos, ardomos vidinio žmogaus nesusitaikymo su savo gyvenimu — akimirka, išganingas jo užsimiršimas amžinybei, palaikomas skausmo, aštrumo (I dalis) ir džiaugsmo, šviesos (II dalis). Pasiekiama didelio kūrinio išbaigtumo, formos tikslingumo ir grakštumo. Apskritai atskiro eilėraščio svoris rinkinyje „Tarp saulės ir netekties" yra padidėjęs.

Eilėraščio-klausimo poetika Janinai Degutytei yra itin natūrali, atitinkanti jos klausiančią, vis dar nustembančią poetinę laikyseną. Ir vis dėlto knygoje „Tarp saulės ir netekties" pastebimai sustiprėjo žinojimas, teigimas: „Ir imi suprasti, kas tai gyvybė, / kas tai visata" („Giria"). Tačiau žinojimas niekada negali būti tvirtas ir pastovus. Jis turi būti nuolat ardomas klausimų, liudijančių dvasinį aktyvumą, žmogaus buvimo visame kame pagrindą. Giria, kur „aukštais kamienais iš lėto / saulėtas pušų kraujas / stingsta lašėdamas...", tarsi atskleidžia gyvybės, visatos tiesą. Tačiau, nutylėdama vienatinę tiesą, tą žinojimą palieka atvirą ir problemišką. Todėl žmogaus dvasinis aktyvumas ir reiškiasi atkakliu pasaulio daiktų ir reiškinių šaukimu — įvardijimu, jau reiškiančiu ir tam tikrą jų interpretavimą. „Žaidimas su patarlėm":

Dabar aš kas dieną
prašau daiktų,
kad jie man pasakytų savo vardą.
Noriu suprasti juos,
pašaukti, kai man bus liūdna.

Ši situacija yra artima R. M. Rilkės daiktų poetizacijai. Tačiau Janinai Degutytei ji nėra vienkartinė, ir todėl pajuntame varijuojamu kartojimu tvirtinamą autentiškumą, ypač ryškų gyvojo pasaulio „pašaukime": „Žole — žuvie — medi — paukšti..." („Abejonė"), „Egle...", „...upokšni...", „...vijokli". Pašaukus, įvardijus žodžiu, tarp žmogaus ir pašauktojo užsimezga ypatingas dvasinis ryšys — artimumas, gimininiškumas, atliepimas: „Pilkas akmuo, <...> būk man broliu" („Monologas akmeniui"), „Prieblanda — mano pilkoji sesuo <...>" („Pavasario prieblanda").

Pasaulio reiškiniai pašaukiami, įvardijami ir spalva. Intensyvia degančia — kraujo spalva ir pilka, jungiančia, vienijančia, tirpdančia kontūrus, palaikančia jungties ir artimumo galimybę. Pilkas akmuo — brolis, prieblanda — pilkoji sesuo...

Eilėraštyje „Prieblanda" prieblanda — didžiulis pienės pūkas. Pienė dviem savo būsenom sujungia intensyvią ryškią geltoną, saulės spalvą ir pilką — rūko, prieblandos.

Pilka spalva Janinos Degutytės kūryboje yra „lengva" — rūko, ūko, pūko („Prieblanda", „Į žalsvo rūko pūkus įvynioti") ir „sunki" — pelenų: „...Aukštas kalnas pelenų supiltas... / ...Pilkas vakaras ir paukštis pilkas..." („Aš meldžiuos į žvaigždę ir į žolę"), „ o lūpose — pelenų šiurkštumas" („Sūpuoklės"). Perkeltinės prasmės pilka spalva — kasdienybės spalva...

Rinkinio „Tarp saulės ir netekties" gyvasis pasaulis yra platesnis, tarsi ryškėtų pastanga aprėpti ne tik matomą, bet ir nuo žmogaus paslėptą, dar labiau paslaptingą jo pusę. Naujas gyvojo pasaulio akcentas — žuvis. Ji įjungta į ryškią vardijamą grandinę: „Žole — žuvie — medi — paukšti" („Abejonė"). „Žvaigždės ir žuvys" („Gurkšnis vilties") du aukščio ir gylio poliai. Žuvis įeina ir į amžinąjį gyvybės kaitos ratą:

Paskui — tapk debesiu, žuvim, paparčiu,
belskis į juodą žemės plutą —
lietaus lašu, pelenais, žole...

Žuvis yra jūros ženklas („Jūra jūra...“). Gamtos ženklas — kaip žolė ir paukštis („Neringa“, I). Žuvies „pasirodymą“ šiame rinkinyje, atrodo, yra savaip užprogramavęs ir garsynas. Jame aiškiau girdimi *ž*, *š*.

Tik dalis „Tarp saulės ir netekties“ eilėraščių turi aiškesnį silabotoninį metrą. Vyrauja verlibras ir jam artimas asimetrinis, nerimuotas sinkopis. Verlibro ir sinkopio ribą nelengva atsekti. Ryškesnis rimuotas sinkopis. Kartais į sinkopį įsiterpia gana ryški silabotoninio metro intonacija, lyg būtų kokia citata iš labai žinomų klasikinės poezijos pavyzdžių. Taip atrodo eilėraščio „Pavasariškai“ pradžios frazės ryškus amfibrachis: „Pavasario žaibas...“ — gal jis tik sustiprina Maironio „Pavasario“ atmintį. Sinkopuotos gali būti ir atskiros eilutės, išsiskiriančios silabotonikos fone („Nakties teisme...“, „Rugiagėlių bedugnis mėlynumas“, „Nemiga“, I ir kt.). Pastebimai yra padaugėję daugiaskiemenių žodžių: nuolankumas, ieškodama, akimirksnis, karštligiškai, nenumaldomai, voratinklių („Saulėto rugsėjo diena“), žydėjimas, akmeninis, pasaulis, išdegintos, lakštingala, čiulbesys, pusiaukelė („Viltis“). Ilgi žodžiai, ypač susiduriantys vienoje eilutėje („Usnies žydėjimas akmeniniam pasauly“) išplečia tarpkirtinius intervalus, sulėtina intonacijos tėkmę. Lyg ir pastebimas prieštaravimas tarp natūraliai besiformuojančios ilgesnės eilutės ir kone nuolatinės perkėlimo stilistikos.

Rinkinio „Tarp saulės ir netekties" eilėraščių laikas 1971—1979 m., kai kurie parašyti dar prieš „Prieblandų sodus". Knygos vientisumas — visos Janinos Degutytės kūrybos vientisumo atspindys. Ir vis dėlto galima jausti prasminę takoskyrą, skiriančią rinkinio „Tarp saulės ir netekties" savitumą. Vienoje tos ribos pusėje tokie eilėraščiai, kaip „Mūsų motinų kalba", nueinantys į poetės kūrybos gilumą, kitoje „Gyventi — tai ilgėtis amžinybės", „Aidus pasauli", „Nemigos" ciklas, „Dulsvoj erdvėj pražydo lietūs..." Tai — poetės dabartinis laikas, o gal ir būsimojo užuomazga. Mąžta eilėraščio laukas, tvirtėja minties ir vaizdo sankabos, paslankesnė frazė. Kartu išlieka pagrindiniai vaizdinio mąstymo kontūrai, savaip aprėminantys artimąjį gamtos pasaulį, kalbantį už žmogų ir apie jį: usnies žydėjimas akmeniniam pasauly, takažolės kantrybė, lapo kritimas, paukščių atsisveikinimas ir sugrįžimas, pražydę rugių laukai (stebuklingas ir amžinas rugelis žiemkentėlis!), lietaus ošimas auštant, rugiagėlių bedugnis mėlynumas, jūra, atplaukianti aukštu gaudesiu, saldus aviečių kvapas burnoje. Kiekvienas šių vaizdinių gali iškilti klausimu ar būti atsakymu: ...medis aukštas kaip viltis, visa plaunanti, visa gydanti vasaros liūtis...

Ieškant bendresnių, esmingesnių žmogaus tiesų, pakinta santykis su tautosaka, mitologija. Svarbu ne tautosakos motyvas ar mitologinis vardas, o situacija, atidengianti bendras žmogiškosios būties šaknis. Tarsi iš senosios Lietuvos mitologijos ateina aukuro, aukšto sukrauto laužo („Gurkšnis vilties") įvaizdžiai. Pieno ir kraujo upės iš pasakos „Eglė žalčių karalienė" („Vasaros vakaras"). Iš pasakos apie miegančią karalaitę „Atsisveikinimo su piene" situacija:

Sudie, piene,
daugiau niekada čia negrįši.
Užmigai betono karste
Ir miegosi tūkstantį metų.

Iš liaudies išminties — akmuo paduotas vietoj duonos („Monologas akmeniui"), vanduo, nešiojamas rėčiu, pūtimas prieš vėją („Žaidimas su patarlėm"). Dvylikos brolių, juodvarniais virtusių, ir jų ieškančios sesės situacija „Girioje":

Tik eitum ir eitum,
sekama tūkstančio
paslėptų neregimų akių,
savo dvylikos juodvarnių brolių
ieškodama. . .

„Ant kalno šulinys" („Šulinys") — eilėraštis prasideda lyg citata iš liaudies dainos, bet svarbi ne ji, o tas bendrumas, tapęs Lietuvos kaimo vaizdinio atributu. Bendrume įrėžiama viena ypatinga data: „Nulytam suskeldėjusiam / šulinio kampe / vos randu samanotus 1863". Lyg ir netikėtas yra tas poetės žingsnis į konkrečią istorinę datą. Bet ja atsiskleidžia labiau išsišakojęs laiko medis. Laikas poetės pasaulio suvokime darosi dvilypis — akimirka ir amžinybė — jis labiau pajungtas refleksijai, suformuojančiai aforistines laiko užsklandas: „Gyventi — tai ilgėtis amžinybės...", „Tarp dviejų širdies dūžių / nesulaikomai aidi laikas..." („Vasara"), „Ir viskas — laukimas: / laukimas laukimas laukimas". Laukimo būsena poetė ir atskleidžia vidinį žmogaus laiką; juk tik laukimas, tarsi ištęsdamas, prailgindamas laiką, daro jį pastebimą, suvokiamą. Laukiant juntamas laiko tęstinumas — kaip priešprieša akimirkai:

Jei tu
akimirka,
tapusi kūnu ir krauju —
kodėl toks ilgas laukimas...

„Jei tu akimirka..."

Žmogus yra laike, bet ir laikas yra žmoguje — kaip jo savastis, savaip sustabdoma, sulaikoma pašaukimu, sustabdoma laukimu. O gal tai — tik viena būtinųjų žmogaus iliuzijų:

Valanda,
noriu tave sulaikyti
(vėją delne!) —
nes kam gi esu?
Sulaikyti — tai pašaukti vardu
daiktus, kurie aplinkui.

„Valanda, noriu tave sulaikyti"

„Laike, kas tu esi?" — vienas pagrindinių rinkinio klausimų, viena organizacinių eilėraščio ašių („Akimirka — visa plaunanti...", „Laike, kas tu esi?", „Aidus pasauli...", „Vasara", „Gyventi — tai ilgėtis amžinybės...", „Rugsėjo sėja", „Bruknė").

Į eilėraščio laikojautą įeina šimtmečiai, liudijami klevų („Tėviškės klevai"), ir tūkstantmečių atnešama asiūklio žinia („Asiūklis"). Vidinį žmogaus laiką plečia protėvių laikas („Mano kūne — protėviai...") ir beribė žmogaus atmintis: „... virš atminties, / kuri laiko mūsų akimirką / lyg amžinybę..." („Rugsėjo sėja"). Atmintis susieja akimirką ir amžinybę — žmogiškasis likimas „tęsiasi nuo protėvių / ligi mūsų ir po mūsų...".

Konkretusis rinkinio „Tarp saulės ir netekties" laikas dažniausiai yra vakaras, naktis, žymimi prieblanda („Pavasario prieblanda"), tamsiu vakaru („Sūpuoklės"), mėnesiena („Atversi lūpas mėnesienos lietui"), žvaigždės švytėjimu („Naujųjų metų nakčiai"), juodu spindesiu („Nakties teisme —

kai priartėjusi erdvė..."), dangaus tamsėjančiu langu („Viržių vakaras"), Vakarine žvaigžde („Laukinė kriaušė"), vėlinių žvakėmis („Ūkanų rožė"). „Ūkanų rožė" reikalauja gilesnio įsižiūrėjimo; šis eilėraštis yra vienas konceptualiausių rinkinyje ta prasme, kad liudija būdingus dabartinio Janinos Degutytės kūrybos etapo bruožus.

Vėlinės. Vėjas.
Vakaras vejasi debesio kalną.
Iš rūko — sienos ir lubos.
Pravertos lūpos.
Gaudyk akimirką —
ūkanų rožę —
vėlu bus.
Vėlinės. Vėjas.
Nes viskas vėlinas.
Valandos. Žaibas. Ramybė.
Vėlinas laimė. Kartais mirtis...
Nes laikas greitesnis
už laikrodžio strėlę.
Nes laiko aikštėj
žydi astros ir ašaros.
Vėlinės. Vėjas.
Žvakių šviesoj
palengvėja.
Vilioja žaltvykslės.
Žvarbu? — Jau nebe.
Vėlinės. Vėjas.
Nes šilta nuo skausmo

ir nuo atminties,
nes šilta nuo to,
kad kažkur kažkieno
mažas eilėraštis
liks
už gyvybę
gyvesnis.

Laisva intonacinė eilėraščio tėkmė, kurioje tik punktyriškai teryškinami keli motyvai. Pagrindinis — vėlinių vakaro — atpažįstamas iš „Mirusiųjų miestų" (rink. „Šviečia sniegas"). Tarsi iš šio eilėraščio ir šnekamosios kalbos atėjęs intarpas „Žvarbu? — Jau nebe". Su pagrindiniu motyvu susiję laiko, kūrybos, atminties motyvai. Eilėraštis jungiamas muzikinės prasmės — 4 kartus kartojamo akordo „Vėlinės. Vėjas", kuris išskiriamas ir grafiškai. Jis duoda toną ir bendram eilėraščio garsiniam fonui, jį aktualizuoja; pastebimai dominuoja *v*, *ž* priebalsiai, vėlinių, vėjo, vakaro, vėlumo, valandų, viliojimo, rožės, žaibo, laikrodžio, žvakių, žvarbumo, mažo, žydėjimo signalai. Eilėraščio vyksmą lemia įvairios vidinės opozicijos ir dermės, kurių tinklas itin tankus, apimantis erdvę, laiką, vidinę būseną. Erdvės opozicija: „Iš rūko — sienos ir lubos. / Pravertos lūpos". Rūko sienos ir lubos — uždara erdvė, plėšiama pravertų lūpų. Laiko opozicija — sulėtinto, besivėlinančio jo ritmo jutimas, diktuojamas garsinės aktualizacijos („Nes viskas vėlinas. / Valandos. / Žaibas. / Ramybė. / Vėlinas laimė"), ir staigus akimirkos pojūtis: „Gaudyk akimirką — / ūkanų rožę — / vėlu bus". „Ūkanų rožė" — netikėtai graži metafora, pabrėžta ir pavadinimu, jungianti rūką, vakaro prieblandą ir spalvą, žydėjimą, abstraktų, netikėtą grožio pojūtį. „Ūkanų rožė" atveria ir sunkiau įžvelgiamą garsinį klodą — „ūkanų", yra lyg apspręstas žodžių „lūpos", „gaudyk", „akimirką" atraminių garsų *ū, k*. Žydėjimu — Janinos Degutytės simbolizuojamu ir išplečiamu veiksmu — sujungiamos (vėl pagal artimą garsų sąšauką) astros ir ašaros, gamtos ir žmogaus pasaulio ženklai. Ašarų žydėjimas (žydėjimas ir tiesiogine, ir perkeltine prasme visada prasmingas) yra skausmo žmogiškosios prasmės ekvivalentas (pagal eilėraštį „...O jei skausmas — ne priešas?"). Ši jungtis motyvuoja „Žvakių šviesoj / palengvėja" ir „Nes šilta nuo skausmo / ir nuo atminties...". Atmintis jau yra žinojimas ir jautimas, kad žmogaus fizinė mirtis nėra absoliuti žmogaus baigtis, kad lieka jo dvasios kūrybos pėdsakai: „nes šilta nuo to, / kad kažkur kažkieno / mažas eilėraštis / liks / už gyvybę / gyvesnis".

Dar viena žmogaus viltis. Viltis yra ir kiekviena poezijos knyga. Viltis pagilinti tai, kas jau yra, arba pratęsti net pakartojant tai, kas yra ypač svarbu. Svarbu ginti žmogaus dvasingumą, broliškumą žemei, medžiui, gėlei. Todėl toks natūralus poetei yra taikos motyvas, išaugantis iš žemės amžino žydėjimo, iš žmogaus darbo, kūrybos prasmės. Iš motiniškumo versmės — saugojimo, globojimo:

— — — — — Žadėk:
srovens šaltiniai ir kvepės žolė
po mūsų kojom. Ir saugok
mūs vaikus, ir saugok mūs
vaikus, ir saugok. . .

„Naujųjų metų nakčiai"

Į Janinos Degutytės kūrybą ir turėtume žiūrėti kaip į kūrybą-viltį, kūrybą-paguodą, kūrybą-šauksmą gyventi kiek galint prasmingiau, žmogiškiau, neužmušant savyje kraujo balso. Atidžiai žvelgdama „į gamtos išdidžią begalinę sielą", poetė pirmiausia galvoja apie žmogų. Čia jos kūrybos visuomeniškumo premisa.

„Kaip medžiui reikės švarios žemės gabalo, kaip paukščiui reikės medžio gūžtai, taip žmogaus širdžiai visada trūks poezijos — nes tik joje ji pamatys ir supras save" (DA, 33). Medžiui reikės žemės, paukščiui medžio, žemei — žmogaus, jų visų — poezijai, žmogaus širdies tėvynei.

Poetės mintyse rinkiniui „Tarp saulės ir netekties" tenka ypatinga vieta. „Tarp saulės ir netekties" gali būti ir paskutinė knyga. Ligi savo dugno jau priėjau. Save pasakiau" (DA, 28). Bet kaupiasi žodžiai, veriasi niekada iki galo neatsiveriantys gyvenimo vartai ir gimsta nauji eilėraščiai — nesibaigiantis yra ėjimas į save ir pasaulį. Atsivėrimo motyvas, vidiniu esmės veiksmu sujungiantis žmogų ir gamtą, naujausioje poetės lyrikoje aiškiai stiprėja.

GEROJI SAULĖS ŠALIS

(Kūryba vaikams)

Šiandien Janina Degutytė — viena ryškiausių lietuvių vaikų literatūros kūrėjų — išleidusi vaikams berods 11 knygelių. Kelios iš jų kartotos. „Rugelis dainuoja" išversta į rusų kalbą, „Spalvotos dainelės" — į latvių, daugelio tautų vaikus pasiekė pasaka apie žydrąjį obuolį. Janinos Degutytės kūrybos vaikams pradžia — 1961 metai. Nuo to laiko poetė pastoviai galvoja apie vaikus, jų rūpesčius, yra susidariusi aiškias pažiūras į vaikų literatūrą, jos uždavinius. Kokia turi būti poezija vaikams? „Pirmiausia — tai Poezija, tyra, be melo, laisva, teisinga, mylinti ir mokanti meilės". „Meilės reikia mokytis ir mokyti. Mylėti žolę, medį, paukštį, debesį, žvėrį. <...> Kaip vaikas vėliau pamils žmogų, jei jis niekada nebus mylėjęs pienės ir žiogo? Kaip jis mylės gyvenimą, jei nebus pamilęs žemės ir debesio?"[1]. „Rašant vaikams, reikia būti „artistu",— įeiti į juos pačius"[2]. „Rašyti vaikams lengviau ta prasme, kad eilėraštis ateina iš šviesiausios dvasinio gyvenimo vietos, kur erdvu ir giedra. Tačiau ir sunkiau, nes reikią pažadinti savyje vaiką — t. y. nusimesti visą balastą, tapti švaresniu ir pasaulį pamatyti pirmą kartą. <...> Vaikai labai protingi. Daug protingesni ir gilesni, negu mes apie juos galvojam" (DA, 32).

---

[1] *Degutytė J.* Trys poezijos vardai.— Kn.: Šiuolaikinės vaikų literatūros problemos. V., 1979, p. 57.

[2] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1980.V.8.

O svarbiausia yra tai, kad poetė turi ypatingą vaikų jausmą — motiniškumo, globos, reiklumo ir supratimo. Vaikas jai visada įdomus. Ir viskuo aprūpintas, bet nemylimas, ir našlaitis žydrom akelėm. Ir vaikai prie jos be galo prisiriša ir pasitiki. Motinos nenuraminamą, verkiantį ima ant rankų, ir vaikas jau šypsosi. Ketverių metukų poetės „bičiulė" iš Mazgeliškio valgo sriubą, geria vaistus ir eidama miegoti persirengia, nes taip jai liepusi „Diagutyta". Penkerių metų „riteris" Audriukas prisipažįsta ją mylįs... „Nepataikauju, tik kalbu kaip su suaugusiu" [3],— sako poetė. Svarbiausia vaikui — tėvų meilė, tik jos prieglobstyje jis kaip medelis auga tiesus ir nesužalotas. Dėl šito globos jausmo poetė gal net nusileistų griežtiems auklėjimo reikalavimams.

Tie vaikiški eilėraščiai — ir jie arti žmogiškosios patirties — likimo. Iš tų pačių versmių — skausmo ir džiaugsmo matyti saulę, ranka paliesti gležną pirmo ankstyvo pavašario žiedelio geltonį. Eilėraštis „Pienė" (rink. „Rugelis dainuoja", 1963):

---

[3] Iš autorės pokalbio su poete 1980.X.7.

> *— Piene, piene, šviesuliuk,*
> *Su manim kartu pabūk,*
> *Pasakyk, kas tu esi*
> *Ir iš kur tokia šviesi.*

Tas kreipinys vaikišku betarpiškumu prasiveržęs po ilgo, sunkaus ir skaudaus, biografijos paliudijamo tylėjimo, ne iš specialaus nusiteikimo rašyti vaikams, o iš bendro poezijos impulsų lauko. Galbūt tos bendrosios kūrybos premisos įrodo, kad poezija tikrai yra viena, bendra. Negali būti geras eilėraštis vaikui, jei jis nieko nesako suaugusiam.

Pagrindinis Janinos Degutytės kūrybos vaikams bruožas ir yra pasaulio kūrimas. Pasaulio, kuriame gyvena medžiai, gėlės, žvėrys, spalvos, garsai. Gyvena vienas kitą jausdami ir neskriausdami, gailėdami ir padėdami. Pasaulis, kuriame pasiekiami gėrio ir grožio idealai. Jie reikalauja iš mažųjų herojų drąsos, o labiausiai supratimo, atjautimo ir pasiaukojimo. Įstabus yra gėrio, grožio ir pirmųjų praradimų, pirmojo skausmo sąlytis. Išskirtinė Janinos Degutytės kūrybos vaikams ypatybė — atviras skaudumo pojūtis, neglaistomas ir neuždengiamas. Nupjovus lauką žalią, lieka žiogas be pirkelės: „Nei brolelių, nei namų, / Nei gėlelių artimų" („Žiogo pirkelė"). Ir daug kas pasaulyje neišvengiama — mirtis, praradimas. Šitai žmogiškai neišvengiamybei mažą žmogų ruošia gamtos pasaulis — klevas be lapų („Klevo lapas"), šaltyje virpanti drebulėlė („Drebulėlei šalta"), paskutinė į žiemą išeinanti gėlė („Berniukas ir paskutinė gėlė"). Ašaros personifikacija gamtoje — įsižiūrėk, pajusk gamtos gyvybę, ne tik žydinčią, bet ir kenčiančią („Sidabrinis ratelis"). Ypač artimi vaiko pasauliui maži žvėreliai, paukščiukai, akmenėliai. „Stirna" — kaip vienas labiausiai simbolizuojamų Janinos Degutytės įvaizdžių ir „stirniukas" — vaikų eilėraščiuose:

— Iš balto rūko, iš balto rūko,
iš balto rūko atnešk man pieno.
Prašo stirniukas, verkia stirniukas.
— Kas ten toks mėlynas nutūpė pievoj?

— Vakaras, vakaras,— žolės linguoja,—
vakaras nutūpė, ar nepažįsti?
Mažo stirniuko akys rasotos
žiedais auksiniais tamsoj pražysta.

Į baltą rūką gobiasi pievos,
žolės, plaštakės, upelis ir lieptas.
Prašo motulės mažas stirniukas:
— Atnešk man saulę iš balto rūko.

„Pamiškės rūkas"

Psichologiškai tikslus yra šio eilėraščio vaikiškumas. Nerealus prašymas — graži rūko ir pieno baltumo asociacija. Netikėtas perėjimas prie kito objekto, patraukusio dėmesį. Jo išreiškimas klausimu: „Kas ten toks mėlynas nutūpė pievoj?". Stirniuko „aplinkos vientisumas" — rūkas, pieva ir nutūpiančiu paukščiu metaforizuojamas vakaras. Iš balzgano rūko — į vėlesnio vakaro mėlynę. Atpažįstama subtilioji J. Degutytės spalvų paletė. Spalva, pereinanti į nuotaiką (mėlynoji ilgesio ir nuojautos spalva). Natūraliai atsirandantis muzikinis akompanimentas — iš ypatingai kartojamu žolių šnabždesiu ritmizuotos frazės: „ — Vakaras, vakaras,— žolės linguoja,— / vakaras nutūpė, ar nepažįsti?". Palaikoma, sutvirtinama vaikiškos vaizduotės kuriama vakaro — mėlyno paukščio — iliuzija: „vakaras nutūpė". „Vaikiškumo" atmintis: pirmosios strofos „verkia stirniukas" pereina į ašarų metaforą „akys rasotos". Savaiminio, akimirkoje susivienijančio gamtos pasaulio grožis — saulėlydžio atspindys stirniuko akyse: „Mažo stirniuko akys rasotos / žiedais auksiniais tamsoj pražysta". Vakaro — vaiko miego — paralelė paskutiniojoje strofoje, vis išlaikant pasaulio vientisumo pojūtį: „Į baltą rūką gobiasi pievos, / žolės, plaštakės, upelis ir lieptas". Tačiau nesibaigia vaikystės kelionė — pasaulio pažinimas. Kodėl vakaras, kodėl tamsu, kodėl nėra saulės? Motinos visagalybės iliuzija: „Prašo motulės mažas stirniukas: / — Atnešk man saulę iš balto rūko".

Jeigu šio eilėraščio „vaikiškumas" būtų reiškiamas tiesioginiu vaiko įvaizdžiu, eilėraštis prarastų savo žavesį, prarastų ir kontaktą su skaitytoju. Dabar jis — tai ir būdinga pačiai geriausiai vaikų poezijai — yra bendrojoje poezijos sferoje — ir vaikui, ir suaugusiam. Vaikui svarbiausia — stirniukas, jo kalbėjimas, suaugusiam — bendras kūrinio grožis, paremtas psichologiniu ir gamtos pojūčio tikslumu.

Svarbus Janinos Degutytės poezijos vaikams įvaizdis — saulė. Jis pabrėžtas ir pavadinimuose: „Saulė ir dainelė", „Saulėtos dainelės", „Saulės pėdom". Su saule tiesiogine prasme siejama šiluma, žydėjimas, šviesa, gėris. Su saule perkeltine prasme — vaikystės šalis, motinos globa. Išskirtinė vieta saulės įprasminimo aspektu tenka knygelei „Saulės pėdom" (1979), kurios centras ir yra mėnesių eilėraščių ciklas. Pradedama „Sausiu". „Sausio saulė per pasaulį / baltu vieškeliu keliauja". Saulė — geroji jėga, į kurią kreipiamasi ir prašoma pagalbos: „Sausio saule, būk gerutė, / šildyk stirną ir kiškutį". Stirna, stirniukas ateina iš didžiojo Janinos Degutytės poezijos lauko tarsi patvirtindami poetinio pasaulio vientisumą. „Pavasario varpas" primena Čiurlionio pavasario įvaizdį. Ypač pabrėžiamas pavasario stebuklingumas — pasaka:

Jau laukiu, kad sparnas kregždės
spindintį dangų atvertų.
Iš tolo, iš tolo girdžiu
žydrą pavasario varpą!

Vaizdo „pasakiškumas", lyg į eilėraštį nuolat plauktų stebuklinių pasakų atgarsiai, yra svarbus J. Degutytės poezijos vaikams bruožas. Pasauliu stebimasi taip, kaip juo, kaskart iš naujo jį atrasdami spalvom ir garsais, stebisi vaikai. Bendrasis stebuklo pojūtis neišplečiamas, ne abstrahuojamas, o tarsi pritaikomas vaiko vaizduotės konkretumui. Juk vaikas nežinomą pasaulį modeliuoja per konkrečius, žinomus dalykus. „Kovo pėdom": „Kopia laiptais baltų debesų / saulė į mėlyną dangų". Šitos konkrečios ir kartu poetiškos eilutės — pačios gražiausios. Nakties vaizdas („Nakties daina"): „Šildau delnuose kvapu / stirniukus, kregždes". Tarsi visą laiką eilėraščiai grįžtų į tą patį centrą — rūpesčio, globos, šilumos, kur didžiosios gamtos jėgos, ypač saulė, globoja ir saugo mažus, trapius, bejėgius. Savitai Janinos Degutytės eilėraščiuose vaikams atsiskleidžia motinystės jausmas, globos jausmas. Salomėjos Nėries lyrikoje šis jausmas irgi gyvas ne tik tiesiogiai, bet ir smulkiomis gamtos pasaulio detalėmis: „Poetei nėra tokios gyvybės žemėje, kuri būtų per menka, per prasta ir nežymi jos dėmesiui, jos džiaugsmingos nuostabos pilnam švelnumui ir globiančiai meilei"[4]. Be šio jausmo — globiančios meilės — kūryba vaikams neįmanoma psichologiškai. Kaip ir Salomėjos Nėries lyrikoje, meile, šiluma apgaubiami ir negyvieji mūsų pasaulio gyventojai, labiausiai akmuo, akmenėlis, su kuriuo gyvai susijusi ir lietuvių tautosaka. Gal gražiausias šios temos J. Degutytės eilėraštis „Akmenėlio prašymas":

Dar saulė miega. Dar nebunda paukštis.
Dar kalbasi giria su dangumi.
Tokia tyla, kad pienės pūkas girdi,
kaip šnabžda akmenėlis pakrūmy.

Jis prašo žemės, kad padovanotų
gimimo dieną jam dvi kojeles,
nes nori jis toli toli keliauti
į žemuogių ir pasakų salas.

Dar miega saulė, nenubudęs paukštis, paslaptingai kalbasi giria su tamsoje priartėjusiu dangum, dar viską gaubia didelė tyla. Taip sukuriamas erdvumo, didumo įspūdis. Ir šiame dideliame psaulyje gležnas pienės pūkas ir akmenėlis, šnabždantis savo prašymą žemei. Vaikiškoji gimtadienio — laukiamo stebuklo — iliuzija. Tikėjimo, kad tą dieną viskas turi išsipildyti — net negalima — „jis prašo žemės, kad padovanotų / gimimo dieną jam dvi kojeles..." Diena, kurios priartėjusios taip sunku sulaukti — dar ne, dar ne: „Dar saulė miega. Dar nebunda paukštis...". Yra šiame eilėraštyje skaudaus vaikiško graudulio — akmenėlio prašymas nebus išgirstas... Įspūdis, lyg eilėraščiu bylotų nesveikas, luošas vaikas — baisioji gamtos neteisybė. Taip į saulės šalį įeina natūralieji pasaulio disonansai. Ir šita jungtis, būtinas tikro meno požymis, suteikia Janinos Degutytės poezijai vaikams didelio sugestyvumo, patikimumo.

---

[4] *Zaborskaitė V.* Meilės ir vilties šviesa.— Poezijos pavasaris, V., 1979, p. 40.

Pasaulio didumo, erdvumo ir mažumo opozicija Janinos Degutytės eilėraščiuose vaikams — vienas pagrindinių semantinių centrų. Gražiai jis įprasmintas ir eilėraštyje „Vakaras prieš pjūtį". Tyliai verkia sidabrinė aviža: „Vai kodėl didžiulėj žemėj / aš tokia maža?" Vakaras prieš pjūtį — aviža materializuojama dramatiška nuojauta, panašiai kaip „Šiaurės vasarų" eilėraštyje „Bėkit, bareliai". Naujas „sidabriškumo" atspalvis, o „Rugsėjo" „sidabrinės ražienos" ateina iš „Keturių peizažų". Iš ten pirminiu savo impulsu ir „sidabro sodas" („Raudonas klevas"). Metų mėnesiai — saulės kelio ženklai.

„Lapkričio" „nuogas medis" — ar nuogas? Ne:

Mano šaknyse — giliai,
kur sapnuojas vyturiai,—
jau pražydo saulės žiedas.

O gruodžio sniegas („Sniegas Vilniuje") šviečia, lyg būtų sugėręs saulę. Atpažįstama rinkinio „Šviečia sniegas" prasminė ir vaizdinė linija. Tačiau ji išlenkta pagal vaiko vaizduotės krypsnį. Krintantis sniegas — balti pasakos paukščiai:

Šviečia gatvės, šviečia liepos,
gulbiškiem sparnam paliepus.
Gulbe, gulbe — sapno paukšti,
pasiimk mane į aukštį!

Vaikų poezijos pasaulis tų pačių mėgstamų Janinos Degutytės spalvų — tik jos dar intensyvesnės, stiprinamos pakartojimų. „Mėlynas vakaro eilėraštis" iš „Kregždės lopšinės" (1976):

Kvepiančiam rasotam pagiry,
Mėlyno šešėlio vidury,
Šilagėlės mėlynoj taurelėj
Miega mėlyna naktis kertelėj.

Toje gaubiančioje intensyvios spalvos šviesoje sulėtėja vyksmas — intriga, eilėraščio įspūdis darosi ne toks koncentruotas. Bet ir vaikų eilėraščiai negali apsiriboti tik konkrečia pagava; būtini nuotaikos, muzikalumo elementai. Nuotaikingumu Janinos Degutytės eilėraščiai tikrai išsiskiria iš dabartinės vaikų poezijos.

Kūryba vaikams poetei nėra tik atvanga ar lengvas žaidimas. Į vaikų poeziją Janina Degutytė žiūri giliai pilietiškai. „Ir pirmąsias etikos, moralės normas, kaip pagrindą žmogaus asmenybei, turi padėti spalvota vaikiška knygelė"[5]. Ne diktuodama tiesas, ne deklaruodama, o į jas betarpiškai įvesdama. Mylėti medį, žolę, žmogų — galbūt pagrindinis uždavinys, kurį privalo sau iškelti literatūra vaikams,— išmokyti mylėti.

Ką pasakyti vaikui? Ir kaip pasakyti, kad žodžiai paliestų jį, apsigyventų jame, kaip visą gyvenimą kartais gyvena su žmogum jo vaikystėje išmokti eilėraštukai, nieko daugiau nebeįsileisdami: „Apšerkšniję mūsų žiemos..."

Pirmiausia, galvoja poetė, būtina suvokti, kad vaikas turi savo pasaulį, kad jame veikia kitokie dėsniai negu suaugusiųjų tikrovėje. Žinoma, tas pasaulis iliuzoriškas, pilnas keisčiausių fantazijų. Bet ar reikia skubėti jas griauti? Ar tikrai vaikui skirtame eilėraštyje turi būti tik atitinkamai sumažinti suaugusiųjų tikrovės modeliai?

[5, 6] *Degutytė J.* Ne išaugtas rūbelis.— Tarybinis mokytojas, 1965 balandžio 4.

Janinos Degutytės vaikų poezijos pradžia nelygi. Pirmojoje knygelėje „Saulė ir dainelė" (1961) tų mechaniškai sumažintų modelių dar gana daug („Kolūkis", „Fabrikas"). Tačiau pamažu stiprėja savarankiškosios, pasakiškosios vaikų tikrovės bruožai, vykusiai paryškinami gerų dailininkų, ypač Sigutės Valiuvienės, iliustravusios ir pirmuosius Janinos Degutytės poezijos rinkinius, ir rinktinę „Saulėtos dainelės". Ryškėja požiūris, kad nereikia vaikų „fantazijos nustelbti suaugusiųjų tikrovės supratimu — ta liūdna teisybe: medis nekalba, akmuo nejaučia..."[6].

Kuo ilgiau pasaulis bus vaikui gyvas, tuo stipresnis, organiškesnis bus ryšys su juo. „Janinos Degutytės poezijoje vaikas ieško ryšio su būtimi, kurios dalis jis pats"[7]. Kalbėdama apie gyvą, mylintį ir kenčiantį gamtos pasaulį, Janina Degutytė tarsi remiasi į tai, kas vaikui jau gali ar turi būti žinoma,— tautosaka, ypač pasaka.

Bandyta poetės ir kurti vaikišką literatūrinę pasaką. Išėjo dvi „Pelėdžiuko sapno", tokių pasakų knygos, laidos. Pasaulis kupinas troškimų, svajonių, išsipildančių sapnų. Meilė — pagrindinė ir vienintelė svajonės išsipildymo sąlyga. Tik mylinčiose našlaitėlės rankose nuostabia melodija suskamba žydrasis obuolys („Žydrasis obuolys")[8], tik labai mylėdamas neturimus namus, juos suranda mažas molinis pelėdžiukas („Pelėdžiuko sapnas"). Paklusdamas vidinei pareigai, ieško jūros mažas šaltinėlis. Pati poetiškiausia pasaka — „Plaštakės diena", graži, spalvota poetinė vizija, vos juntamai paliesta tamsaus dramatizmo šešėlio. Juk plaštakė gyvena tik vieną dieną... Nelengvas kriaušės likimas — pasaka, sekama mažajai atžalėlei. „Pasaka be galo...", nes speigų ir pūgų lenkiamą, žaibo skaldomą kriaušę, kasmet brandinančią vaisių, jai vienąkart suklupus, pakeis atžalėlė... Pasakų pagrindas — gyvenimo alegorijos, kur šviesa, svajonė, džiaugsmas ir meilė susiduria su tamsa, pykčiu ir pavydu. Ir gėris ne visada laimi — šviesiame plaštakės pasaulyje staiga skaudžiai sužiba volungės kraujo lašas. Toks yra gyvenimas, ne tik svajonės, bet ir pareigos, ne tik laimės, bet ir kovos. Gyvenimas poetiška, vaikui prieinama forma perteikiamas Janinos Degutytės pasakose.

---

[7] *Auryla V.* Šiuolaikinės vaikų poezijos bruožai.— Kn.: Šiuolaikinės vaikų literatūros problemos, p. 38.

Tradicijos jausmas apskritai būdingas Janinos Degutytės pasaulėjautai. „Todėl ir galime pasisukti įvairiom linkmėm, galime ieškoti dar nerasto, nebūto, kas skamba tik mūsų epochoj, nes savo šaknim turime į ką atsiremti"[9]. Estetiniam vaiko santykiui su pasauliu formuotis ta nepertraukiama grandinė ypač svarbi. Ir ne vienas J. Degutytės eilėraštis prasideda taip, lyg jo išeities pozicija būtų žinoma: „Už aukštų aukštų kalnų, / Už upelių devynių..." („Sidabrinis ratelis"). Yra ir prasmingų sąsajų su S. Nėries tautosakine poezija („Drebulėlei šalta") ir apskritai su jos kūryba. Ypač graži ta sąsaja eilėraštyje „Mano močiutė" iš rinkinio „Vandens lelija":

---

[8] Ši pasaka 1967 m. Pabaltijo konkurse laimėjo pirmąją premiją, buvo išversta į kitas TSRS tautų kalbas.

Ant močiutės kelių
Baltas gulbių sostas.
Ir užmiega vėjas
Ant močiutės kelių.

Močiutės, motinos įvaizdžiai — J. Degutytės vaikų poezijoje esminiai. Motina itin betarpiškai siejama su lopšinės motyvu ir intonacija. Ir liaudies kūryboje lopšinė labiausiai išreiškia švelniąją, saugančiąją motinos meilę. Eilėraštis „Motulės delnuos":

Šilta ir linksma —
Kregždutės lydi,
Saulutė žydi
Motulės delnuos.

---

[9] *Degutytė J.* Šaknimis turime į ką atsiremti.— Tiesa, 1967 gruodžio 23.

Šiaurys neužpūs,
Lokys neužklups
Motulės delnuos.

Pagal betarpiškai ir natūraliai patiriamą motinos elgesį, globą ir šilumą vaikas kuria ir savo pasaulį, modeliuoja jo narių santykius. Vienas gražiausių tokio tipo eilėraščių — „Lopšinė lėlei":

Mik, lėlyte, mik, dukryte.
Mėnesėlis jau matyti.
Pailsai, prisibėgiojai,
Popietėlio nemiegojai.

Gražiai, neįprastai spalvotos Janinos Degutytės vaikų poezijos metaforos: „žaliaskaris vėjas" („Piešinys"), „briedžiai su ragais raudonais" („Mano laivas"), „žydra giesmė" („Vyturio giesmė"), „upelis — žalia ašarėlė" („Pavasario lietus"), „raudonos balandžio kojytės" („Balandis"), „žydra pienė" („Kosmonautas"), drebulės „raudoni plaukai" („Drebulėlei šalta"), „žalsvaplaukė galva" („Vasara"), „rankelės žalios" („Vyturys"). Gal taip saugoma ir ginama vaiko spalvų autonomija? Juk „ar nepadaromi iš vaikų <...> mažyčiai elgetos, kurie žolei, dangui ir saulei turi vieną ir tą pačią spalvą?" [10].

---

[10] *Degutytė J.* Kūrėjo atsakomybė.— Tarybinis mokytojas, 1967 lapkričio 25.

Geriausi Janinos Degutytės eilėraščiai vaikams iš knygučių „Saulė ir dainelė", „Sniego lelija", „Mano diena", „Žalia ugnelė", „Rugelis dainuoja", „Debesų pilis" sudėti į rinktinę „Saulėtos dainelės", kurios jau išėjo du leidimai (1972; 1979). Už šią rinktinę Janinai Degutytei paskirta Lietuvos komjaunimo premija.

Naujausios J. Degutytės knygelės mažiesiems („Piemenaitė karalaitė", 1982) eilėraščiai ne tik apie tradiciškai poetiškas gėles („Rugiagėlė", „Ramunė"), bet ir apie takažolę, usnį, dilgėlę. Kiekvienas augalas, net piktžole vadinamas, turi savo vietą, prasmę ir skirtį, kiekvienu skleidžiasi gyvybės stebuklas. Eilėraštis turi padėti vaikui tai suprasti, saugoti jo širdį, kad „jautriai plaktų, kad neapkerpėtų jam išaugus"[11].

---

[11] Tikrumas ir tiesa / Į literatūros kritiko S. Lipskio klausimus atsako J. Degutytė.— Nemunas, 1982, Nr 7, p. 21.

POETIKOS BRUOŽAI

Iki šiol į Janinos Degutytės kūrybą žvelgta jos poetinio likimo, individualios — ne tik išorinės, bet ir vidinės — chronologijos aspektu. Dabar jis turėtų būti papildytas konkretesniais poetikos bruožais, dėmesį sutelkiant į kalbinę raišką[1] (garsynas, leksika, sintaksė, metafora), kuri yra neatsiejama nuo meninio pasaulio dominančių, nuo lyrinio kalbėjimo žanrų.

TARP GARSO IR METAFOROS

Poetas prasideda nuo kalbos. Ši bendra tiesa kiekvienam poetui yra individuali: Janina Degutytė ne teoretizuoja, kaip ir į viską pasaulyje, ir į kalbą ji žvelgia nuostabos ir meilės akimis, pasikliaudama ne koncepcijomis, o vidiniu sąlyčiu, girdėjimu. „Kalba? Jaučiu kaip gyvą"[2]. Ta gyvybė labiausiai ir atsiveria eilėraštyje, už jo, rašant proza, ji blanksta, vėsta. Eilėraščiu tarsi įeinama į ypatingą kalbos situaciją — intymią, betarpišką ir vidinį kalbos pojūtį. Klausykis ir eik, vedamas garsinės melodijos. Pirmuosiuose poetės rinkiniuose girdėjimo svarba aiškiai pabrėžiama. Savitas yra gyvenimo kaip muzikos girdėjimas, apskritai garsinio įspūdžio dominantė: „... Vilniau, Vilniau... aš kaip muziką girdžiu / Tavo bokštų ir bokštelių siluetus..." („Vilnius naktį"). Įdomios garsinės metaforos: „skamba upė", „skamba lūpos" („Begalinė daina"), „kaštono kuždesys" („Kai jūra ateina"), „gros eglelė" („Eglelė groja"), „sudūžta į langą snieguolė" („Snieguolės dūžta į langą"). „Kaip varpai variniai / Skambėdamos nuo vėjo kriaušės supasi" („Atėjusiam rudeniui"). Girdima ir tai, kas negirdima: „Krinta ir dūžta šalti lašai..." („Nakties lietus"). Lygiai taip pat giliai ir „garsiai" girdima tyla: „Tyla... Tik viršūnėj paukščių čiulbėjimas... / Tyla... Tik viršūnėj sparnų plevenimas..." („Vasaros tyla"). Nuo pat pirmojo rinkinio girdimas „sidabras" — ne tik spalva — ir garsas. „Gal veltui sidabrinių mėnesienų / Tu ko prašei?" („Auštant"), „Bėk, stirnele sidabrine, bėk" („Prie Vilnelės"). Nuo „sidabro", „sidabrinio" — spalvos metaforos — iki sukaupto „sidabrinio motyvo" — prasminės garso metaforos naujausiuose eilėraščiuose.

---

[1] Kai kurie konkretūs duomenys yra paimti iš knygos autorės vadovautų universiteto diplominių darbų.

[2] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1980.V.8.

Pasaulis kalbinamas ir trokštama jį išgirsti: „Šaltinėli šaltuonėli, / Ar girdi, ar girdi?.." („Rytą prie šaltinio"). Taip išgirstama ir žodžio muzika, sąskambių muzika. Tačiau pirmuosiuose rinkiniuose ji apčiuopiamiau aidi tik galūninių, ypač atvirųjų, asonansinių, rimų sąskambiuose: „rasa — visa — basa". Kartais pastebima fragmentinė onomatopėjinio pobūdžio aliteracija: „Raižo erdvę žaibais kaip kardais / Ir įniršęs perkūnijom griaudžia" („Tėviškės dangus"). Dinaminės pirmųjų rinkinių charakteristikos labai artimos: didžiausias dažnumas — *s, k, n, r, t, v, l.* Rinkinyje „Ant žemės delno" kiek suintensyvėja *v, ž.* Foninis įspūdis dažniau remiasi sintaksiniu pakartojimu. Savitesnė, gilesnė yra garsinio atvirumo linija:

Palei svyruoklius baltus
Žali šaltiniai alma.
Laiko mane kaip smiltį
Žemė ant savo delno.

„Ant žemės delno"

Ši strofa iš tiesų išsiskiria gražia, prasminga garsų derme: sonanto *l* ir jo junginių *(l, kl, lt, l, lt, ln)* ir atvirųjų balsių *a, e* harmonija. Tokius eilėraščius labai lengva, tiesiog gera skaityti. Pauzės ir net nemetriniai paskutiniųjų eilučių pradžios kirčiai natūraliai susilieja su žmogaus balso galimybėmis.

Pirmuosiuose rinkiniuose žodžio muzikinio skambesio akcentai yra tarsi netikėti blykstelėjimai — instrumentuotos atskiros eilutės:

„Ir virpesys beržyno žalzganų ūkų..." („Taip viskas įsirėžia ligi skausmo"), „Sutemos šviesios alyvinės" („Pirmo sniego preliudas"), „Žalzgana, amžina lūkesių valanda..." („Ant šaligatvių dūžta varvekliai skambėdami..."), „Ir mėlynos — iš permatomo liūdesio" („Finale"). Ir, kaip jau minėta, ypač gražus: „Ten šilojų šviesa juodo šilo nakty..." („Lietus"). Sakytume, kad tai yra natūralus, savaime atsiskleidžiantis žodžio muzikos pojūtis, tikriausiai susijęs su įgimtu muzikalumu.

„Šiaurės vasarų", „Pilnaties", „Šviečia sniegas" priebalsių dinaminės charakteristikos gana lygios, ypač artimi „Pilnatis" ir „Šviečia sniegas". Tačiau „Šiaurės vasarose" yra atskirų skambančių eilučių — koks ryškus pirmojo skyriaus pavadinimo („Žalvario vartai") pasikartojančių garsinių sandūrų prasminis įspūdis! Jį perima, palaiko negirdimo, neskambančio garso jutimas: „... kur klevai / Skamba savo šakom ir lapais" („Kelio pradžia"). Kiek pastebimiau — atskirom eilutėm — instrumentuoti eilėraščiai „Gimtoji kalba", „Geltoni atodūsiai", „Lūžo ežerų žali ledai", „Juodvarniai broliai".

Janinos Degutytės eilėraščio garsinė amplitudė — nuo aiškaus atvirumo — nuostabos, džiaugsmo pilnatvės — iki šnabždesio stipriai sučiauptom lūpom. „Pilnatyje" tą atvirumo, aukščio pojūtį labiausiai išreiškia trečiasis „Vidurvasario triptiko" eilėraštis „Ąsotis":

Vasara!
Neišsenkantis aukštas ąsotis!
Sklidinas upių tėkmės ir tylos kaitrios.
Nori? — atsigerk volungės čiulbesio!
Nori? — užplūstančios audros. . .

Šios strofos garsinis laukas — iš dviejų dalių. Pirmosios dvi eilutės — vasaros aukštis, erdvė, metaforizuojama aukštu ąsočiu (graži, skambi jungtis!), išsiskiria atvirais garsais: *-a-a-a-e-a-au-a-ą-o*. Trečioji eilutė — vidurys — lyg prityla, duslėja (rami vasaros upių tėkmė ir tyli kaitra). Dvi paskutinės eilutės (jose dominuoja konsonansai, ypač *r*) perkertamos retorinio klausimo, lyg vandens gėrimas, vandens gurgėjimas. Bet jis nesuvedamas į onomatopėjinį pamėgdžiojimą. Svarbiausia yra tai, kad garsų deriniai, įsijungdami į bendrą poetikos sistemą, padeda sukurti lanksčią, iškalbią intonaciją, praturtinančią eilėraščio semantiką. Šio eilėraščio garsinės organizacijos pagrindas toks pat, kaip ir sintaksės, kompozicijos: paralelės ir antitezės. Savaip opoziciškas yra *a* šiltas atvirumas ir *r* šaltas uždarumas. Sintaksės aspektu šią opoziciją atitinka klausimas („Nori?") ir imperatyvas („Gerk"), trumpos ir ilgos eilutės jungtys, semantikos lauke — antoniminės jungtys („ir baikšti, ir narsi raudonsparnė volungė", „Debesų puta, o vidugirio aitris — dugne. . ."). Kompoziciškai ir semantiškai suglaudžiamos eilėraščio antinomijos: „neišsenkantis vasaros ąsotis" ir „mūsų amžiaus valandos trumpos". Pradžios garsinis atvirumas, pasitikėjimas begaline vasara pereina į uždarą eilėraščio virpėjimą — trapumą, atsidavimą vasaros akimirksniui — gurkšniui:

Akis užmerk —
ir gerk,
tūkstantį metų gerk —
už save ir už mane...

Parankiau analizuoti sistemą, kuri lyg išeina į „paviršių", turi atspėjamą „šifrą". Bet Janinos Degutytės eilių garsinis pavidalas jaučiamas kaip labai harmoningas, eufoniškas, nepagaunamas ir nesustabdomas. Ypač tais atvejais, kai eilėraštis net nerimuotas, kaip „Mažoji nakties baladė":

Jau pilnatis praregėjo
Tamsiom šešėlių daubom,
Ir dusliai į žolę nukrito
Sunkus obuolys.

Lyg be garso, tik viduje, skambėtų Mocarto melodija. Taip šviesa atsiskleidžia tamsa, aukštis — gyliu, garsas — begarsiu duslumu...

Rinkinyje „Šviečia sniegas" pastebima glaudesnė eilėraščio fonikos ir sintaksės sąveika. Garsinį įspūdį ypač stiprina sintaksiniai pakartojimai, brėžiantys tiesioginę prasmę pralenkiantį nuotaikos punktyrą:

Pilkam apyaušry
ant balto slenksčio
išaugo medis:
vario lapeliai,
vario lapeliai,
žiedai snieginiai.
Žiedai snieginiai,
žiedai snieginiai,
uogos iš kraujo.

„Per visą naktį"

Susidaro gilūs sintaksiniai koncentrai. Antrasis „žiedai snieginiai" pakartojimas yra centras, pirmasis jungiamas su lapeliais, trečiasis su uogomis.

Ryškėja ir polisindetoninės jungties prasmė („Dvigubas ratas"). Vis dažnesnė anafora („Kur aš nueisiu", „Stotys", „Šventiškai", „Prisikėlimas", „Paplūdimys"). Frazė darosi sukaupta, įtempta, polifoniškai intonuojama: „. . . Aukštas kalnas pelenų supiltas. . .· / . . . Pilkas vakaras ir paukštis pilkas" („Aš meldžiuos į žvaigždę ir į žolę"). Stiprus sunkaus kilimo į aukštą pelenų kalną intonacinis įspūdis pirmojoje dalyje. Ir apčiuopiamas „pilko vakaro" žemumas — lyg atodūsis. . . Frazės polifonijos siekimas darosi programiškas, jos prasmės galimybės plečiamos, atskirus atsišakojimus suimant į skliaustus. Tačiau — ne visada sėkmingai (kad ir „Stirnų pėdom"). Tačiau giluminis frazės semantinis ir foninis polifoniškumas iškyla kaip siektina aukštuma.

Janina Degutytė mėgsta suteikti eilėraščiui ir tam tikrą grafinį pavidalą. Visi grafinės semantikos eilėraščiai parašyti verlibru, vidiniai garsiniai sąskambiai čia turi ir tam tikrą metrinę funkciją. Tai pastebima ir pirmajame „Prieblandų sodų" eilėraštyje „Vilnius". Įvairiais požiūriais čia reikšmingos dvi garsinės linijos — sonantai *l, n* (Vilnius, vilnija, lengvas) bei *š, ž, z:* šiauriškas, bokštų, Zodiako žvaigždynų. . .

„Prieblandų soduose" priebalsių dažnumo dinamika vėl ryškesnė. Kai kurie garsai tarsi „atsirenkami" — ypač *š, ž,* kartais *z.* Artimi garsai labiau koncentruojami atskirose vietose. Garsinis laukas tvirčiau sujungiamas su prasminiu, fonetinis — su morfeminiu ir leksiniu. Instrumentuotė juntama ir horizontaliojoje, ir vertikaliojoje eilėraščio ašyje. Susidaro tankus ryšių tinklas, palaikomas pakartojimų, paralelių ir opozicijų. Šiuo požiūriu išsiskiria eilėraštis „Aš nėjau paskui tavo karstą". Eilėraščio prasminė ir kompozicinė ašis — pradžia „Aš nėjau paskui tavo karstą". „Karsto" garsinis pavidalas artimu ir prasmės atspalviu pasikartoja antrosios eilutės pradžioje *(apkarsta)* ir pratęsiamas toliau: *kas..., kas..., ...kas, ...kas.* Antrosios eilutės pabaigos žodžio *juokas* garsinis atitikmuo, kontrastas ir paralelė *(klouniškas juokas)* trečiosios eilutės pradžios *juodas.* Juoda netekimo spalva pratęsiama septintosios eilutės *naktim.* Nakčiai, juodumui kontrastingas *lapas baltas,* bet jis — *sutramdytas šauksmas.* Uždarumas ir atvirumas. Negrįžimas ir esamumas. *„Negrįžai..."* — garsu pakartojamas, o semantiškai priešpastatomas *„Grįžulo Ratai man šviečia, į juos tu žiūrėjai...". „Žiūrėjai..."* atsikartoja kitos eilutės pradžioje *„Žėrėjo ta...". „Laužas"* — *„pralaužusi", „laukiau"* — *„lauke", „žingsnių"* — *„žvilgsniu".* Garsinės raiškos sistema išlaikoma iki pabaigos, sąmoningai išskiriant paskutines eilutes.

„Prieblandų sodai" atveria dar vieną garsinio turiningumo versmę — skambėjimo ir spalvos ryšį. Ne tiek konkrečios spalvos, kiek spalvinio pojūčio, spalvos kaip nuotaikos. Eilėraščio „Lietus" pradžia:

Nuošė lietus, šviesus, putojantis,
baltus rugių laukus
ir violetines viržių salas nuplovęs.
(Kad mane nuplautų!)
Nuo medžių dar krenta lašai
(skamba varpai).
Ir paukštis dainuodamas geria iš lapo
(iš medžio delno).

Spalvos akcentai: šviesus, baltus, violetines. Garso: nuošė, krenta, skamba, dainuodamas. Šviesa yra skambėjimas, garsumas, garsinis atvirumas. Kaip ir vasara (atviras žodžio skambėjimo įspūdis) yra atvirumas („Vasara — atlapos durys į juodai nusirpusių vyšnių sodą..." — „Vasara praėjo..."). Bendrajame Janinos Degutytės fonikos kontekste formalios yra tokios aiškiai instrumentuotos „Prieblandų sodų" eilutės, kaip: „Akacijos. Akina saulė. / Tolimas aukštupių balsas" („Akacijos").

Rinkinys „Tarp saulės ir netekties" priebalsių dažnumo kaitos intensyvumu pralenkia kitus rinkinius — ryškesnis *j, k, t, š* dažnumas. *Č, z, c, ž* kartojimosi vidurkis nėra pakitęs, bet jų garsinis įspūdis itin pastebimas. Kaip ir „Prieblandų soduose", šie tylos — šnabždesio garsai labiau susikaupę atskiruose eilėraščiuose. Be to, lietuvių kalboje jie retesni — tad ir instrumentacinės galimybės, palaikomos artimo ir dažno *s*, ryškesnės.

„Peizažas su medžiais" — ši programinio eilėraščio „Tarp saulės ir netekties" frazė savaip išreiškia ir pagrindinę rinkinio garsinę temą. Ji papildoma kartojamų ir varijuojamų žodžių: *medžiai, žemė, širdis, žydėjimas, žolė, tėviškė, amžinybė, žuvis, paukštis, žalias, rožė, aukštas, laužas, žvaigždė, žodis, erškėtis, erškėtrožė, šlamėjimas, ma-*

žas, apžadas, žingsnis, žaibas, ražienos, kažkuris, užgeso, džiaugsmas, šaltinis, šaka, žaizda, jonžolė, žydintis, šviesa, žiemkenčiai, vienišas, žiedas, šešėlis, viržiai, viršūnė, šulinys, ašara, kriaušė, bekraštis, griežlė, ženklas, širdgėla, dūžis, skaudžiai, žvėris, šaukimas, šiurkštus, nežinomybė, užsimiršimas, žvakė. . . Yra eilėraščių, kur garsų *š, ž, č* instrumentacinis pagrindas gana ryškus: „Jūros etiudų" antrasis eilėraštis:

Š *nab* ž *dėjimu* — š *auksmu*
u ž č *iaupk man lūpas,*
kad ž *od* ž *iai netikri. . .*
Telieka o š *imas* —
o š *imas* — š *iam smėlio krante* —
nuo š *irdgėlos ligi* š *ventės.*

„Šventas laukų birželi":

Š *ventas laukų bir* ž *eli,*
palaimink mūsų rankas —
kad nei š *sektų upės,*
kad nei š *mirtų me* dž *iai,*
kad grie ž *lė nenutiltų*
š *viesų vakarą*
avi ž *ų lauke.*

Gal prasmingiausia šių garsų muzika, sušvelninta *l, s,* girdima eilėraštyje „Dulsvoj erdvėj pražydo lietūs. . .":

— — — — — Bet lietūs
pražydo — ir tyliai prasiveria sietuvos —
ir siela pravirksta kaip vaikas
iš džiaugsmo — nors beldžiasi laikas
į kraujo vartus — nes pražydo lietūs
dulsvoj erdvėj — nes nuokalnėm pamažu
jo žydinčią šaką lyg paslaptį savo nešu...

Lietaus žydėjimo, žydėjimo, žydėjimo džiaugsmo prasminiai ir garsiniai sąskambiai turi individualų psichologinį motyvą: „Spalvotas man lietus" [3],— sako poetė.

Daugiau dėmesio skiriama ir bendram eilutės skambesiui. Instrumentuotė gali būti abstrakti — spalvos ir nuotaikos („Violetinis viržių vakaras"), paros meto ir nuotaikos („Vėlinės. Vėjas. / Vakaras vejasi debesio kalną" — „Ūkanų rožė"). Prasminei linijai ji pajungta eilėraštyje „Lietuva": „Lietus laukimas laimė lelija liepų / svaigus kvepėjimas..."

J. Degutytei būdingos įvairios akustinės žodžių sąšaukos, atliekančios ir vidinio rimo funkciją. Rimas gali būti sporadiškas, palaikantis atraminius žodžius: „Šventas laukų birželi, / palytėk pievom pakvipusią žemę". Rimuotų rinkinyje tėra tik vienuolika eilėraščių. Septyni iš jų — sonetai. Labiau pasikliaujama instrumentaciniais sąskambiais.

---

[3] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1980.V.8.

Kalbėdami apie garsinę Janinos Degutytės eilių organizaciją, pastebėjome, kad ji priklauso ir nuo žodžių atsirinkimo. Kiekvienas savitas poetas turi savo pagrindinių žodžių lauką, savo „pažymėtuosius" žodžius, kurie byloja apie vienokią ar kitokią poeto orientaciją. Tiesiogiai pagrindinių žodžių reikšmingumo aiškinti negalime, nes ir skirtingų poetų bei jų rinkinių keli pagrindiniai žodžiai dažnai yra tie patys. Bet leksinis poeto laukas vis tiek yra įdomus, iškalbus.

Vienas poeto žodyno aspektų yra žodžių dažnumas. Dažniausių daiktavardžių penketukai Janinos Degutytės rinkiniuose atrodo taip: „Ugnies lašai" — *žemė, saulė, širdis, ranka, akys;* „Dienos—dovanos" — *saulė, vėjas, naktis, žemė, širdis;* „Ant žemės delno" — *saulė, žemė, vėjas, širdis, naktis;* „Šiaurės vasaros" — *saulė, žemė, naktis, vėjas, akys;* „Pilnatis" — *žemė, debesis, naktis, kraujas, saulė;* „Šviečia sniegas" — *saulė, žemė, paukštis, vėjas, dangus;* „Prieblandos sodai" — *naktis, saulė, žemė, paukštis, vėjas;* „Tarp saulės ir netekties" — *saulė, medis, žemė, dangus, širdis.* Dažniausių veiksmažodžių eilės atrodo taip: „Ugnies lašai" — *būti, eiti, girdėti, galėti, mylėti;* „Dienos—dovanos" — *būti, eiti, laukti, mylėti, nešti;* „Ant žemės delno" — *būti, nešti, degti, šaukti, kristi;* „Šiaurės vasaros" — *būti, degti, eiti, likti, bėgti;* „Pilnatis" — *būti, tekėti, plaukti,* *eiti, ieškoti;* „Šviečia sniegas" — *būti, skambėti, tylėti, nežinoti, priglusti;* „Prieblandų sodai" — *būti, eiti, užmiršti, mirti, šviesti;* „Tarp saulės ir netekties" — *būti, eiti, žydėti, gyventi, nešti.* Dažniausi būdvardžiai: „Ugnies lašai" — *baltas, brangus, mažas, žalias, gyvas;* „Dienos—dovanos" — *baltas, žalias, juodas, mažas, pilnas;* „Ant žemės delno" — *baltas, juodas, žalias, didelis, mėlynas;* „Šiaurės vasaros" — *baltas, žalias, mažas, raudonas, didžiulis;* „Pilnatis" — *juodas, baltas, raudonas, didelis, mažas;* „Šviečia sniegas" — *juodas, baltas, mažas, aukštas, pilkas;* „Prieblandų sodai" — *juodas, baltas, aukštas, mažas, didžiulis;* „Tarp saulės ir netekties" — *aukštas, mažas, žalias, baltas, lengvas.*

Dažniausias jungtukas — *ir.* Asmeninių įvardžių pirmasis asmuo dažnėja, trečiasis retėja. Mažėja ir pasikartojančių tų pačių žodžių, didėja žodžio valentingumas, atsiskleidžiantis perkeltinėmis reikšmėmis.

Dominuojantys daiktavardžiai *žemė, saulė,* patys dažniausi veiksmažodžiai *būti, eiti,* dažniausi būdvardžiai — *baltas* ir *juodas.* Iš leksikos labai akivaizdus Janinos Degutytės artimumas Salomėjai Nėriai. Pagrindinės Salomėjos Nėries poetinės realijos *(vėjas, žemė, širdis, saulė, naktis, akis, daina, kelias,* *jūra, baltas, juodas, būti)*[4] tarsi patvirtinamos Janinos Degutytės žodyno — iš šių žodžių tik *jūra* retesnis, įeinantis į „Prieblandų sodų" dešimtuką. Taip pat aiškiai jaučiamas romantinės leksikos vyravimas. Apskritai tokie žodžiai, kaip *žemė, širdis,* dominuoja ir Maironio, ir Kazio Binkio, ir lietuviškojo Jurgio Baltrušaičio, ir Salomėjos Nėries leksikoje. Be abejo, šių žodžių dominantės atspindi bendresnius nacionalinės poezijos modelius.

Janinos Degutytės poetinės leksikos raida palyginti nežymi — kaip ir jos poetinio pasaulio. Tačiau kiekvienas rinkinys turi tik jam būdingų žodžių, šiek tiek atspindinčių ir jo vidinę struktūrą.

Dažniausieji, atraminiai Janinos Degutytės įvaizdžiai — įvardinimai — atspindi gamtos vaizdo dominavimą (žemė, saulė, medis). Kitas iš leksikos pastebimas bruožas — ryškus antinomijų buvimas, tiek žemės, realybės, tiek dvasios pasaulyje: *žemė — saulė, juodas — baltas, didelis — mažas, būti — nebūti.* Gamtos vaizdo dominantę atitinka žalia spalva, jos įvardinimas dominuoja beveik visuose rinkiniuose. Raudona, gamtinė kraujo, dvasinė — gyvybės spalva irgi dažna. Pagrindinių spalvų paletė būtų tokia: *balta, juo-*

---

[4] *Alekna V.* Salomėjos Nėries leksika.— Literatūra, 1974, XVI(1), p. 90.

da, žalia, raudona, mėlyna, geltona, pilka. Veiksmažodžiams būdingas vidinis intensyvumas — imperatyvumas: *būti, eiti, nešti, degti, ieškoti, šviesti...* Daugiau ar mažiau šie veiksmažodžiai keliaprasmiai — ir kaip realūs, ir kaip irealūs veiksmo pavadinimai. Veiksmažodžiai *eiti, būti* su priešdėliais Janinos Degutytės poezijoje turi individualią išėjimo, nebuvimo — mirties spalvą.

Iš leksinio Janinos Degutytės fondo atskirai aptartinas gamtiškasis klodas, iš jo išskiriant *medį, žolę, gėlę.* Su šiuo klodu itin pastebimai, tiesiogiai siejasi poetės lyrikos gamtiškumas — ir vaizdo, ir pasaulėjautos, apie kurią jau kalbėta. „Medžio įvaizdis suima esminguosius poetinės savijautos ir paregėjimų atžvilgius" [5].

Dažniausių žodžių (iki dešimties) eilėje medis pasirodo nuo „Šiaurės vasarų" (kad ir nežymus, bet argumentas chronologinei ribai), trumpam išnyksta knygoje „Šviečia sniegas" ir palengva artėja prie antros pagal dažnumą vietos rinkinyje „Tarp saulės ir netekties". Svarbiausias ir yra *medis* kaip abstrakcija, kaip gyvojo pasaulio modelis, gamtinis žmogaus atitikmuo ir dvasinė paralelė, namų, savumo ženklas. Tačiau *medis* Janinos Degutytės kūryboje ir labai konkre-

---

[5, 6] *Zaborskaitė V.* Gamtos vaizdas Janinos Degutytės lyrikoje, p. 341, 332.

tus. Iš viso poetės kūryboje gyvena apie 30 pavadinimų medžių ir krūmų. Dažniausi yra tokie: *beržas, eglė, pušis, gluosnis, klevas, topolis, obelis, liepa, ąžuolas, drebulė (epušė).* Pastebimas įdomus dėsningumas: abstraktusis *medis* kūrybos raidoje dažnėja, konkretusis retėja (tai irgi paliudija meninio vaizdo slinktį į refleksiją, mintį). Pavyzdžiui, „Ugnies lašuose" nėra *medžio,* užtat *beržas* pavartotas 10 kartų. „Ant žemės delno" — *beržas* net įeina į dažnumų dešimtuką. Ir atvirkščiai — rinkinyje „Tarp saulės ir netekties" *medis,* vienas dažniausių reikšminių žodžių, pavartotas 15 kartų, o *beržo* visai nėra, tik vieną kartą — *beržynai.* Lietuvoje labiausiai paplitę medžiai, nuo amžių sodinami prie namų (beržas, eglė, klevas, liepa), apgaubti legendų, tikėjimų, suteikia Janinos Degutytės poezijai ryškų nacionalinį koloritą. Nacionalinės pasaulėjautos spalvos labiau atsiskleidžia medžių semantikoje. *Beržas* — Lietuvos peizažo ženklas, besikeičiantis metų laikais. Pats gražiausias pavasarį — „virpantis, tyras, visas nušvitęs". Auksine šviesa žybsi rudenį, juodas jo šakelių raštas žiemą, ramus rymo palaukėj vasarą. *Eglės* — rimtos ir rūsčios, iš „juodo akmens iškaltos". *Pušis* — aukštis, pasiruošimas skrydžiui, jos kaip paukščiai sparnuotos, jos — seserys. *Liepa* — saulės medis, vasaros medis su aviliais ir medum. Liepa kaip medaus skonis gomury, minkštas, limpantis. „*L*" — garsinis Lietuvos „šifras": „Lietus laukimas laimė lelija / liepų svaigus kvepėjimas — / viskas telpa į tavo trumpą vardą". *Drebulė* — tautosakiška, susijusi su bejėgiškumu, krūpčiojanti „ant aukšto skardžio". *Obels* semantikos savitumas veikiamas *obels* — *moters, motinos* vaizdinių ir simbolinių ryšių. Savita interpretacija išsiskiria *laukinė obelis.*

Be aukštojo — medžio — pasaulio, Janinos Degutytės poezijoje svarbus ir žemasis, mažasis žolių, gėlių pasaulis. Poetės kūryboje sutinkamos 25 pavadinimų žolės. Dažniausia — abstrakčioji — *žolė.* Dažnesnės: *papartis, samana, smilga, pelynas, vėdrynas, dobilas, čiobrelis, kačpėdėlė, kmynas, kraujažolė* (eilės tvarka). Įdomesnės semantikos — *vėdrynas* ir *kraujažolė.* Greta žolių, kartais ir neatskiriamai, Janinos Degutytės lyrikoje gyvena gėlės — 24 pavadinimų. Skirtingai nuo ryškiai dominuojančio *medžio* ir ypač *žolės* abstrakto, gėlės yra konkrečios, pati dažniausia — *pienė.* Po pienės eina *lelija, rožė, aguona, puriena, astra, žibuoklė, tulpė, našlaitė, jurginas...*

Janinos Degutytės poezijoje palyginti dažni *javų* (varpų, grūdų) įvaizdžiai. Svarbiausias iš jų — *rugys, žiemkentis (žiemkentėlis).*

„Pasakyk, / kieno skausmas išauga / į žydintį diemedį?" („Žiūrim į nakties..."), „Kokiam medy, kokiam žolyne, / kokios upės dugne / žemė paslėpė savo širdį?" („...O naktis taip trumpa"). Šie ir jiems artimi retoriniai klausimai yra būdingi Janinai Degutytei. Bent iš dalies jie atskleidžia psichologinę būseną, kurioje gamtos įvaizdžiai tampa svarbiais poetinio pasaulio ženklais. Bendrojo Janinos Degutytės poetinio pasaulio dominantė yra gamta, o vaizdžiojo — metafora.

Metaforos vaidmuo dėsningas — ji visada dažnesnė gamtos, intymių išgyvenimų lyrikoje, kai bendra emocinė būsena, lyrinio eilėraščio išeitis identifikuojama su konkrečiais vaizdiniais. Universaliausia paralelė — gamtos ir žmogaus. Tarp žmogaus jausenos, nuotaikos ir gamtos reiškinių egzistuoja per ilgus amžius, per psichologinę žmonių patirtį susiklostę ryšiai — atitikmenys. Metų laikai yra tarsi nuotaikų šifrai, ypač pavasaris (atbudimas, gyvybė, džiaugsmas, viltis) ir ruduo (mirtis, liūdesys, praradimas). Lietuvių poezijoje aiškiai jaučiama žmogaus gyvenimo ir metų laikų paralelė, įprasminta tiesioginėmis jungtimis (K. Donelaitis), daugiaprasmėmis asociacijomis, turinčiomis konstruktyvų pagrindą (J. Baltrušaitis), tautosakiniu žmogaus ir gamtos artimumu (Maironis), vidiniais nuotaikų, išgyvenimų atitikmenimis (V. Mykolaitis-Putinas). Salomėjos Nėries lyrikai būdingi metaforiniai gamtos — ypač rudens — ir žmogaus vidinės būsenos lydiniai:

„begalinė širdgėla — ruduo" („Akmenėlis turi šaltą širdį"), „rudenio ašara" („Rudenio ašara"). Pavasario viltis dažniausiai virsta skaudžia ir tylia gyvenimo praeinamumo refleksija („Alyvos").

Metafora atsiranda iš įsijautimo, įsigyvenimo į gamtą, kai jos apraiškose staiga pajuntamas žmogaus pasaulio nebylus kalbėjimas. Tokia metafora visada refleksyvesnė, ramesnė. Metaforos ieško ir staigiau, impulsyviau atsiverianti vidinė būsena — savęs radimas išoriniame pasaulyje yra netikėtesnis.

Kas būdinga Janinos Degutytės metaforai? „Metafora čia paprastai grindžiama gana artimos analogijos principu. Gamta — gamta, gamta — žmogus yra tų analogijų sfera. Nėra tolimų ir netikėtų asociatyvinių jungčių, suverenios kūrybinės valios padiktuotų lūžių, dažnai keičiamų perspektyvų" [6]. Iškalbios šiuo požiūriu eilutės iš ankstyvosios lyrikos:

Netiesa, kad mes ieškom gėlių
Ir šviesos, šilumos ir meilės. . .
Tai savęs mes ieškom tarp jų —
Alkani — ir drąsūs, ir bailūs. . .

„Ieškojimai"

„Tai savęs mes ieškom tarp jų" — suformuoja dominuojančią tropų kryptį — iš savęs, iš žmogaus. Kitos eilutės iš eilėraščio „Gyvenimui": „Ar tai aš tik, aš tik tavo? / Mano — tu nebūsi? — — —". Rasti ne tik save pasaulyje kaip dalį, bet ir suvokti savyje gyvenimą — visumą, simbolizuojamą bendriausių gamtos vaizdinių. Trečiasis „Jūros etiudų" eilėraštis — jūra žmoguje: „Įsiklausyk į mūsų tylą — / ar neatpažįsti savęs? / Savo skausmo ir išdidumo?". Gamtoje jaučiami pagrindiniai fiziškumo ir dvasingumo pradai, kurie kartu yra ir žmogaus pasaulio ekvivalentai: „Tavo dangų — tavo ilgesį kenčiu" („Svajonė"). Ar pačios gamtos, ar tik žmogaus jai suteiktos liūdesio ir linksmumo spalvos? „Skinsiu linksmą šviečiantį vėdryną, / Skinsiu liūdną mėlyną varpelį" („Lankoje"). Žmogaus spalvos — išcentrinės spalvos, padedančios formuotis metaforai.

Ankstyvojoje lyrikoje nemaža gamtinių metaforų, atsirandančių iš įvairių gamtos formų ir apraiškų tarpusavio sąlyčių: žiemos pievos rasa spindi ir danguje: „Virš galvos — tyra žvaigždžių rasa..." („Žiemos vidunaktį"). Dažniau ir metaforizuojami visuminiai gamtos pasaulio dydžiai (žemė, dangus, saulė). Metaforos tarsi juos dalija, skaido, paverčia žmogaus pasaulio ženklais. Eilėraštyje „Žemė ir žmonės" (1962): „Tu — mūsų duona nepakeičiama, / Gyvybės vandenio žydrasis šulinys. / Tu — mums pastogė iš beržų ir kiparisų..."

Medis ir pagal pasaulėjautos dominantes, ir pagal dažnumą yra vienas pagrindinių Janinos Degutytės metaforos centrų. Senieji lietuvių tikėjimai, tautosaka taip pat fiksuoja ryškų medžio išskyrimą iš gamtos pasaulio, ypač garbinami didelio vaisingumo medžiai — ąžuolas, šermukšnis, obelis. Tikėta, kad medžiuose gyvena protėvių vėlės[7]. Janinai Degutytei tai nėra prisiskaityti dalykai, o intuityviai pajusti, „atsiminti" kaip gyvybingas nacionalinės pasaulėjautos reliktas: „...mirtinai tikėčiau, kad kiekviename medyje gyvena dievybės..."[8]. Atskiri Janinos Degutytės eilėraščiai paliudija grynai tautosakinę — mitologinę medžio recepciją. Janinos Degutytės „Sena daina" („O ant kalno jovaras žydėjo...") ir rugiapjūtės pabaigtuvių daina „Ant kalnelio jovaras žydėjo": ant kalnelio jovaras, jo pašaknėlėj dūzgiančios bitelės, ant šakelių skambantys kankleliai, viršūnėlėj sakalo vaikeliai...

Medis — auga, žydi, dega („Topolis degs — neužgesinamai kaip sapne" — „Vyzdžių veidrodžiuos..."), priglaudžia paukščių lizdus — namus („Medis kalbasi su paukščiu" — „Vėjas kalbasi su debesiu"). Medis šaknim siurbia gyvus žemės syvus, o šakom siekia saulės. Medis — tikriausias, natūraliausias priešpriešų mediatorius („ant balto slenksčio išaugo medis" — „Per visą naktį").

---

[7] *Dundulienė P.* Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose. V., 1979, p. 32.

[8] *Degutytė J.* / Atsakymai į anketą.— Literatūra ir menas, 1965 rugpjūčio 28.

Stebuklingas žemės ir saulės susijungimas, lyg pavasarį jį laikytų žalioji žemės galia („Erškėčiai ir eglės / iš tirpstančio sniego pražysta" — „Pavasario šaltiniai"), o rudenį viršūnėje raudonai degtų saulė („Jau seniai išblėso raudonos šermukšnių pašvaistės" — „Sausis"). Medis vis šalia žmogaus — „Kvepiančios liepos kaip žolės / priglunda po delnu" — „Ištuštėja aikštės...". Tai, kad medis nuolat tarsi pasikartoja — mirdamas ir atgimdamas, lyg primindamas atpirkimo mitą, kelia žmogui nuostabą ir liūdesį — iš savo gyvenimo jis nieko negali pakartoti — tik baltos obelys pražysta virš likimo ir nebūties...

Vienas Janinos Degutytės poezijos medžio individualiųjų aspektų — nuogas medis, niekuo nepridengto ir niekuo neprisidengusio žmogaus tikrumo gamtinė paralelė. Belgų rašytojo Žoržo Simenono žodžiais: „Kiekviename žmoguje sugyvena du: vienas — „nurengtas", antras — „aprengtas". „Nurengtas" — vadinasi, tikras, su visa savo esybe, savo moraliniu nuogumu"[9]. Janinai Degutytei ir svarbi akimirka, kai pajuntamas esybės atsivėrimas, noras nusimesti tai, kuo esi „apsirengęs" ir „aprengtas": „Vieną kart / Aš kaip lapkričio medis / Nusimesiu visus lapus". Kad liktų „nuogas ilgesys", sutampantis su belapiu medžiu. Kad iš to ilgesio naujai išaugtų gyvenimo meilė, gyvenimo godulys. Medis eilėraštyje „Šiaurinio dangaus iliuzija" tampa išplėsta žmogaus metafora. Šimtais savo šakų ir šakelių, aitrių ir suaižytų, žmogus apkabina savo gyvenimą, ne metaforizuojamą, o tik lyginamą su lapkričio vėju. Palyginimo dažnumas Janinos Degutytės kūryboje, matyt, yra surištas su metafora. Palyginimas „Aš kaip lapkričio medis" virsta neįvardinta žmogaus-medžio metafora. Palyginimas praskleidžia ir metaforos formavimosi, atsiradimo kelią. „Šiaurinio dangaus iliuzijoje" laiko akcentas — lapkritis — įeina į du palyginimus: subjekto („Aš kaip lapkričio medis") ir objekto („Apkabinsiu / Kaip lapkričio vėją / Savo gyvenimą").

---

[9] Cit. iš: Likimas ar kritinė situacija? — Literatūra ir menas, 1980 vasario 9.

Nuogo medžio, nuogumo motyvas itin aiškiai jaučiamas rinkinyje „Tarp saulės ir netekties". Jo pagrindas — jau pažįstama medžio ir žmogaus paralelė — antitezė. Eilėraštyje „Abejonė": „Žole — žuvie — medi — paukšti — / ... Mes visi to paties likimo / sujungti". Atrodo, paralelė visuotinė, visaapimanti. Bet čia pat ją išardo dalinė antitezė: „medi, tokia trumpa / mano diena".

Stebuklingoji metamorfozė — psichologinis metaforos pagrindas — žmogaus virtimas medžiu: „bet pavirstu medžiu, / kurio šakose / gyvena paukščiai ir žvaigždės" („Vienatvei"). Medis, keliantis į aukštį šakas, paukščius, žvaigždes ir savo sielą: „Juodas medis laiko savo sielą / tartum naktį ant šakų plačių" („Iš vaikystės ištremtiems. . ."). Dvi ryškios nuogo medžio ir žmogaus paralelės: „Nuogas medis. Kaip ir mes nuogi" („Iš vaikystės ištremtiems. . .") ir „Egle, / mano medi, <. . .> Kam praskleidei / tą nepasiekiamą purpuro žiedą / viršūnėj / kaip nuogą širdį?" („Egle, mano medi").

Įdomus medžio vaizdinio vingis atsiskleidžia eilėraštyje „Druska":

kai nešu tave
raudonam
medyje,
savo vieninteliam, išsišakojusiam
kraujo medyje,—
kaip vaikas tiesiu rankas
į saulę šviečiantį
apvalų medaus korį.

Pačiame žmoguje — medis, kraujo medis, gyvybės medis. Iš čia — žmogaus giminiškumas medžiui, artimumas jam. Medis — lyg amžina, nuolat visur pasikartojanti gamtiškumo forma, Janinos Degutytės lyrikoje beveik neturi foniškumo, neutralumo, nes medžiai auga ne šiaip sau — o žmogui, „auga karstui ir vygei" („Tiltai"). Tarsi prisimenama į liaudies išmintį atremta Maironio, Baltrušaičio formulė, tačiau ji pagrindžiama ne išankstiniu žinojimu, o tikėjimu žmogiška medžio paskirtim.

Pagrindiniai Janinos Degutytės metaforos branduoliai yra žmogus (aš), medis, žolė, upė, kraujas, žydėjimas, raudona, juoda ir balta spalva. Tarp šių branduolių galimi ir metoniminiai santykiai. Jų reikšmė Janinos Degutytės kūryboje, kaip ir apskritai dabartinėje poezijoje, yra didėjanti.

Punktyriškai atskleidus meninio žodžio bruožus, jo gyvybingumui pajusti vėl būtina grįžti į natūralią ir koncentruotą meninę sferą — ciklą, eilėraštį — kartu aptariant ir Janinos Degutytės lyrikos žanrinę raišką.

CIKLAS

Ciklų Janinos Degutytės kūryboje daug. Jie nėra formalūs, atsiradę iš apskritai poetei būdingo „cikliško" poetinio mąstymo. Kaip liudija pati poetė, eilėraščiai kartais „eina" keli iš karto, neišsiskirdami, laikydamiesi vienas kito. „Keturi peizažai" rašėsi visi kartu, sunku buvo juos išskirti. Ir dar turėjo būti bent trys, bet atsiguliau į ligoninę,— atslūgo, išnyko"[1]. Ciklas gali susi-

---

[1–3] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1980.V.8.

klostyti ir drausmingiau, pastoviai galvojant, jaučiant pačius svarbiausius, ypač kūrybos, dalykus. „Monologus" rašiau iš eilės — kaip „litanijas"[2]. Ciklas atspindi ir konstruktyvesnių jungčių galimybes, bet jos Janinai Degutytei nėra labiau būdingos. Svarbu tai, kad ciklas išreiškia polifoniškesnio, keliakrypčio poetinio vaizdo formavimo pagrindą. „Ištrėmimo sonetus" parašiau anksčiau — daug anksčiau. Gal vienintelis atvejis, kai rašydama pirmąjį, jau žinojau ką rašysiu ir kituose. Ir kaip rašysiu — formą"[3]. Kas ir kaip jungia atskirus eilėraščius į visumą — ciklą? Atkreipkime dėmesį į ciklą „Keturi peizažai".

Šis ciklas Janinos Degutytės kūryboje dėsningas keliais požiūriais. Formaliuoju — jau pats pavadinimas paliudija glaudų Janinos Degutytės poezijos ryšį su spalvos — tapybos pasauliu. Panašiai traktuojami ir „natiurmortai" bei „etiudai" ar pagaliau pats piešimo įvardijimas („Bandymas nupiešti fiordą"). „Peizažas" kaip savotiškas, neapibrėžiamas lyrikos žanras, susijęs ir su formaliaisiais gamtinės lyrikos tipo požymiais. „Keturi peizažai" verti dėmesio ir vidinėmis, individualiosiomis savybėmis. Šis ciklas galėtų būti laikomas vienu Janinos Degutytės lyrikos centrų — taip esmingai kryžiuojasi jame būdingiausios jos poetinio pasaulio linijos, tarsi įrėminančios žmogų ir gamtą, laiką ir erdvę, spalvą ir judesį.

Pagrindinė architektoninė ciklo jungtis yra itin tradiciška — metų laikai. Šia jungtimi nuo Kristijono Donelaičio „Metų" prasideda lietuvių grožinė literatūra, ji įprasminta Jurgio Baltrušaičio, Vinco Mykolaičio-Putino poezijoje. Jos atgarsių rasime ir Maironio, ir Salomėjos Nėries kūryboje.

Janinos Degutytės cikle metų laikai nėra akcentuojami, sąmoningai gal net nesuvokiami, „pridengti" intensyviai besiformuojančių tropų. Metų laikas — bendrasis gamtinis laikas — tarsi sueina į individualios jausenos, išgyvenimo laiką, su juo kaip tik ir sutapdamas perkeltinės reikšmės junginiuose. Pasaulis Janinai Degutytei prasideda vasara — apskritai jos dominantė ryški visoje kūryboje, dažniausias vasaros mėnuo — rugpjūtis. Vasaros peizažas pirmajame eilėraštyje:

Ten, kur dangus paliečia
kraujažolių pievą,
geltonam tamsėjančiam saulėlydy
raudonos stirnos geria.

Vasara — gamtos gyvenimo intensyvumas, pirmiausia pajuntamas spalvose. Raudonos spalvos — „myliu ją tik gamtoje — kraujo, aistros spalvą" [4] — dominantė, susidaranti lyg iš kelių klodų. „Kraujažolių pieva" — tikrovėje balta kraujažolės spalva, o vaizdinyje — varde — raudona, kraujo. (Gal dėl šitos vidinės tapatybės — gydanti, kraujavimą stabdanti — ir spalvinės antitezės ši žolė taip poetės ir mėgstama?) „Geltonas tamsėjantis saulėlydis" — geltonumo slinktis į saulėlydžio raudonį. Ir „raudonos stirnos" — spalvos „perdėjimas", sutirštinimas kaip Van Gogo paveiksluose[5]. Tas raudonas kraujo, gyvybės („... stirnos geria") intensyvumas yra valingas gamtos ritmo dūžis. Jam paklūstama, persiimama patiklumu: „Ir tu atsigersi iš tolimo / slapto šaltinio. / Ir užlaižysi / visas žaizdas".

---

[4] Iš autorės pokalbio su J. Degutyte 1979.XII.3.

Spalvinis intensyvumas Janinos Degutytės lyrikoje iš vidaus atitinka jausmo intensyvumą. Refleksijos, meditacijos metmenys nėra „spalvingi" arba šaltesnių, ramesnių, lyg bendresnių spalvų, kai net galima klausti: sidabras — spalva ar ne spalva?

Taip yra ir „Peizaže su stirnom". Eilėraštis darosi grafiškesnis, akcentuojamos linijos (daugėja brūkšnių), skubresnis ritmas taip pat labiau atitinka grafinį vaizdą. Į dvi dalis eilėraštį perkerta skaudus laikinumo pojūtis: „Kol kas..." Vidinė būsena — viltis, kad vasarą — akimirką žydėjimo ir pilnaties — dar „atsigersi iš tolimo slapto šaltinio", kad „užlaižysi visas žaizdas".

---

[5] Bendras spalvinis Van Gogo įspūdis pastebėtas A. Rabačiauskaitės („Šviesus vidudienis", p. 162).

Eilėraštį įrėmina trys pagrindinės linijos: pirmoji — pradžios horizontalė („Ten, kur dangus paliečia kraujažolių pievą"), paryškinama „tolimo", antroji — įstrižainė („medžiu pasvyra ties tavim laikas") ir trečioji — pabaigos vertikalė: „... kvepės žolynai — paskui, virš tavęs, aukštai aukštai..."

Antrasis eilėraštis irgi prasideda poetinio vyksmo horizontale, tiesiogiai įvardijančia rudenį, gal ir dažniausią J. Degutytės poezijoje rudens mėnesį — lapkritį: „Sidabrinis rudenio laukas". Pirmąja banga užplūstančią viltį pakeičia laukimas: „o apyaušrio valanda begalinė kaip laukimas". Ilgai neprašvintančio rudenio ryto ir sielos būsenos tapatybė lyg sulėtintas laiko bėgsmas, pasikartojantis lygiagretėmis atkarpomis, reiškiamomis anaforiškais šalutiniais laiko aplinkybės sakiniais: „kai žemės kvėpavimas pavirsta ledu", „kai galulaukės gandrai pavirsta sparnų šlamėjimu...", „kai nušvinta voratinklis žvaigžde". Dvasios ir gamtos metamorfozių sąlytis. Sidabrinė, balta, matinė spalva. Realі — rudenio šalnų, šerkšno, pirmojo sniego, ledo, rasoto skliauto. Įsivaizduojama, jaučiama, matoma idealybėje, tarsi paklūstančioje didžiajam gamtos persitvarkymui: pravertos sidabrinės durys, ties kuriomis atpažįstamas rytas, veidrody (irgi sidabras!) blykčiojantys nakties pėdsakai. Ir pabaigoje: „O sugniaužtam delne — tik žodis — / sidabrinė nuolauža — ligi kraujo". Lyg išsiplėtęs „sidabriškumo" pojūtis vis siaurėtų, kartu su rytu („Kai nušvinta voratinklis žvaigždė, / tarp ražienų įsmigusia"), tapdamas skaudžiu kūrybos — lemties išsipildymu: žvaigždė įsminga į ražieną, žodis — į delną. Likdama bendrajame „sidabro" lauke („sidabrine nuolauža") pabaiga kraujo ženklu sujungia antrąjį eilėraštį su pirmuoju. Stebuklinga gamtos metamorfozė neapėmė žmogaus dvasios, raudona — kraujo ir kūrybos spalva lemtingai atskyrė ją nuo savęs.

„Peizažas paežerėj" — pavasario eilėraštis, prasidedantis muzikiniu įspūdžiu: „Paklydusių pasažų padermėj — / pati pradžia". Pavasaris, ypač ankstyvas (kovo mėnuo),— išsiskiriantis Janinos Degutytės poezijoje metų laikas. Lyg iš tiesų skambėtų dar vaikiškai nedarnus, bet jau prasmingas „pa-pa-pa-pa...". Pavasaris — pasaulio sutvėrimas. „Iš vandens ir molio. / Iš vėjo ir ugnies". Jaučiama sąšauka su Čiurlioniu, su jo ciklu „Pasaulio sutvėrimas".

Iš Čiurlionio pasaulėjautos galbūt ir kreipinys į didžiąją gamtos valią ir galią: „Išlaisvink laikinus". Amžina yra gamtos kūryba, laikinas žydėjimas, buvimas pasaulyje kokia nors apibrėžta forma. Vasara poetei visada susijusi su tuo skaudžiu laikinumo, praeinamumo įspūdžiu:

> *Išlaisvink laikinus:*
> *leliją,*
> *baltumą, vaivorykštėm prašvitusį —*
> *užgniaužtą lipniame dumble,—*
> *be vėjo virpančias avižas*
> *ir aštrų kiečio kvapą galulaukėj —*
> *išlaisvink.*

Baltumas ne tik spalva arba daugiau negu spalva, prašvintanti vaivorykštėm. Vasaros vaivorykštėm. Vasara — be vėjo virpančios avižos ir aštrus kiečio kvapas galulaukėj. Galulaukė (žodis, pereinantis iš antrojo eilėraščio) ir šiame eilėraštyje į tolį plečiama horizonto linija, pakartojama ir paryškinama: „. . . laukų platybėj — / lig juodų nerviškų linijų nuplautam horizonte". „Juodos nerviškos linijos" — savotiška penklinė, muzikinė grafika, stipriai laikanti garsinį eilėraščio įspūdį.

Šis ciklas apskritai parodo ypatingai subtilią vidinės būsenos, išorinės vaizdo slinkties ir sakinio struktūros, nuo kurios labiausiai priklauso intonacija, harmoniją. Lėta, mąsli yra antrojo eilėraščio tėkmė. „Peizažo paežerėj" intonacija iš tiesų yra „nerviška", skubėjimo, nerimo, pavasario chaoso. Dominuoja trumpi, dvinariai arba beasmeniai sakiniai, sutampantys su eilutėmis. Yra eilučių, kurias sudaro tik vienas žodis, turįs svarbesnį akcentą: imperatyvinius „išlaisvink", „išsiūbuok", apibendrintą žydėjimo-baltumo įvaizdį „lelija". Imperatyvui „paklūstama"— „išlaisvintos", „išsiūbuotos" eilutės įgyja didėjančios vidinės energijos:

Išsiūbuok
po debesuotu dangum
žaliais fontanais trykštančius gluosnius.

„Paukščių chorai" taip pat muzikinio įspūdžio taškas.

„Peizažas paežerėj" cikle išsiskiria perėjimų subtilumu, labai stipria eilėraščio „atmintim". Molis pasikartoja lipniame dumble, vanduo žaliuose fontanuose. Žalumu trykštantys gluosniai paukščių chorams staiga pereina į juodas nerviškas linijas nuplautame horizonte. Ruduo — atsisveikinimas. Pavasario kūryboje jau yra ir atsisveikinimo, ir išsiskyrimo pradžia. Išsiskyrimas — dvivertiška sąvoka, priklausanti ir gamtos pasauliui — iš pavasario chaoso išsiskiria išbaigtos formos,— ir žmogaus dvasiai — žmogus pajunta ir savo išsiskyrimą iš gamtos, ir išsiskyrimą kaip atsisveikinimą. Tai turbūt ir charakterizuotų „Peizažo paežerėj" dvasinę būseną, sunkiau apibrėžiamą, artimą muzikos kūrinio įspūdžiui — išgyvenimui.

Paskutinis ciklo eilėraštis — „Peizažas su paparčiais". Žiemos — galbūt gruodžio — dažniausio žiemos mėnesio — eilėraštis. Jo vyksmas — „priešais žiemos langą". Objektyviai nenumaldomai metų laikų kaitai priešinasi individualus jų jautimas. Į eilėraščio vyksmą įsijungia vaizduotės žaismas, žaidimas fantazijos galimybėmis. Pasirinkimo — pasaulio kūrimo arba jo paslapties, jo linijų perskaitymo — įspėjimo iliuzija:

Ant ežero kranto
baltos iškilnios eglės... Arba ne.
Ant okeano kranto
linguoja ledinės palmės,
ir paukščiai balti
fantastiški — plevena sparnais...

Atpažįstamoji J. Degutytės eglių gotika — iškilnumas. Baltoji spalva — sniegas, ledas, paukščiai balti, fantastiški (Baltas fantastiškas paukštis — paralelė baltumui, vaivorykštėm prašvitusiam — „Peizažas paežerėj"). „Aukšti papartynai" — iš pirmojo eilėraščio „atsimintas" netikėtas žolės aukštumas.

Stovint priešais žiemos langą, pasąmonėj ilgimasi šilumos, ugnies, paukščių. Šis pasąmonės ilgesys ir prasiveržia eilėraštyje įdomia realybės — iliuzijos sandūra. Oksiumoronas „ledinės palmės", metafora „paparčiai pražysta baltom liepsnom" (vėl žydintis baltumas!). Grafinė juodo-balto priešprieša:

„O paskui vėl tamsu..." Pasikartojanti pirmojo eilėraščio įstrižainė: „Rašau tavo tolimą vardą — / per visą erdvę įstrižai...". Dar kartą — panašiai kaip antrajame eilėraštyje — susiduria erdvės ir uždaro, atskiro žmogaus horizonto ribos. „Peizaže su paparčiais" ši sandūra dar papildoma dvasios — fantazijos ir fizinių galimybių neatitikimu:

tik nepajudinu
sustingusių išvargintų sąnarių
ant stalo —
priešais žiemos langą.

Visi ciklo eilėraščiai turi apibrėžtą gamtinę situaciją: pirmasis — pievą, antrasis — lauką, trečiasis — ežerą. Prie jo prisijungia ir ketvirtojo įsivaizdavimas: „Ant ežero kranto". Vanduo yra tarsi pagrindinė gamtos stichija: pirmajame — šaltinis, antrajame — ledas, rasa trečiajame ir ketvirtajame — ežeras, okeanas. Gal todėl, kad labiausiai jaučiamas nuolatinis buvimas — „archetipiškumas", ne tik jo tveriamoji galia, bet ir būvio keitimo, perėjimo galimybės. Juk tai svarbu kiekvienam eilėraščiui, nužyminčiam perėjimą, susijungimą, opoziciją ir jos paneigimą: „dangus paliečia kraujažolių pievą" (I), „žemės kvėpavimas pavirsta ledu" (II), pasaulio sutvėrimo pradžia — pradžia išsiskyrimo (III), „paparčiai pražysta aštriom baltom liepsnom" (IV).

Dialektiški, vienas kitą praturtinantys dalies ir visumos santykiai ir yra pagrindinis gero ciklo požymis.

EILĖRAŠTIS

Lyrinio eilėraščio būdinguosius bruožus jau ne kartą bandyta aptarti[6], einant net iki abstraktaus modelio. T. Silman ypač akcentuoja atraminius eilėraščio vyksmo taškus[7], I. Rodnianskaja yra bandžiusi pateikti ir lyrinio eilėraščio apibrėžimą, į kurį verta įsiklausyti: „Lyrinis eilėraštis — tai metrizuotas žodinis išsisakymas, kurio narių santykiai — ne tik loginiai — suformuoja vaizdinę prasmę"[8].

Apie eilėraščio modelį-abstrakciją jau turime nemaža medžiagos. Sunkiau, išlaikant žanro linijas, aprėpti didelę įvairovę, sraunią tėkmę. Šiame poskyryje siekiama eilėraštį lyg sustabdyti, kad būtų galima išryškinti svarbiausius jo bruožus, atsekti kintantį pastovumą. Ir tie pastovūs bruožai, žinoma, ne absoliutūs. Pirmiausia būtina ir čia atsižvelgti į vidinę J. Degutytės poezijos raidą.

---

[6] Žr.: *Кожинов В.* Как пишут стихи. М., 1970.

[7] *Сильман Т.* Заметки о лирике. Л., 1977, с. 76.

[8] *Роднянская И.* Слово и музыка в лирическом стихотворении.— В кн.: Слово и образ. М., 1964, с. 233.

Pirmąją jos kūrybos skiltį sudaro „Ugnies lašai", „Dienos—dovanos" ir jau šiek tiek nuo jų nutolęs trečiasis rinkinys „Ant žemės delno". Šios skilties poetinį išgyvenimą charakterizuoja romantinis bekompromisiškumas, jausminė deklaracija ir improvizacija. Nors ir vyrauja silabotonika, kalba pasižymi „nekanonizuotu laisvumu" (K. Nastopka). Antrąją skiltį sudaro „Šiaurės vasaros", „Pilnatis", „Šviečia sniegas", „Prieblandų sodai". Išgyvenimas darosi dramatiškesnis, polifoniškesnis ir reflektyvesnis, sąsaja su tautosaka — gilesnė, vis aiškesnė verlibro ir sinkopio persvara. Yra pagrindo galvoti, kad rinkinys „Tarp saulės ir netekties" žymi naują poetinio kelio etapą, prasidėjusį jau nuo „Prieblandų sodų", ypač pastebimai nuo „Monologų" skyriaus. Eilėraščio linijos pakitusios iš vidaus — gamtos vaizdas labiau sublimuotas išgyvenimo, persmelktas meditacijos. Aiškų pirmojo etapo tašką, klaustuką, šauktuką keičia daugtaškis, brūkšnių eilė. Tradicinius rimų sąskambius — instrumentaciniai, garsinį įspūdį išskleisdami visame eilėraščio plote arba sukoncentruodami į atskirą frazę, eilutę. Pastebima eilėraščio trumpėjimo tendencija, harmonizuojanti su asketiškesniu, grafiškesniu eilėraščio vaizdu. Išplėstą situaciją „suveržia" elipsė. Tačiau visuose kūrybos etapuose esmė išlieka. Poetė tai gerai jaučia. „Aš manau, poetas gali padaryti tik vieną atradimą — atrasti save, savo veidą. Ilgainiui keičiasi rinkinių nuotaika, braižas, bet šis atradimas turi išlikti pastovus" [9].

Bent iš dalies tą kintantį pastovumą parodo kai kurių programiškai svarbių eilėraščių redakcijos. Įdomus pirmojo rinkinio eilėraščio „Klevo spurganėlėj tvenkias upės" likimas. Šio eilėraščio esmė savaip paaiškinta epigrafu „Po Šuberto Nebaigtosios simfonijos", įkvėpusios ir Vincą Mykolaitį-Putiną. Simfonijos įspūdžio, sukrečiančio, prieštaringo („...Pravirkstu — ir vėl nusikvatoju"), užpildžiusio visą asmenybę, ir pavasario gamtos sąlytis. Ypatingo natūralumo, spontaniškumo pradžia: „Klevo spurganėlėj tvenkias upės / Žalzganos pavasario šviesos. / Tu ateiki, vėju apsisupęs, / Tu ateik pėdom šaltos rasos". Visame eilėraštyje aiškiai dominuoja mažybinės formos („spurganėlėj", „vieverséliais", „migleles", „stiebelis"). Atvirumo ir beatodairiškumo pozicija, taip būdinga pirmiesiems poetės rinkiniams: „Aš visas visas duris atvėriau...", „Be atodairos ir be ribos", „Jeigu reikia — būki nebaigtoji". Labai jaunas gyvenimo — džiaugsmo pojūtis: „O likime mano įstabus".

Į pirmąją Janinos Degutytės rinktinę „Mėlynos deltos" (1968) eilėraštis įėjo pastebimai redaguotas. Toks ir rinktinėje „Tylos valandos" (1978). Kokia taisymo esmė? Pirmiausia atsisakyta mažybinių formų, beveik visos jos pakeistos. Šita kryptim einant, pataisyta ir pradžia: „Klevo spurganoj pritvinko upės / Žalzganos pavasario šviesos". Ir gal tai yra vienintelis taisyto eilėraščio pradimas. Kitas — konceptualesnis — redagavimas liečia džiaugsmo — likimo sampratą. Rinkinyje „Ugnies lašai": „Kaip simfonija ateik, kaip Nebaigtoji, / O likime mano įstabus — — —" Rinktinėje: „Kaip simfonija ateik, kaip Nebaigtoji, / Mano džiaugsme ir likime toks trapus". Įstabus — trapus. Jungtis aiškiai fiksuoja tuos pastoviojo Janinos Degutytės poetinio pasaulėvaizdžio pakitimus, kurie įvyko nuo „Ugnies lašų" iki „Šiaurės vasarų" ir „Pilnaties".

---

[9] [J. Degutytės pokalbis su L. Tapinu.] — Švyturys, 1968, Nr 3, p. 24.

Šuberto Nebaigtoji simfonija — pavasaris, gamtos ir žmogaus sielos. Dvasios nerimas, pakilumas, pilnumas ieško sau paralelės, atitikmens gamtoje ir randa ją pavasaryje. Jis nėra realus, aplinkos nepatvirtinamas — eilėraštis parašytas pačiame viduržiemyje, vasario 6 dieną. Bet poetinė vizija net realesnė už realybę.

Eilėraštis „Klevo spurganėlėj tvenkias upės" gali būti analizuojamas ir kaip būdingas ankstyvojo Janinos Degutytės poezijos etapo pavyzdys. Jis parašytas chorėju, pagrindiniu dviskiemeniu pirmųjų dviejų rinkinių metru, mėgstamu ir Salomėjos Nėries. O ankstyvojoj J. Degutytės lyrikoj sąšauka su Salomėja Nėrim yra itin aktyvi ir aiški. Ir šiame eilėraštyje randame bendrų įvaizdžių: pėdos, vėjas, pavasaris. Artimas, jungiantis yra beatodairiškas atsidavimas, neieškant lengvesnės išeities, kelio. Aiškus ir muzikos poveikio psichologinis panašumas — keliantis, pripildantis krūtinę ypatingo, iš vidaus sprogdinančio jausmo: „Klausomės Grygo Solveigos dainos, ir mus apima ypatingas jausmas: grožio, pasigėrėjimo, laimės jausmas. Taip gražu, kad imi verkti, šviesus ilgesys kaip grynas kalnų oras išpučia krūtinę"[10]. J. Degutytės: „... Pravirkstu — ir vėl nusikvatoju". Beatodairiškas, romantiškai pakilus mostas ir būdingasis gamtos vaizdo sudvigubinimas: pavasario ir šviesaus, įstabaus likimo išsipildymo laukimas.

Klasiškai taisyklinga ir griežta ketureilė strofa, kryžminis tikslus, moteriškas ir vyriškas kadencijas kaitaliojantis rimas, dainingas, eilėraščio intonaciją įsupantis anaforinis pakartojimas:

Jeigu reikia — būki nebaigtoji.
Jeigu reikia — būki amžina — — —

Ir iš tų trijų brūkšnelių, kuriuos, „Židinyje" spausdinant Salomėjos Nėries eiléraščius, turėjo užstoti pats Putinas, atpažįstame ankstyvosios Janinos Degutytės artimumą Salomėjos Nėries punktyrinei poetikai.

---

[10] *Nėris S.* Raštai. V., 1958, t. 3, p. 163.

Svarbus šis eilėraštis ir tuo, kad paliudija, kokią didelę reikšmę Janinos Degutytės poetinio pasaulio formavimuisi turėjo muzika.

Vienas svarbiausių antrojo Janinos Degutytės kūrybos skirsnių yra dosnios tautosakos versmės pajutimas. „Šiaurės vasarų" įžangos žodyje liaudies daina stovi apšviesta amžinybės, greta Odisėjo ir Hamleto, greta gotikos bokštų ir Devintosios simfonijos. Kiekviena mūsų akimirka gali būti vertinama šios didžiosios amžinybės kontekste ir per sąlytį su ja. Taip atsiveria dramatiška begalybės ir trumpos akimirkos akistata. Šilta ir konkreti akimirkų realybė, patikimai priglūstanti prie gamtos, staiga atsiveria ir kitu kampu — praeinamybės, skaudumo, nuojautos. Vienas giliausių „Šiaurės vasarų" eilėraščių „Bėkit, bareliai":

Griežlė suklinka ir verkia ilgai savo
suplėšyto lizdo,
O rugiai gula ir gula baltu šešėliu,—
Bėkit, bareliai.

Ir varpų nuleistos galvos tiesias po dalgiais,
Ir žemė svaigiai pakvimpa vasara ir
namais, —
Bėkit, bareliai.

Tarp išsekusių vasaros upių
Ir žąsų pulkais atplaukiančio pievų rūko,—
Bėkit, bareliai.

Lig devynių pakirdusių aušrų
Nuo sugrubusių mūsų rankų,—
Bėkit, bareliai.

Pro griežlės suplėšytą lizdą,
Pro rugių sugulusį baltą šešėlį,—
Bėkit, bareliai.

„Griežlė suklinka ir verkia ilgai...",— imlus lėtai šviesa ir garsu gęstančio vasaros vakaro įspūdis. Suplėšytas lizdas, varpų nukirstos galvos po dalgiais ir žemė, kvepianti vasara ir namais. Dramatinis priešpriešų vaizdas formuojasi ir nyksta, plaunamas gyvenimo ritmo — bėgimo...

Atpažįstama ta pati eilėraščio formavimosi situacija — nuotaikos, muzikinio įspūdžio ir gamtos vaizdo sąlytis. Anksčiau analizuotame eilėraštyje muzikos įspūdis labiau apibrėžtas, aiškesnė ir jo realizavimo kryptis, ieškanti išsiliejimo čia pat atsiliepiančiame gamtos vaizdinyje. „Bėkit, bareliai" iš karto prasideda tarsi iš dviejų pusių (su muzikiniu sutartinės motyvu sutampančios nuotaikos ir iš gamtos įspūdžio) kylančio vaizdo sankaba. Dėl suplėšyto lizdo verkianti griežlė ir pjaunami rugiai yra ne tik sąmonės, bet ir realybės atmintis... Realybės, nutolusios per šimtmečius, bet tarsi prišaukiamos senos sutartinės motyvu — melodija, eilėraščio refrenu: „Bėkit, bareliai". Gal šitame eilėraštyje galima justi dviejų liaudies dainų dvasią — „Bėkit, bareliai" ir „Oi griežle, griežlele"? (Griežlė J. Degutytės poezijoje sutinkama ne vieną kartą — „griežlės balsas" — vienas žmogiškojo pasaulio ramsčių. Ir vienišais vidurnakčiais „girdim kažkur — tolumoj ar savy — / griežlės laukinę giesmę..." — „Šviesos dalijimas".) Artima ir svarbi poetės dvasiai yra ne išorinė liaudies dainų stilistika ir net ne tiek bendra nuotaika, kiek žmogiškoji, likimiškoji gaida. „Bėkit, bareliai" — sunkus moters darbas kaip dalia. Ar ne su namuose paliktais vaikais, ar ne su nerimu dėl jų liečiasi skaudus suplėšyto griežlės lizdo įvaizdis? Juk eilėraštis išoriškai lygus, uždaras (nei mėgstamų brūkšnių, nei daugtaškių), viduje yra atvirai dramatiškas, kupinas skaudžios nuojautos, nerimo. Tą ribiškumą tarp harmoningo gamtiškumo ir žmogiškojo dramatiškumo itin aiškiai įprasmina baltas šešėlis (įprasta — tamsus, pilkas, juodas), išsekusios upės, suplėšytas lizdas. Visi šie junginiai turi oksiumoroninį atspalvį, kuris tačiau nėra akcentuojamas. Pro po dalgiais gulančias varpas, tarp išsekusių vasaros upių, nuo sugrubusių rankų, pro griežlės suplėšytą lizdą, pro rugių baltą šešėlį — „Bėkit, bareliai". Gal taip išreiškiama žmogiškoji pareiga, darbo būtinybė, prasimušanti pro daugiareikšmį nuotaikos, gamtos vaizdo punktyrą. „Bėkit, bareliai" — yra vienas gražiausių, meniškiausių tautosakos atgarsių dabartinėje lyrikoje.

Bendroji „Bėkit, bareliai" sugestija yra susijusi ir su Janinos Degutytės poezijoje dažnu vakaro motyvu ir vienu labiausiai semantizuotų — rugio įvaizdžiu. Šiame eilėraštyje artimas motyvas ir svarbus įvaizdis įgauna ypač individualią plastinę ir intonacinę išraišką. Kad eilėraštis „Bėkit, bareliai" yra reikšmingas Janinos Degutytės poetinio konteksto narys, liudytų ir tai, kad ir vėlesnėje lyrikoje jaučiami varijuojami jo pavidalai. Be „Šiaurės vasarų", „Pilnaties" rinkinyje — ciklas „Rugiai ant kalno", „Prieblandų soduose" — „Ant blyškaus ražienų aukso", „Tarp saulės ir netekties" — „Ražienų kvapas":

Jau saulė pasuka į Skorpiono pusę.
Kvepia ražienų laukai
rugiais ir atilsiu.
Aukštai, virš kasdienybės
nuoskaudų ir vilčių,
atsisveikindami
suka ratą gandrai.
Ir degantis jurginas
padvelkia į veidą būsimu lietum.
Ir violetinis
šešėlis tau ant skruosto.

Prie šulinio, tarp dviejų klevų,
ant virvės plevėsuoja skalbiniai —
kaip į skutus
suplėšytos burės.

Įdomi eilėraščio vaizdo jungčių stilistika. Nepastebimai išryškėja opozicijos, priešpriešos. Pirmoji eilutė kompoziciškai išskiriama ir akcentuojama kaip besikeičiančio gamtos ritmo sąlyga: „Jau saulė pasuka į Skorpiono pusę". Lyg už šių eilučių stovėtų Kristijono Donelaičio poetinė formulė: „Ant saulelė vėl nuo mūs atstodama ritas..."

Tolesnį eilėraščio vaizdą formuoja kasdienybės ir dvasingesnio, aukštesnio prado sandūros: ražienų laukai (žemiškasis, kasdieniškasis planas) kvepia rugiais (amžinumo rakursas) ir atilsiu. Kasdienybei priklauso nuoskaudos ir viltys (savaime priešpriešų jungtis), o virš jų beveik ritualinis gandrų atsisveikinimo ratas, kompoziciškai — eilėraščio centras. Degančio jurgino (spalvos metafora) liepsnoje jau jaučiamas būsimas ilgas, viską gesinantis rudenio lietus. Ir rudenio nuotaikos, liūdesio nuojautos šešėlis ant veido — „violetinis šešėlis". Nuojautos šviesoje buitinės kasdienybės akcentai („ant virvės plevėsuoja skalbiniai") virsta neišsipildžiusių vilčių ženklais — į skutus suplėšytomis burėmis.

Sulėtėjusi, mąslesnė eilėraščio tėkmė, sinkopuotos eilutės, dominuojant dviskiemenių metrų deriniams. Nerimuotas, astrofinis išorinis eilėraščio pavidalas, punktyriškesnis žmogaus ir gamtos sąlytis, labiau paremtas tik bendra nuotaika. Lakoniškesnis, vidinėmis eksplikacijos galimybėmis gyvas vaizdas. Visa tai daugiau ar mažiau būdinga naujausiai Janinos Degutytės lyrikai, o tuo pačiu ir atskiram eilėraščiui.

Janinos Degutytės eilėraštis yra žmogaus dvasingumo reiškėjas. Jis neatsiskiria nuo savo psichologinio podirvio, negali tapti formos operacija arba kalbos programa. Žmogus gyvena visuomenėje, tarp žmonių, gamtoje ir savyje. Eilėraštis ir „įgarsina" tą tylųjį, nebylųjį žmogaus kalbėjimą su savim, su kitais žmonėmis ir gamta. Akivaizdžiai tai patvirtina Janinos Degutytės eilėraščiai, pasirodę jau po rinkinio „Tarp saulės ir netekties" („Poezijos pavasaris", 1980; „Pergalė", 1981, Nr 1). „Vienas vakaras su J. S. Bachu": „Toks vakaras, kai žvelgi sau į širdį...". Būti su žmonėmis — pirmiausia reiškia juos suprasti: „Kažkada kažkada / troškau / kalbėti su jais. / Dabar / noriu / suprasti / jų kalbėjimą" („Rudens peizažas"). Troškimas kalbėti lėmė ankstesnio kalbėjimo intensyvumą, noras suprasti — reflektyvesnę, lėtesnę ir mąslesnę intonaciją, atsiremiančią į rudenio peizažo nuotaiką. Gerumo, užuojautos ir meilės kupina poezijos širdis pajunta ir dramatišką savo atskirumą. Išaugusi iš akių, „pripiltų lietuviško dangaus ir šviesos iš senų šaltinių", ji ne visada gali prie jų sugrįžti:

moterie prie Untupių senkapio,
prakalbinusi mane,
pagirdžiusi pienu,
palydėjusi liūdnai drovia šypsena —
priimk šį eilėraštį,
kurio tu niekada
neperskaitysi.

„Moteris prie Untupių senkapio"

Visiškas akimirkos artimumas ir skaudus prasilenkimas — niekada neperskaitysi...

Gamta prabyla kaip žmogaus balso paralelė. Eilėraščio balsas — iš tų pačių susikertančių linijų: „Tas baltas rūkas nuo laukinių pievų — / ir sidabrinis virš galvos dangus". „Tas baltas rūkas virš lemties laukinės — / viršum gėlos ir pasmerkties, viršum vilties..." („Tas baltas rūkas..."). Laukinė pieva ir laukinė lemtis. Sidabrinis dangus ir sidabrinis motyvas. Gėla ir viltis, kiekvieną akimirką gamtos patvirtinama: vidury nakties pražysta balta obelis ir „gimsta paukštis vidury dangaus".

Sugrįždama, gilindama meninę atmintį, nors ir neišvengdama pasikartojimų, Janinos Degutytės poezija palaiko nuolatinę to paties psichologinio lauko įtampą. Iš esmės sutapdama su asmenybine raiška, jos lyrika atveria ir gilius šiuolaikinės antropologinės problematikos klodus. Antropologiniais klausimais poetės vėlesnieji eilėraščiai susisieja ir su filosofine lyrika, reikšmingai paliudydami, kad meninė individualybės raiška poezijoje gali būti ne tik egocentrinė, bet ir plačiausia prasme visuomeninė. Ši tiesa jaučiama ir skaitytojų reakcijoje, kuri šiandien nebėra tokia karšta, beatodairiška, kaip pirmųjų poetės rinkinių metais, labiau remiasi psichologiniu artimumu, dvasiniu atliepimu.

Rašydamas apie rinkinį „Tarp saulės ir netekties", J. Stepšys yra teisingai pastebėjęs: „Individualusis <...> laikas J. Degutytės knygoje — tai ir visuotinis XX a. globalinių kataklizmų laikas. Skausmo, nerimo, nusivylimų drama čia įgauna visuotinio, kosminio reikšmingumo. „Tykiai plaka širdis" ne uždaroje individualizmo celėje, o bendražmogiškame „Laiko dugne — pasaulio vidury"! [11].

---

[11] *Stepšys J.* Plaka širdis pasaulio vidury... — Pergalė, 1981, Nr 8, p. 136.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Alekna V. 274
Aliger M. 45
Ambrasas K. 5, 75
Ambrazas A. 123
Armstrongas L. D. (Armstrong) 70
Auryla V. 255

Bachas J. S. 66, 305
Bachtinas M. 67, 140, 191
Baliukonytė O. 81
Baltakis A. 27, 28, 93, 141, 155, 156, 192
Baltrūnai A. ir A. 37
Baltrušaitis J. 170, 205, 216, 274, 278, 284, 287
Baltrušaitytė B. 136
Baltušis J. 47
Barto A. 45
Bedarfaitė J. 10
Bedarfas S. 10
Bedarfienė S. 10
Bethovenas L. van (Beethoven) 7, 20, 65, 66
Binkis K. 20, 274
Braženas P. 28
Briusovas V. 45
Brunzaitė K. 137

Cvetajeva M. 46, 78
Cvirka P. 28, 30

Čiurlionis M. K. 20, 66, 105, 106, 121, 123, 124, 139, 150, 151, 152, 228, 249, 290

Degutis S. 10
Donelaitis K. 128, 278, 287, 304
Dragūnaitė A. 18
Dundulienė P. 281
Dvarionas B. 55

El Grekas D. 66

Gibavičius R. 185
Giljenas N. (Guillen) 79
Girdzijauskas J. 110, 156
Gogolis N. 30
Gorkis M. 30
Grygas E. (Grieg) 299
Gudynas P. 23

Heidegeris M. (Heidegger) 21
Homeras 193
Hugo V. 145

Jacevičiūtė B. 29, 42, 44, 46, 47, 50, 52, 194
Janonis J. 55
Jonynas A. 37, 42

Kantas I. 107
Kazragys A. 92

Kjerkegoras (Kierkeggaard) 21, 22
Korsakas K. 28
Kostkevičiūtė I. 5, 96, 131
Kubilius V. 5, 89, 102, 200

Lankutis J. 92, 101, 105, 159
Lebedys J. 155
Lermontovas M. 45, 78
Lipskis S. 259
Listas F. 20, 56

Macevičius J. 5, 33, 89
Maironis 89, 153, 234, 274, 278, 284, 287
Maksimovič D. 215
Maldonis A. 28, 38, 75
Mar S. 89
Marcinkevičius Just. 27, 28, 80, 101, 129, 141, 156, 186
Mareckaitė G. 126
Martinaitis M. 186
Masionis A. 6, 128, 137, 150, 171, 193
Matuzevičius E. 5, 33—36, 38, 39, 69, 87, 89
Mieželaitis E. 27, 38, 82, 89, 93, 114
Mijo O. (Milhaud) 66
Mykolaitis-Putinas V. 32, 33, 54, 57, 92, 93, 101, 123, 128, 131, 158, 159, 185, 205, 216, 278, 287, 297, 300
Mocartas V. A. 66, 174, 265
Modiljanis A. (Modigliani) 66
Morua A. (Maurois) 155
Munkas E. (Munch) 66
Mušinskas D. 156

Nastopka K. 107, 110, 128, 208, 296
Nėris S. 15, 28, 39, 40, 43, 50, 57, 58, 62, 85, 87—89, 102, 113, 114, 127—133, 150, 153, 163, 170, 250, 251, 257, 273, 274, 278, 287, 299, 300

Pakalniškis R. 6, 176, 179, 193
Palčinskaitė V. 137
Pečkus K. 62
Pendereckis K. (Penderecki) 66
Petkevičaitė-Bitė G. 19
Preveras Ž. (Prévert) 46
Pugačiovas J. 29
Puškinas A. 78

Rabačiauskaitė A. 6, 157, 158, 288
Rembo A. (Rimbaud) 123
Rembrantas 66
Rilkė R. M. (Rilke) 46, 145, 232
Riškutė J. 106
Rodnianskaja I. 295
Rostovaitė T. 6, 45, 94, 126, 128, 165, 166
Rudnickis M. 145

Sand Ž. 155
Seneka 21
Sezanas P. (Cezanne) 66
Silman T. 295
Simenonas Ž. (Simenon) 282
Siupervielis Ž. (Supervielle) 46
Skriabinas A. 123
Stepšys J. 307
Strazdas A. 128

Šagalas M. 66, 69
Šelingas F. V. J. (Schelling) 21, 22
Ševčenka T. 45
Ševeliova J. 46
Šimkus V. 24, 93, 141, 193
Šopenas F. (Chopin) 66
Šopenhaueris A. (Schopenhauer) 21
Šubertas F. (Schubert) 44, 297

Tagorė R. 19
Tapinas L. 64, 297
Tenas I. (Taine H.) 21

Vaičiūnaitė J. 38
Valius V. 50
Valiuvienė S. 75
Van Gogas V. 66, 288
Venclova A. 28
Verharnas E. (Verhaeren) 46, 157, 158
Verlenas P. (Verlaine) 123

Zaborskaitė V. 6, 134, 189, 251, 275

Žukauskas A. 143

Бахтин М. 140

Кожинов В. 295

Марцинкявичюс Ю. 101, 129

Николаев П. 140

Роднянская И. 295

Сильман Т. 295

Цветаева М. 79

TURINYS

Pratarmė 5

Biografijos metmenys

„Čia kelio pradžia..“ 7
Ėjimas į save 19
„Taip pasibaigė tylėjimas“ 28
Poezija ir yra gyvenimas 46

Asmenybės ir kūrybos psichologijos bruožai

„Žmogaus charakteris nedalomas...“ 51
„Aš — gyva gamtos akimirka...“ 58
Kūrybos impulsai ir atramos 62
Eilėraštis — tylos ir kalbėjimo būtinybė 67
Lyrika yra atsivėrimas 71

Pirmosios knygos

„Duok man sklidiną taurę liepsnos!“ („Ugnies lašai“) 75
„Tu — viena begalinė daina...“ („Dienos—dovanos“) 89
„Kiekviena diena — man vienintelė“ („Ant žemės delno“) 110
Salomėjos Nėries atgarsiai 127
Poezija — gyvenimui 134

Kūrybos pilnatis

Dramatinio išgyvenimo stiprėjimas („Šiaurės vasaros“) 138
Pilnaties ieškojimas („Pilnatis“) 158
Erdvės ir laiko sankryžose („Šviečia sniegas“) 177
Gamtos ir refleksijų sąlytis („Prieblandų sodai“) 193
Pusiausvyra — būties ir visatos dėsnis („Tarp saulės ir netekties“) 215
Geroji saulės šalis (Kūryba vaikams) 244

Poetikos bruožai

Tarp garso ir metaforos 260
Ciklas 285
Eilėraštis 295
Pavardžių rodyklė 308

Daujotytė V.

Da405 Janina Degutytė: Gyvenimo ir kūrybos apybraiža.— V.: Vaga, 1984.— 311 p.

Bibliogr. išnašose. Pavardžių rodyklė: p. 308—310.

Knygoje aptariama J. Degutytės biografija ir kūryba. Atskleidžiama kūrybos chronologija, bendrosios meninio pasaulėvaizdžio ypatybės, individualūs atskirų poezijos rinkinių bei kūrybos vaikams bruožai. Analizuojamos poetikos ypatybės. Skiriama specialistams ir plačiajam skaitytojų ratui.

$D\,\frac{4603010202-073}{M\,852(08)-84}\,4-84$

BBK 83.3L7
8L2

Виктория Дауётите. ЯНИНА ДЯГУТИТЕ. Очерк жизни и творчества. На литовском языке. Издательство «Вага», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

ИБ 3586

Viktorija Daujotytė. JANINA DEGUTYTĖ. Gyvenimo ir kūrybos apybraiža. Redaktorius V. Stanelis. Dailininkas R. Tumasonis. Men. redaktorius V. Armalas. Techn. redaktorė G. Ramanauskaitė. Korektorė L. Giedraitienė. Duota rinkti 83.10.11. Pasirašyta spaudai 83.12.21. LV 12316. Leidinio Nr. 11034. Formatas $70\times90\,^{1}/_{32}$. Popierius giliaspaudinis. Garnitūra „Baltika" 10 punktų. Iškilioji spauda. 11,4 sąl. sp. l. 11,6 sąl. sp. atsp. 10,4 apsk. leid. l. Tiražas 10 000 egz. Užsakymas 3695. Kaina 80 kp.

Leidykla „Vaga", 232600, Vilnius, Lenino pr. 50

Spaudė Motiejaus Šumausko spaustuvė, 232600, Vilnius, A. Strazdelio 1

80 kp